# ØKONOMI og POLITIK

Kvartalsskrift udgivet af Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi . 44. Årgang . Nummer 2 . 1970

Munksgaards Forlag . København 1970

# ØKONOMI OG POLITIK

44. ÅRGANG NR. 2 1970

INDHOLD

SVEND AUKEN: Tilrettelæggelsen af dansk fagbevægelses politik i overenskomstforhandlingerne på det private arbejdsmarked ..... 117

TORBEN WORRE: Partigrupperne i Folketinget. Et magtcentrum i det danske politiske system ..... 143

Den internationale økonomiske situation ..... 189

Den danske økonomiske situation ..... 200

Politisk kronik ..... 210

KVARTALSSKRIFT UDGIVET AF
SELSKABET FOR HISTORIE OG SAMFUNDSØKONOMI
MUNKSGAARDS FORLAG . KØBENHAVN 1970

# FORFATTERNE

SVEND AUKEN, amanuensis, cand. scient. pol., Aarhus Universitet.

TORBEN WORRE, lektor, cand. scient. pol., Københavns Universitet.

De løbende økonomiske oversigter udarbejdes af amanuensis, cand. oecon. Jørn Henrik Petersen, Odense Universitet og sekretær, cand. polit. Palle Mikkelsen, Det økonomiske Sekretariat. Den politiske kronik udarbejdes af cand. polit. C. Lind.

*Eftertryk uden kildeangivelse ikke tilladt.*

ØKONOMI OG POLITIK udkommer med et hæfte i hvert kvartal. Årsabonnement 40 kr. incl. moms. Enkelte hæfter 13 kr. incl. moms. Ansvarshavende redaktør: Amanuensis, cand. polit. H. THUSTRUP HANSEN. Redaktionsudvalg: Professor, dr. phil. SVEN HENNINGSEN, professor, dr. polit. SV. AAGE HANSEN, professor, dr. polit. ANDERS ØLGAARD, professor, dr. phil. OLE KARUP PEDERSEN og lektor, cand. polit. HANS BOSERUP. **Redaktion:** Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi, Rosenborggade 15, 1130 København K, tlf. (01) 11 41 53. Ekspedition og abonnement: Munksgaards Forlag A/S, Prags Boulevard 47, 2300 København S, tlf. Asta 7030. Abonnement kan endvidere tegnes i alle boglader.

*Printed in Denmark, Aarhuus Stiftsbogtrykkerie A/S.*

Udsendt i boghandelen 16. september.

# TILRETTELÆGGELSEN AF DANSK FAGBEVÆGELSES POLITIK I OVERENSKOMST-FORHANDLINGERNE PÅ DET PRIVATE ARBEJDSMARKED

SVEND AUKEN

Ved indgåelse af kollektive overenskomster på det private arbejdsmarked i Danmark fastsættes løn- og arbejdsforhold direkte for de organiserede arbejdere og funktionærer for et nærmere aftalt tidsrum – et, to eller tre år. De vigtigste overenskomster er dem, der indgås mellem forbund under LO i Danmark og medlemmer af Dansk Arbejdsgiverforening. Siden disse overenskomster i 1936 sammen med indførelsen af det første sæt egentlige forhandlingsregler fik fælles udløbstid[1]), har de regelmæssigt tilbagevendende overenskomstforhandlinger mellem fagbevægelsen og DA udgjort det centrale element i fastsættelsen af løn- og arbejdsforhold i Danmark. Ganske vist er under halvdelen af LO's medlemmer beskæftiget af arbejdsgivere under DA, men resultatet af disse forhandlinger vil øve en meget betydelig indflydelse på de løn- og arbejdsvilkår, der fastsættes inden for Sammenslutningen af Landbrugets Arbejdsgiveres område, de kooperative virksomheder og de statslige og kommunale myndigheders område. Og endelig vil forhandlingerne være normsættende for arbejdsmarkedsforhandlinger uden for LO's område – navnlig for tjenestemændenes forhandlinger[2]).

Den forhandlingsproces, der finder sted mellem arbejdsmarkedets hovedorganisationer, og som fører til indgåelsen af nye kollektive overenskomster, kan analyseres ud fra forskellige synsvinkler. Man kan anlægge et retligt aspekt og da undersøge, hvilke retlige regler der normerer forhandlingsprocessen og bestemmer betingelserne for, hvornår en gyldig kollektiv overenskomst foreligger[3]). Man kan anlægge et økonomisk aspekt og da for eksempel anskue overenskomstforhandlingerne som et tilfælde af modstående monopol, hvor der inden for visse nærmere angivne »realøkonomiske

[1]) Forhandlingsreglerne af 1936 par. 1.

[2]) Da landbrugets organisationer siden slutningen af 50'erne med held har søgt at kæde spørgsmålet om landbrugsstøttens omfang sammen med indgåelse af nye overenskomster, er arbejdsmarkedets forhandlinger blevet kernen i egentlige generelle indtægtsopgør.

[3]) Se f. eks. A. Rise og J. Degerbøl, *Grundregler i dansk arbejdsret,* Flere udgaver.

grænser« vil fremkomme en fastsættelse af nominallønnen, bestemt af det indbyrdes styrkeforhold mellem parterne og deres forhandlingsstrategi[4]). Og endelig kan man anlægge et politisk aspekt – altså behandle overenskomstforhandlingerne på det private arbejdsmarked som en politisk proces.

I en politisk analyse af overenskomstforhandlingerne må det centrale være dels at belyse samspillet mellem organisationernes forhandlinger og adfærden hos de øvrige komponenter i det politiske system (partierne, regering, administration) og dels at analysere de strategiske og interesse-mæssige elementer i selve forhandlingsprocessen.

På langt sigt er målsætningen at skabe en teori for de generelle indtægtsopgør, der karakteriserer de nordiske politiske systemer, og hvori indgår såvel de retlige og økonomiske rammer som det politiske indhold af forhandlingerne. I dag savner vi tilstrækkelig empirisk og teoretisk grundlag for en sådan generel teori[5]). I det følgende vil jeg derfor beskæftige mig med et begrænset udsnit af disse indkomstopgør: udformningen af dansk fagbevægelses politik. Til undersøgelse af både historiske og aktuelle overenskomstsituationer har jeg søgt at skitsere et skema til analyse af de forhold, der »bestemmer« fagbevægelsens politik. Skemaets anvendelighed er betinget af, at det grundlæggende mønster i forhandlingsprocessen ikke forandres væsentligt. Det forudsætter således, at den hidtidige centraliseringsgrad i forhandlingerne ikke svækkes, f. eks. ved en afskaffelse af forligsmandens sammenkædningsret eller ved at Dansk Arbejdsgiverforening giver afkald på den indgående kontrol med sine underorganisationers forhandlinger. Ligeledes bygger det på, at fagbevægelsens traditionelle opbygning ikke ændres radikalt.

Imidlertid er det slående, hvor få ændringer der er sket i det danske overenskomstsystems grundlæggende strukturer i de sidste 35 år. Selv i den aktuelle situation, hvor både forhandlingsregler og hovedaftale er bortfaldet, er der kun begrænset udsigt til snarlige ændringer i dette meget stabile mønster. Hovedaftalens bestemmelser vedr. overenskomsternes fornyelse og retlige grundlag er i sin helhed blevet integreret i de nye overenskomster fra 1969[6]), ligesom en »køreplan« aftalt mellem parterne erstattede forhandlingsreglernes bestemmelser vedrørende forhandlingernes rytme.

---

[4]) Se f. eks. F. Zeuthen, *Arbejdsløn og Arbejdsløshed. Socialpolitik I,* København 1939, pp. 177–93, P. Nyboe Andersen m. fl., *Nationaløkonomi,* København 1961, pp. 182–89, og S. Leth Jeppesen, *Arbejdslønnen,* København 1969.

[5]) En oversigt over det svenske overenskomstsystem for både offentligt og privatansatte findes i Nils Elvander, *Intresseorganisationerna i dagens Sverige,* Lund 1968. Thomas Chr. Wyller har for Norges vedkommende skitseret en teoridannelse for parternes forhandlingsstrategi i lønfastsættelsen for de offentligt ansatte i Norge i bogen *Landsforbund og lønnskamp,* Oslo 1970.

[6]) Se S. Raundahl Jensen, Hvorledes er retsstillingen efter Hovedaftalens bortfald? *Arbejdsgiveren* nr. 7, 1969.

Skemaet indeholder et paradigme over på den ene side de mål, fagbevægelsens forhandlere i overenskomstsituationer altid i større eller mindre udstrækning vil søge at realisere, og på den anden side de elementer i den politiske, økonomiske og faglige kontekst, der tilsammen afgrænser forhandlingernes strategiske råderum. Det er et forsøg på at anlægge et beslutningsprocesaspekt, idet fagbevægelsens politik i overenskomstsituationer opfattes som resultat af en interaktion mellem en snæver kreds af fagbevægelsens ledere. Beslutningsprocesaspektet anvendes dog ikke på denne interaktion, men på beslutninger, som bestemmer den enkelte aktørs stillingtagen.

Skemaet er delt i tre hovedafsnit. Det første afsnit vedrører identifikationen af de vigtigste aktører i tilrettelæggelsen af fagbevægelsens politik. Andet afsnit behandler de formelle regler og mindre formelle sædvaner, som regulerer den interaktionsproces mellem aktørerne, der i overenskomstsituationens forskellige faser bestemmer fagbevægelsens politik. Tredie afsnit indeholder de variable, som bestemmer de enkelte aktørers beslutninger. Disse variable er delt i en klasse af målsætningsvariable og en klasse af variable, der indgår i aktørens opfattelse af situationen.

De enkelte mål i klassen af målsætningsvariable er dem, aktørerne har erhvervet ved deres placering og deltagelse i fagbevægelsens ledelse. Der er naturligvis ikke tale om en helt udtømmende opregning. Men det er min opfattelse, at den rummer alle de vigtige mål, hvis realisering forhandlerne har for øje i overenskomstsituationerne. Målene er således udformet, at de antager forskelligt indhold, alt efter hvilken kategori af medlemmer, den pågældende faglige leder repræsenterer, f. eks. om det er faglærte eller ufaglærte. Ligeledes vil den indbyrdes prioritering af målene bero på den konkrete situations muligheder.

Klassen af de variable faktorer i den konkrete overenskomstsituation, som de faglige ledere må skønnes i særlig grad at tage hensyn til i fastlæggelsen af deres politik, er delt op i forhold, der vedrører henholdsvis den økonomiske, den politiske og den faglige situation, samt opinionen.

Der går i *anvendelsen* af det abstrakte skema ikke noget klart skel mellem de to klasser af variable. Som Erling Bjøl har fremhævet, er det ikke muligt i den konkrete analyse at skille de to aspekter ad. For ham er »finalitetssystem« og »kausalitetssystem« i praksis vævet ind i hinanden[7]). Også i dette skema er det rimeligt at regne med, at de faktiske muligheder af økonomisk, faglig og opinionsmæssig art vil være intimt forbundet med den konkrete prioritering af de faglige lederes forskellige mål. Ligeledes vil de mål, forhandlerne i en konkret situation har sat sig, uundgåeligt påvirke deres bedømmelse af overenskomstsituationens muligheder.

[7]) Erling Bjøl, *La France devant l'Europe*, Kbh. 1966, pp. 17–18.

*Skema til analyse af de faktorer der bestemmer fagbevægelsens politik i overenskomstforhandlingerne på det private arbejdsmarked* [8]).

*1. Aktørerne. Hvem bestemmer fagbevægelsens politik?*

*2. Tilblivelsesprocessen for fagbevægelsens politik i overenskomstsituationens forskellige faser:*

(1) Formulering af overenskomstkravene
(2) Forhandling af overenskomstkravene
(3) Indgåelse af nye overenskomster

*3. Determinanter for aktørernes beslutninger.*

*A. Aktørernes mål:*

(1) Ønsket om at leve op til egne medlemmers forventninger om relative overenskomstforbedringer
(2) Ønsket om den højst mulige beskæftigelse for medlemmerne
(3) Ønsket om et godt forhold til et indflydelsesrigt socialdemokrati
(4) Ønsket om at undgå offentlige indgreb
(5) Ønsket om arbejdsfred
(6) Ønsket om faglig enighed.

*B. De vigtigste elementer i aktørernes opfattelse af overenskomstsituationens mulighed*er.

(1) *Vurderingen af den økonomiske situation.* Et skøn over hvad der er til rådighed i overenskomstsituationen, baseret på
   a) beskæftigelsen
   b) andre gruppers indtægtsudvikling inden for og uden for fagbevægelsen
   c) produktivitetsudviklingen etc.

(2) *Vurderingen af den politiske situation.*
   a) Regerings- og oppositionskonstellationen
   b) Forholdet til socialdemokratiet
   c) Partiernes intentioner og regeringens politik i den konkrete overenskomstsituation.

[8]) Analyseskemaet er blevet til som et led i en undersøgelse af fagbevægelsens politik i forbindelse med den såkaldte »helhedsløsning« i 1963. De enkelte elementer er derfor i særlig grad illustreret med materiale fra og omkring denne situation.

(3) *Vurderingen af den faglige situation.*

a) De øvrige aktørers politik og intentioner
b) Arbejdsgivernes politik og intentioner
c) Forligsinstitutionens politik og intentioner
d) Efter 1962: Det økonomiske råds formandskabs politik og intentioner
e) Andre gruppers politik og intentioner

(4) *Vurderingen af den offentlige opinion*

a) Medlemsopinionen
b) Opinionen i øvrigt.

## 1. AKTØRERNE

Da skemaets hovedindhold er en angivelse af de determinanter, der bestemmer fagbevægelsens aktørers beslutninger, afhænger dets anvendelighed naturligvis af, om det er muligt at identificere en begrænset kreds af aktører, der i overvejende grad bestemmer fagbevægelsens politik. Tænkte man sig f. eks., at 50 personer øvede lige stor indflydelse på tilrettelæggelsen af fagbevægelsens politik, ville den opstillede ramme være uanvendelig. Men af behovet for en »magtelite« er det naturligvis forkasteligt at slutte sig til eksistensen af en sådan. I sin bog om moderne politisk analyse har Robert A. Dahl demonstreret en række af de faldgruber, der er knyttet til en empirisk analyse af begreber som indflydelse og magt, hvis man ikke på forhånd gør sig helt klart, hvad der forstås ved, at mennesker har (forskellig) magt og indflydelse [9]). I forsøget på at undersøge, om der i fagbevægelsen findes ledere, som er væsentligt mere indflydelsesrige end andre ledere, er mit udgangspunkt Dahls definition af indflydelse: »Indflydelse er en relation mellem aktører, i hvilken en aktør får andre aktører til at handle på en måde, de ellers ikke ville have handlet« [10]), eller oversat til vort konkrete formål: virkelig indflydelse på tilrettelæggelsen af fagbevægelsens politik i en overenskomstsituation har kun den eller de aktører, uden hvis deltagelse dennes form og indhold var blevet en anden.

Til sammenligning af forskellige aktørers indflydelse mener Dahl, at fem kriterier bør anvendes: (1) størrelsen af den ændring der sker i den influeredes adfærd, (2) de subjektive psykologiske omkostninger ved at »adlyde«

[9]) Robert A. Dahl, *Modern Political Analysis*, New Jersey 1963, pp. 39–54.
[10]) *Ibidem*, p. 40.

hos den influerede, (3) størrelsesforskelle i sandsynligheden for, at de influerede adlyder, (4) forskelle på de områder, indflydelsen dækker, (5) antallet af de personer, som influeres [11]).

I denne sammenhæng er det imidlertid kun muligt generelt at påvise signifikante forskelle mellem de forskellige aktører i henseende til kriterium (5). Hvad angår kriterium (4), er området det samme for alle aktører – nemlig fagbevægelsens politik i en overenskomstsituation. Med hensyn til de tre første kriterier er det næsten umuligt at sige noget præcist i denne generelle sammenhæng.

Derfor er det formentlig nødvendigt at formulere et andet sæt af kriterier for at finde ud af, hvilke aktører der generelt er mest indflydelsesrige inden for fagbevægelsen i en overenskomstsituation.

Jeg vil her gå ud fra den sondring mellem »potentiel« og »aktuel« indflydelse, som Dahl opstiller [12]) og begrænse mig til ud fra to kriterier at søge tilnærmelsesvis at »måle« aktørernes potentielle indflydelse. De benyttede kriterier er den enkelte aktørs placering i den proces, der fører frem til formuleringen af fagbevægelsens politik, og det antal medlemmer af fagbevægelsen, som han repræsenterer.

Uden at foregribe diskussionen af næste afsnit af analyseskemaet kan det formentlig slås fast, at de vigtigste organer i formuleringsprocessen er Landsorganisationens forretningsudvalg, forretningsudvalgets forhandlingsudvalg, det »snævre« forhandlingsudvalg, og Overenskomstnævnet af 1939.

*Forretningsudvalget i LO* vælges af LO's kongres (før 1963: Generalforsamlingen). Det består af formanden, næstformanden, kassereren og »det nødvendige antal sekretærer« og (i øjeblikket) 14 medlemmer. Bortset fra de tidligste år af DsF's historie og den korte periode, hvor arbejdsmændene ikke var medlemmer af DsF, har både formanden for arbejdsmændene og formanden for Dansk Smede- og Maskinarbejdsforbund været »selvskrevne« medlemmer af forretningsudvalget, hvorimod de øvrige pladser er gået mere »på skift« mellem de andre store og mellemstore forbund [13]).

»*Forhandlingsudvalget*« har formelt eksisteret siden forhandlingsreglerne af 1957 [14]). Dette forhandlingsudvalg er ikke hjemlet i LO's vedtægter. Det konstitueres som regel i forretningsudvalget inden hver ny overenskomstsituation. I de senere år har der været seks ordinære medlemmer og to–tre suppleanter i udvalget. Også i dette udvalg har både arbejdsmændenes og smedenes formænd – foruden LO's formand – hidtil haft sæde, mens

11) *Ibidem*, pp. 41–47.

12) *Ibidem*, pp. 47–49.

13) Se oversigten over DsF's forretningsudvalgsmedlemmer i *Under Samvirkets Flag*, Kbh. 1948, pp. 543–48, jfr. p. 552. Da den nuværende forbundsformand for DASF, folketingsmand Anker Jørgensen, valgtes til formand på kongressen i 1968, vil han først blive ordinært medl. af forretningsudvalget ved LO kongressen i 1971.

14) Forhandlingsreglerne af 11. 1. 1957, par. 1 og 2.

de resterende medlemmer er blevet valgt blandt de øvrige medlemmer af LO's forretningsudvalg.

*Det »snævre« forhandlingsudvalg* har tre medlemmer. Hidtil har disse medlemmer til stadighed været LO's formand, formanden for DASF og formanden for DSMF [15]). Allerede da det snævre forhandlingsudvalg blev oprettet efter første verdenskrig, var medlemmerne C. F. Madsen, Lyngsie og I. A. Hansen [16]).

Endelig skal omtales *Overenskomstnævnet af 1939*, hvor arbejdsmarkedets parter hver har tre repræsentanter, og hvor forligsmanden er formand og opmand [17]). Overenskomstnævnets opgave er at træffe endelig afgørelse i tilfælde af uenighed mellem parterne om fortolkningen af mæglingsforslaget og fordelingen af mæglingsforslagets samlede beløbsramme. Da mæglingsforslagene ofte er bevidst vagt formulerede, bliver overenskomstnævnet en ikke ubetydelig voldgiftsinstans. Også her er LO normalt repræsenteret af LO-formanden og formændene for DASF og DSMF.

Det er umuligt på baggrund af det meget sparsomt tilgængelige materiale at sige noget præcist om, hvilket af de fire organer, der er det vigtigste, men alt tyder på, at jo mindre organet er, desto mere betydningsfuldt er det. I alt fald er kun tre »aktører« medlemmer af alle fire organer, nemlig hidtil formanden for DASF, formanden for DSMF og formanden for LO. Efter det første kriterium – placering i formuleringsprocessen – er der altså ingen tvivl om, at kun tre aktører står i forreste række.

Hvis man derefter – ud fra kriteriet om antallet af medlemmer, den enkelte aktør repræsenterer i overenskomstsituationen – søger at vurdere, med hvilken vægt den enkelte aktør kan tale i de afgørende organer, er de mest relevante oplysninger dem, der er baseret på antallet af stemmeberettigede i urafstemninger vedrørende mæglingsforslag omfattende hele arbejdsmarkedet. Kun disse tal kan nemlig angive præcise oplysninger om det antal arbejdere på hvis vegne fagbevægelsen forhandler i overenskomstsituationen.

Betragter man f. eks. urafstemningen i 1969, var det samlede antal stemmeberettigede inden for LO i alt knap 684.000. Heraf udgjorde det samlede medlemstal af Centralorganisationen af Metalarbejdere plus antallet af stemmeberettigede medlemmer af DASF og DSMF uden for jern- og metalindustrien i alt ca. 358.000 – eller over 50 pct. af alle stemmeberettigede [18]). De nøjagtige tal er naturligvis mindre væsentlige, men de giver alli-

15) Til sammenligning kan anføres, at svensk LO's snævre forhandlingsudvalg består af LO's formand, næstformand og sekretær. Nils Elvander, *op. cit.*, p. 112. I dette træk ses en karakteristisk forskel på centraliseringsgraden i svensk og dansk fagbevægelse.

16) *Under Samvirkets Flag*, p. 507.

17) Om overenskomstnævnet af 1939, se Rise og Degerbøl, *op. cit.*

18) Af de 684.000 er de 114.000 fra Handels- og Kontorfunktionærernes forbund, som

gevel et ganske godt udtryk for den vægt, med hvilken henholdsvis formanden for DSMF, som samtidig er »født« formand for Centralorganisationen af Metalarbejdere, og formanden for DASF kan tale i de besluttende organer i forhold til andre aktører, med undtagelse af LO's formand.

I henseende til potentiel indflydelse på fagbevægelsens politik i en overenskomstsituation kan vi således formentlig konkludere, at kun tre aktører er »af første rang«.

I tilgift til disse tre aktørers helt centrale placeringer i de organer, hvor LO's politik formes, og den store vægt de kan tale med, finder man en vis dokumentation af, at disse aktører i næsten alle undersøgte overenskomstsituationer har spillet hovedrollen [19]). Men at disse tre spiller en hovedrolle er ikke ensbetydende med, at de ensidigt kan dominere fagbevægelsens politik i overenskomstforhandlingerne. Den fundamentale konflikt i fagbevægelsen er nemlig konflikten mellem faglærte og ufaglærte, først og fremmest mellem smede og arbejdsmænd. Grunden til, at man kan sætte lighedstegn mellem smede og faglærte er dels, at DSMF er det største forbund, dels at det hidtil har indtaget en de facto lederstilling for de faglærte [20]).

Denne fundamentale modsætning mellem de to store forbundsformænd gør LO-formandens opgave til primært mæglende[21]), samtidig med at der skabes et vist spillerum for den næste klasse af aktører i fagbevægelsen.

I denne anden rækker kommer først og fremmest formanden for HK. Siden årsskiftet 1963–64 har HK været LO's næststørste medlemsorganisation med knap 140.000 medlemmer. Imidlertid er organisationsprocenten på HK-området stadig meget lav, og desuden har HK ikke nær forhandlingsretten for alle sine medlemmer. Derfor hører HK-formanden indtil videre kun med i anden række. I denne kategori kommer også andre formænd for store og mellemstore forbund, der plejer at være repræsenteret i LO's FU. Til rækken af sekundære aktører hører også LO's valgte sekretærer samt det fåtal af økonomer, som er ansat i fagbevægelsen. Indtil 1966 havde LO og DASF hver en økonom, mens DSMF nu også har en økonom. Derudover varetager de økonomer, der er ansat i Arbejderbevægelsens Er-

er det eneste af LO's medlemsforbund, der stemmer ved kompetent forsamling. Tallene er fra *Arbejdsgiveren* nr. 7, 1969, og Centralorganisationen af Metalarbejdere, *Beretning* 1968–69, p. 150.

19) Se f. eks. analysen af de såkaldte »nøgleforhandlinger« hos Walther Galenson, *Arbejder og Arbejdsgiver i Danmark*, København 1955, pp. 187–88, jfr. H. Schlebaum Larsen, *Træk af de faglige storkonflikter 1920 og 1925*, Kbh. 1956.

20) For en udførlig omtale af den traditionelle konflikt mellem arbejdsmænd og smede, se bl. a. W. Galenson, *op. cit.*, pp. 85–97, og nærværende artikel p. 133 f.

21) Det er karakteristisk, at ingen LO formand hidtil er kommet fra DSMF, og at LO formanden kun én gang er kommet fra DASF. Det var Eiler Jensen, som i 1930'ernes begyndelse var formand for Lager- og Pakhusarbejdernes fagforening i København, før han blev sekretær og fra 1943 formand for DsF. De øvrige DsF formænd har været maler, tømrer, skomager, cigarmager, tobaksarbejder, billedskærer og kedel- og maskinpasser. Den nuværende LO formand er former af uddannelse.

hvervsråd en række funktioner i henseende til sagkyndig økonomisk rådgivning af fagbevægelsen. I overenskomstsituationer spiller navnlig forbundenes egne økonomer en fremtrædende rolle. Det er således disse der, sammen med et tilsvarende antal økonomer fra DA, udgør det såkaldte »økonomudvalg«, der siden 1961 for forligsmanden har foretaget beregninger over, hvad gennemførelse af de enkelte krav ville koste.

Skemaet forudsætter imidlertid ikke, at den nuværende »aktørkonstellation« bevares. Det kræver blot – som tidligere omtalt – at det er muligt at identificere en begrænset kreds af aktører. I analyser af de hidtidige overenskomstsituationer synes det forsvarligt at koncentrere hovedopmærksomheden om den rolle, der spilles af henholdsvis LO-formanden, DASF-formanden og DSMF-formanden.

## 2. TILBLIVELSESPROCESSEN. HVORDAN SKABES FAGBEVÆGELSENS POLITIK?

I en analyse af de generelle træk i den proces, hvorunder fagbevægelsens politik bliver til, er det især forholdet mellem hovedorganisationer og underorganisationerne, der er af interesse. Det omfattende problemkompleks, som historisk knytter sig til spørgsmålet om fagforeningscentralisering, er desværre kun tilfredsstillende behandlet til og med 1950 [22]). Den følgende redegørelse vil derfor nødvendigvis blive relativt summarisk.

Formuleringsprocessen af fagbevægelsens politik i en overenskomstsituation kan naturligt deles op i tre faser: (1) opstilling af overenskomstkravene, (2) forhandlingerne om de nye overenskomster, (3) indgåelse af nye overenskomster. Tilrettelæggelsen af fagbevægelsens politik er normeret dels af forligsmandsloven, dels af aftaler indgået mellem parterne og dels af de interne vedtægter, der findes i LO's og de enkelte forbundslove. Derudover findes en række uskrevne sædvaner, som inden for fagbevægelsen udgør det nærmere grundlag for formuleringsprocessen.

### *1) Opstillingen af overenskomstkravene.*

Vedrørende opstillingen af fagbevægelsens overenskomstkrav findes ingen bestemmelser i hverken forligsmandslov, den tidligere hovedaftale eller de hidtil gældende forhandlingsregler og køreplaner. Kun sættes der en frist for, hvornår ændringsforslag til den gældende overenskomst skal være fremsendt til arbejdsgiverne (og vice versa). Opstillingen af kravene foregår altså helt efter de regler, fagbevægelsen selv har formuleret.

Hidtil har både LO's og forbundenes love klart fastslået, at det er de

[22]) Se A. Kocik og H. Grünbaums afsnit om centralisation–decentralisation i *Under Samvirkets Flag*, pp. 243–93, og Galenson, *op. cit.*, pp. 97–104.

enkelte forbund, der formulerer deres egne overenskomstkrav. Normalt er denne kompetence tillagt forbundenes hovedbestyrelser, men for de to største områders vedkommende gælder særlige regler. Ifølge DASF's love er det kompetente organ et fællesmøde mellem hovedbestyrelsen og »grupperepræsentantskabet« [23]), hvor *hovedlinierne* i de forslag, der eventuelt skal stilles til den kommende overenskomstsituation, drøftes, mens den nøjagtige formulering af ændringsforslagene overlades til et forhandlingsudvalg sammensat på gruppebasis. Ifølge love for Centralorganisationen af Metalarbejdere opstiller »centralledelsen« inden overenskomsternes opsigelsestid Centralorganisationens overenskomstkrav »på grundlag af forudgående drøftelser i medlemsforbundene«. Centralledelsen, der består af et antal repræsentanter valgt af hvert tilsluttet forbund i forhold til dets størrelse, vælger desuden et forhandlingsudvalg, som pålægges at forelægge resultater af forhandlingerne for centralledelsen [24]). Medlemsorganisationernes oplæg til centralledelsesmødet sker i de enkelte forbunds hovedbestyrelse.

Vedrørende LO's rolle i opstillingen af kravene siges der meget lidt i LO's love. I realiteten er den eneste bestemmelse kravet i § 24 om at forbundene inden fremsættelse af overenskomstkrav orienterer FU herom [25]). Imidlertid blev der som følge af kritik af den manglende koordinering af fagbevægelsens oplæg på generalforsamlingen i 1939 vedtaget et sæt »samvirkeregler« [26]). Pkt. 1 i disse regler bestemmer, at der inden overenskomsternes opsigelsestid skal afholdes et fællesmøde med tre repræsentanter for hvert forbund – det kan være formandsmøde eller repræsentantskabsmøde – »på basis af organisationernes samvirke og til støtte for opnåelse af de bedst mulige forhandlingsresultater under forhandlingerne med arbejdsgiverne«. Pkt. 2 lyder: »Mødet drøfter: den samlede lønsituation og derunder spørgsmål om overenskomsternes opsigelse (generelt eller delvis), hvilke hovedkrav (generelle krav), som forbundene bør optage på deres forhandlingsprogram, og eventuelle andre spørgsmål af større betydning, der kan forudsættes at have interesse for andre forbund end det forslagsstillende«. Pkt. 3 og 4 omhandler fagvis koordinering mellem beslægtede forbund og med DsF's medvirken.

Samarbejdsreglerne fra 1939 er stadig det formelle grundlag for samspillet med forbundene og LO. Stor betydning har de for så vidt ikke haft. Tilbage af dem er det »formandsmøde«, der afholdes ved hver ny overenskomstsituations begyndelse, og de forsøg der fra LO's side ved hver over-

[23]) DASF er opdelt i fire forholdsvis selvstændige grupper: Transportgruppen, fabriks- og industrigruppen, anlægs- og bygningsgruppen og land- og skovbrugsgruppen. Disse grupper vælger efter størrelse medlemmer til grupperepræsentantskabet. Se love for DASF 1965, par. 1, 26 og 27.

[24]) Love for Centralorganisationen af Metalarbejdere af 1969, par. 8.

[25]) LO's love af 1967.

[26]) DsF's *beretning* 1939, pp. 21–22.

enskomstsituation udfoldes for at sikre en fagvis koordination. Forud for dette afholdes et eller flere FU-møder, hvor den »vejledning«, LO-formanden giver på mødet, diskuteres, og her foregår således koordineringen af overenskomstkravenes opstilling, idet mere end 80 pct. af LO's medlemmer er repræsenteret i FU. Men kan der hverken opnås enighed i FU eller på formandsmødet, er ingen bundet af eventuelle beslutninger; forbundene er både i princippet og i praksis autonome. Efter formandsmødet udsender LO ganske vist et vejledende cirkulære vedrørende »de vigtigste forhold at tage i betragtning« i den kommende overenskomstsituation, men dette er forbundene ikke bundet af. Det er ikke blot af navn, LO's cirkulære er en »vejledning«.

*(2) Forhandling af nye overenskomster.*

Bestemmelser om næste fase i overenskomstsituationen, forhandlinger mellem parterne, findes både i formandsloven, i aftaler mellem hovedorganisationerne og i fagbevægelsens interne statutter.

Forligsmandsloven har betydning for forhandlingsprocessen, idet den dels normerer de tilfælde, hvor forligsinstitutionen kan eller skal påtage sig mægling mellem parterne [27]), dels angiver de magtmidler, forligsmanden råder over [28]). Navnlig den siden 1934 eksisterende »sammenkædningsret« [29]) har haft en stor betydning; sammen med DA's konsekvente modstand mod separate fagvise overenskomstforhandlinger [30]) har den medført, at også fagbevægelsen – trods dens principielle modstand mod centraliserede forhandlinger – fører de vigtigste lønforhandlinger på hovedorganisationsniveau. Bestemmelser herom findes i LO's love, § 41, stk. 4, der siger, at LO kan optage forhandlinger med DA i overensstemmelse med eventuelt eksisterende forhandlingsregler.

Når forhandlingerne overgår til behandling på hovedorganisationsniveau, er den normale procedure den, at en række krav af praktiske grunde udtages som »generelle« af hovedorganisationernes forhandlingsudvalg, hvorefter forhandlingsudvalgene koncentrerer sig om disse spørgsmål. Hvad der forstås ved »generelle spørgsmål« defineres første gang i forhandlingsreg-

[27]) Forligsmandsloven af 1958, par. 3, stk. 1.

[28]) Disse »magtmidler« er parternes informationspligt, par. 2, stk. 2–4, parternes mødepligt, par. 3, stk. 2, forligsmandens adgang til udskydelse af lovlig konflikt, par. 3, stk. 3, og par. 4, stk. 5 og 6, til fremsættelse af mæglingsforslag, par. 4, stk. 3, og til at sammenkæde resultaterne af urafstemningen om et fremsat mæglingsforslag, par. 12, stk. 1–3.

[29]) Erling Olsen mener, at regeringen indførte sammenkædningsretten for at styrke DsF's kompetence over for de enkelte forbund. *Danmarks økonomiske historie siden 1750*, Kbh. 1962, p. 198.

[30]) Iflg. DA's vedtægter, par. 24, skal alle overenskomster mellem et medlem af DA og en modstående arbejderorganisation godkendes af DA.

lerne af 1957 som »spørgsmål, der har eller kan ventes at få betydning for alle overenskomstområderne eller størsteparten af dem, eksempelvis krav angående arbejdstid, lønmæssige ændringer, ændring i ferieregler, ændring i søgnehelligdagsreglerne, sociale goder samt spørgsmål om overenskomsternes varighed«[31]). Udtagelsen af de generelle krav medfører, at forhandlingerne om disse spørgsmål ophører i underorganisationerne. Underorganisationerne skal dog stadig deltage i forhandlingerne om de resterende, såkaldte specielle krav; men efter en vis dato vil repræsentanter fra hovedorganisationerne og forligsinstitutionen også deltage. Selv om denne procedure først blev formelt gældende fra 1957 er der dog kun tale om en kodificering af hidtidig praksis[32]).

Lykkes det at nå til enighed under forhandlingerne om de generelle spørgsmål, indgår resultatet i forslagene til underorganisationernes kommende overenskomster. LO kan ikke indgå nogen aftale, hvori der indgår lønspørgsmål, på noget forbunds vegne mod dets vilje, og de enkelte fags overenskomster må LO ikke forhandle, uden at repræsentanter fra det pågældende forbund er til stede[33]). Denne kompetencefordeling mellem LO og forbundene er som nævnt påvirket af forligsmandens sammenkædningsret og DA's ønske om centraliseret lønfastsættelse på den ene side og fagbevægelsens ofte tilkendegivne ønske om decentraliserede lønforhandlinger på den anden. Men den er også at betragte som et kompromis mellem centraliseringstilhængere og -modstandere inden for fagbevægelsen.

Det traditionelle skel inden for LO er ikke mellem dem, der ønsker centraliseret forhandlingskompetence til LO, og dem, der ikke vil støtte noget sådant. Alle kredse inden for fagbevægelsen er principielt *for* decentraliserede forhandlinger. Men uenigheden står om, hvilke *praktiske* konsekvenser, fagbevægelsen skal drage af sammenkædningsretten og »sammenkoblingsstrategiens« eksistens. Traditionelt har øget central myndighed haft sine fortalere inden for de faglærte med DSMF i spidsen, mens DASF har været kraftig modstander heraf. I de senere overenskomstsituationer er det imidlertid, som om fronterne er blevet mere udviskede. Navnlig har realiseringen af den såkaldte »solidariske lønpolitik« – som DASF er stærkt interesseret i – bidraget til en i praksis mere åben holdning over for centraliserede lønforhandlinger fra arbejdsmændenes side[34]). Det er nemlig ikke muligt at føre solidarisk lønpolitik uden samlede forhandlinger som garanti for solida-

[31]) Forhandlingsreglerne af 1957, par. 1, stk. 3, jfr. par. 2, stk. 2. Tilsvarende regler findes i forhandlingsreglerne af 1960, par. 5, stk. 2–6, og i forhandlingsreglerne af 1964, par. 3.

[32]) Se Galenson, *op. cit.*, pp. 188–91.

[33]) I modsætning hertil forbyder DA's love en underorganisation at forhandle med LO uden DA's hovedbestyrelses tilladelse.

[34]) Se f. eks. Alfred Petersens beretning på DASF kongressen i 1962, *Kongresprotokollen* 1962, pp. 168–69.

ritet inden for fagbevægelsen [35]). Under alle omstændigheder betød forhandlingsreglerne af 1964 en yderligere befæstelse af LO's myndighed, idet § 4 giver LO kompetence til på fagbevægelsens vegne sammen med DA »at fastlægge en beløbsramme og inden for denne ramme løse de generelle spørgsmål«. Det synes derfor rimeligt at konkludere, at den grad af centralisering, der i dag eksisterer inden for fagbevægelsen, i ret stor udstrækning tilfredsstiller de to store gruppers interesser i en vis koordinering af forbundenes politik. Koordineringen foregår på en sådan måde, at de to gruppers repræsentanter i LO's centrale organer har en afgørende indflydelse på udformningen af den linie, man vil følge i forhandlingerne, foruden en reel vetoret over for alle eventuelle aftaler [36]). Den nuværende ordning har i de store gruppers øjne ydermere det fortrin, at den effektivt kan bremse andre gruppers forsøg på at spille en selvstændig rolle [37]).

Forhandlingerne mellem arbejdsmarkedets parter gennemløber tre stadier: Forhandlinger mellem underorganisationerne, mellem hovedorganisationerne og forhandlinger med forligsmandens deltagelse. Om rytmen mellem forhandlingsstadierne har der siden 1936 i de fleste overenskomstsituationer eksisteret forholdsvis detaljerede regler. Forhandlingsreglerne af 1936 var gyldige indtil 1951, hvor de afløstes af et nyt sæt regler, som var gældende indtil 1955. Her strandede det aftalte udkast til nye forhandlingsregler på modstand ved DA's generalforsamling. Derfor var man i overenskomstsituationen 1955-56 for første gang i 30 år uden forhandlingsregler. Men allerede i løbet af 1956 aftaltes nye regler, som igen afløstes af forhandlingsreglerne af 1960. Disse udløb i 1962, og det lykkedes ikke at nå til enighed om nye regler i første omgang, så overenskomstsituationen i 1962–63 afvikledes uden forhandlingsregler. Derimod lykkedes det i juni 1964 at finde frem til forhandlingsregler, begge parter kunne akceptere; disse havde gyldighed i 1964–65 og 1966–67, men er nu opsagte af fagbevægelsen. I overenskomstsituationen 1968–69 stod man således endnu engang uden forhandlingsregler. Også i den kommende overenskomstsituation er der ringe udsigt til, at man vil have aftalt et nyt sæt forhandlingsregler.

[35]) Hensynet til den solidariske lønpolitik var et af hovedmotiverne for den styrkelse af svensk LO's stilling i overenskomstforhandlingerne, som fandt sted i midten af 1950'erne. Se herom Elvander, *op. cit.*, p. 110.

[36]) I de situationer, hvor et mæglingsforslag har omfattet hele LO området, har man efter krigen kun ved én lejlighed oplevet, at LO anbefalede et mæglingsforslag, der ikke kunne tiltrædes af en af lederne for de to store grupper i fagbevægelsen. Det var i 1961, da Alfred Petersen gik imod det udsendte mæglingsforslag. Her blev resultatet, at mæglingsforslaget blev forkastet blandt andet inden for den anden store gruppes område (jernindustrien).

[37]) Den bedste illustration herpå er HK's forgæves forsøg på at spille en selvstændig rolle i de seneste overenskomstsituationer (1967 og 1969). Utilfredsheden hermed var så stor, at HK stemte imod mæglingsforslaget i 1969 (62.461 nej mod 51.438 ja), på trods af, at der stemmes ved kompetent forsamling.

Forhandlingsreglerne indgås med bindende virkning for underorganisationerne af henholdsvis kongres eller repræsentantskab i LO, og generalforsamling eller hovedbestyrelse i DA. I de overenskomstsituationer, hvor man ikke har haft forhandlingsregler, er forhandlingerne foregået i overensstemmelse med de såkaldte køreplaner.

Forskellen mellem forhandlingsregler og køreplaner er dels deres virkning, dels deres indhold. Køreplanerne binder således ikke underorganisationerne; de indgås af hovedorganisationernes forhandlings- og forretningsudvalg, og de indeholder kun tidsterminer for opsigelse af overenskomsterne, udveksling af kravene og for forhandlingerne i henholdsvis underorganisationer og hovedorganisationer.

Forhandlingsregler indeholder normalt ud over disse bestemmelser mere detaljerede regler for de forskellige slags forhandlinger, evt. regler om urafstemning og adgang til voldgiftsmæssig løsning af specielle spørgsmål. LO og DA har altid haft forskelligt syn på indholdet af forhandlingsreglerne. Begge parter har ganske vist været enige om nødvendigheden af visse tidsterminer for gangen af forhandlingerne, og begge parter har navnlig af hensyn til eksporterhvervene været interesseret i korte opsigelsesfrister. Men derudover har opfattelserne været forskellige. DA har lagt stor vægt på centraliserede lønforhandlinger. Derfor har man ønsket fælles udløbstid af overenskomsterne, forhandlinger på hovedorganisationsniveau så tidligt som muligt i overenskomstsituationen og indgåelse af en rammeaftale mellem hovedorganisationerne på »samfundsøkonomisk forsvarligt« grundlag, hvori underorganisationernes forhandlinger om de specielle spørgsmål må tilpasse sig.

LO's synspunkt har derimod været, at der må gives underorganisationerne lejlighed til reelle forhandlinger også om de generelle spørgsmål; at der indføres gruppeopdeling ved urafstemning, og at de nye overenskomster altid får virkning fra de gamles udløb, uanset hvornår de indgås.

I tabellen ses en oversigt over de hidtidige forhandlingsregler og tidstabellers indhold. Som det ses, er der sket en gradvis centralisering af forhandlingsproceduren i overensstemmelse med DA's ønske. En overgang fik LO til gengæld gennemført en gruppeopdeling af urafstemningsområdet, men efter erfaringerne i 1961 har DA ikke siden villet give denne indrømmelse, og DA har aldrig villet akceptere, at de nye overenskomster fik virkning fra de gamles udløb.

(3) Indgåelse af nye overenskomster.

Kompetence til at indgå nye overenskomster har hverken hovedorganisationernes eller underorganisationernes forhandlere. Denne kompetence indehaves i Danmark af stemmeberettigede medlemmer af organisationerne. Forhandlingsreglerne fastsætter normalt, at forhandlingsresultatet – hvad

*Oversigt over forhandlingsreglernes og tidstabellernes indhold siden 1936*

| | 1936 | 1951 | (1955) | 1955t | 1957 | 1960 | 1962t | 1964 | 1968t |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Fælles udløbstid af OK . | + | + | + | | + | + | | + | + |
| HO's forhandlinger samtidig eller forud for UO's forhandlinger ..... | ÷ | ÷ | ÷ | ÷ | + | ÷ | ÷ | + | + |
| Adgang til indgåelse af rammeaftaler mellem HO | ÷ | ÷ | ÷ | | +**) | ÷ | | +**) | |
| Adgang til voldgiftsmæssig løsning af specielle spørgsmål ..... | + | + | +*) | | ÷ | ÷ | | ÷ | |
| Adgang til løsning ved fællesudvalg ..... | ÷ | ÷ | +*) | | + | + | | + | |
| Gruppeopdeling ..... | ÷ | ÷ | ÷ | | + | + | | ÷ | |
| OK virkning fra de gamle OK's udløb ..... | ÷ | ÷ | ÷ | | ÷ | ÷ | | ÷ | |
| Ophævelse af DA's vetoret over for aftaler på UO-plan ..... | ÷ | ÷ | ÷ | | ÷ | ÷ | | ÷ | |

Signaturforklaring: HO = hovedorganisationerne. UO = underorganisationerne. t = tidstabel. OK = overenskomster. *) Ved udkastet til forhandlingsregler i 1955 blev de beføjelser, der efter de hidtidige forhandlingsregler kunne tillægges en voldgiftsret, overført til et af HO nedsat 6-mandsudvalg. Denne ordning adskiller sig fra den senere »fællesudvalgsordning«, men er at betragte som en forløber for denne. **) Kun for 1964's vedkommende skulle rammebeløbet fastsættes på basis af økonomisk-statistisk materiale.

enten der er tale om en aftale mellem parterne eller om et af forligsmanden stillet mæglingsforslag – sendes til afstemning i overensstemmelse med forligsmandsloven og parternes vedtægter, før de nye overenskomster kan indgås. Både for LO og DA er hovedreglen urafstemning. Tidligere, i 20'erne og 30'erne, har de nærmere regler for godkendelse eller forkastelse ved urafstemning været et særdeles kompliceret spørgsmål. Men siden de ved LO's generalforsamling i 1939 vedtagne afstemningsregler har princippet både i forligsmandsloven og inden for organisationerne været, at hvis stemmedeltagelsen ved urafstemning er mindre end 75 pct. skal den dertil kompetente forsamling supplere stemmetallet op til 75 pct.

Hvis mæglingsforslaget forkastes ved urafstemning, eller der slet ikke har kunnet fremsættes noget mæglingsforslag, kan begge parter iværksætte arbejdsstandsninger. Ifølge hovedaftalens § 2, stk. 3 og 4, kan arbejdsstandsning imidlertid ikke lovligt iværksættes, med mindre et flertal på 75 pct. i organisationernes kompetente forsamlinger går ind for arbejdsstandsning, og der er afgivet to konfliktsvarsler, henholdsvis senest 14 og 7 dage inden konfliktens udbrud [38]).

[38]) Disse bestemmelser er som nævnt blevet integreret i 1969 overenskomsterne.

Imidlertid kan parterne på det danske arbejdsmarked ikke regne med i alle situationer at afgøre deres mellemværende uden indblanding udefra. De stedfundne lovgivningsindgreb skal ikke diskuteres. Her skal det blot understreges, at fagbevægelsens topledere i tilrettelæggelsen af deres politik må kalkulere med, at overenskomstforhandlingerne med de organiserede arbejdsgivere kan føre til forlig, konflikt og/eller offentlig indgreb.

Til slut skal kort nævnes den konklusion, som Grünbaum og Kocik når frem til i deres historiske redegørelse for centraliseringsproblematikken inden for fagbevægelsen. De peger på »to hovedlinier, den ene bevægende sig fra forbundenes suveræne afgørelse over afgørelse – under mere eller mindr strid om kompetencen – ved De samvirkende Fagforbunds organer og videre til den fælles afgørelse af forligsmandsforslag, den anden bevægende sig fra de kompetente forsamlingers afgørelser i de enkelte forbund frem til afgørelse ved afstemning blandt forbundets medlemmer«[34]). Selv om denne redegørelse standser ved de første efterkrigsår, synes den at have gyldighed, hvis man fører udviklingen op til i dag. Udviklingens resultat har været en svækkelse af det enkelte forbunds ledelse på to fronter – dels i forhold til LO's forhandlingsorganer ved forhandlingen af overenskomster, dels i forhold til forbundets menige medlemmer ved indgåelse af overenskomsterne. Kun de allerstørste forbund – DASF og DSMF – har gennem deres helt centrale stilling i LO kunnet bevare deres magtposition blandt de faglige organisationer.

## 3. DETERMINANTER FOR AKTØRERNES BESLUTNINGER

Som nævnt i indledningen er den vigtigste del af det opstillede analyseskema formuleringen af de determinanter, som bestemmer fagbevægelsens lederes valg af politik. Jeg har, som også tidligere omtalt, fundet det formålstjenligt at dele disse determinanter i en kategori af variable, som bestemmer aktørernes målsætning, og i en kategori af de vigtigste variable, som indgår i den situation, hvori aktøren træffer sin beslutning.

### *A. Aktørernes mål.*

Et vigtigt aspekt af de i skemaet opstillede mål for de faglige forhandlingslederes bestræbelser under en overenskomstsituation er, at de i princippet antages at have gyldighed for alle fagbevægelsens topledere, uanset deres individuelle personlighed og motiver for deres engagement i det faglige ar-

[39]) *Under Samvirkets Flag*, p. 293.

bejde. Det er analysen uvedkommende, om for eksempel »personlig ærgerrighed« eller »idealisme«, eller en kombination heraf, motiverer en bestemt aktørs arbejde i fagbevægelsen. Med den placering i fagbevægelsens ledelse, som de aktører, der analyseres, antages at have, er det ydermere min opfattelse, at aktørerne i deres deltagelse i tilrettelæggelsen af fagbevægelsens politik må have *samtlige* de opstillede mål for øje. Følgelig vil skemaet ikke være anvendeligt til analyse af fagbevægelsens politik, hvis for eksempel den politiske balance blandt de faglige ledere svingede. Imidlertid er det oplagt, at de opstillede mål ikke har samme vægt – hverken for den enkelte aktør i forskellige situationer eller for forskellige aktører under den samme overenskomstsituation.

Motivet ved udformningen af disse elementer i aktørernes målsætningssystem har været ønsket om at finde et begrænset antal enkeltmål, som er tilstrækkeligt lavt til, at målsætningssystemet overhovedet kan anvendes som en forklaringsfaktor i en konkret empirisk analyse, uden at de essentielle aspekter af aktørernes aspirationer dog tilsløres.

(1) Man kan formentlig gå ud fra, at det første mål: at leve op til medlemmernes forventninger om relative overenskomstforbedringer, normalt vil være det vigtigste mål for aktørerne. Det er jo selve de faglige organisationers raison d'être at varetage medlemmernes ønske om forbedringer af deres løn- og arbejdsforhold i overenskomstforhandlinger med arbejdsgiverne. En vigtig følge af hensynet til denne målsætning er, at aktørerne altid må have noget ud af en overenskomstsituation. Ledere af store interesseorganisationer vil ikke acceptere at vende tomhændet hjem fra de forhandlinger, organisationerne er skabt til at føre.

Et vigtigt element i målets formulering er, at den er så bred, at den dækker de eksisterende interessemodsætninger mellem aktørerne. Man må nemlig gå ud fra, at aktørerne i de samlede forhandlinger først og fremmest tager hensyn til deres egne medlemmers interesser. Vigtigst er i så henseende de forskellige lønsystemer, henholdsvis smedenes og arbejdsmændenes overenskomster bygger på. Jern- og metalindustriens fællesoverenskomst tilhører således – sammen med en række overenskomster for faglærte forbund – det såkaldte minimallønsområde, mens DASF's medlemmer uden for jern- og metalindustrien er undergivet overenskomster fra det såkaldte normallønsområde [40]). At en gruppe arbejdere hører ind under et minimallønsområde vil sige, at deres overenskomst er baseret på et bevægeligt lønsystem. Dette vil igen sige, at de faktisk udbetalte lønninger ikke er de i overenskomsten fastsatte satser – disse er kun minimallønninger – men derimod dem, der aftales mellem den enkelte arbejder og hans arbejdsgiver. Lønningerne fastsættes altså i overenskomstperioden, ikke ved selve overenskomstforhandlin-

[40]) En kort og præcis gennemgang af strukturen i jernindustriens bevægelige lønsystem findes hos Galenson, *op. cit.*, pp. 227–34.

gerne. Derimod fastsættes de normallønnedes – de ufaglærte og kvindernes – lønninger for hele overenskomstperioden ved overenskomstforhandlingerne.

Dette skel har stor betydning for den strategi under lønforhandlingerne, som den enkelte aktør vil anbefale fagbevægelsen at føre. Navnlig i to henseender vil der være strategiske forskelle mellem arbejdsmændenes og smedenes formænd. For det første vil DSMF-formanden som regel være »relativt forsonligt indstillet« under lønforhandlingerne[41]), mens arbejdsmændenes formand vil presse hårdere på. Den opfattelse som, ifølge Bertolts bog Lyngsie, gjorde sig gældende hos Lyngsies arbejdsmænd, har stadig en vis aktualitet: »Det var Lyngsies og arbejdsmændenes opfattelse, at smedene havde lagt hindringer i vejen for arbejdsmændene i deres bestræbelser for at bedre deres egne lønvilkår. ... Hovedpåstanden var den, at smedene ikke interesserede sig for, om minimallønningerne var et par øre højere eller lavere, for de lønnedes ikke efter dem; men arbejdsgiverne benyttede de samme minimallønninger som en barriere, hvorover de ikke tillod arbejdsmændene at komme«[42]).

For det andet betyder forskellen i lønsystemet, at der hersker ulige opfattelser af, hvor tyngdepunktet i overenskomstkravene skal ligge. Her vil de faglærte med DSMF i spidsen være tilbøjelige til at satse på generelle sociale goder, såsom arbejdstidsnedsættelse, længere ferier, efterløn o. lign., mens arbejdsmændene vil lægge hovedvægten på kontante lønindrømmelser[43]).

LO-formandens hovedbestræbelse i denne interessemodsætning vil naturligt være at mægle mellem parterne, således at fagbevægelsen viser en enig front. En af de anvendte måder, hvorved det faglige sammenhold under overenskomstforhandlingerne søges bevaret, er udformningen af en såkaldt retfærdig lønpolitik, enten i form af en »solidarisk lønpolitik«, hvorefter de de højere lønnede giver afkald på lønforhøjelser til fordel for lavtlønstillæg, eller i form af krav om ligeløn – som dog uden for HK området ingen virkning har haft af betydning.

Den solidariske lønpolitik har imidlertid ikke kunnet løse konflikten mellem de faglærte og de ufaglærte arbejderes ledere. DASF har ofte formuleret lavtlønskravet i form af en mindste overenskomstmæssig ugeløn, hvilket efter de faglærtes mening er ensbetydende med et generelt lønkrav for

41) *Ibidem*, p. 90.

42) *Ibidem*, p. 91. Jfr. Alfred Petersens tidl. citerede kongresbeslutning, *Kongresprotokollen 1962*, p. 169, for en række prægnante udtryk for det samme grundsynspunkt.

43) Vedrørende denne forskel se Hans Rasmussens artikel, »Sociale goder« i Villy Nielsen og Viggo Svane (red.) *Arbejdsforhold – historisk og aktuelt*, Kbh. 1965, pp. 86–87. En principiel diskussion af smedenes og arbejdsmændenes forskellige syn på og interesse i overenskomstforhandlingerne findes i et fællesinterview med Hans Rasmussen og Alfred Petersen i *Arbejdsmændenes og Specialarbejdernes Fagblad* nr. 1, 1962.

DASF's medlemmer, idet ingen personlige tillæg o. lign. er indregnet i »mindsteugelønnen«.

Når det i formuleringen af målsætningen hedder »relative forbedringer«, tænkes der ikke alene på det indbyrdes forhold mellem de enkelte grupper inden for fagbevægelsen, men også på den kendsgerning, at forbedringer af LO-medlemmernes lønninger vil blive sammenlignet med f. eks. lønforbedringer for tjenestemænd, stigningen i landbrugsstøtten og stigningerne i de selvstændige næringsdrivendes indkomster.

(2) Ønsket om den højest mulige beskæftigelse for medlemmerne spiller en rolle for fagbevægelsens ledere. Dette ønske kan ofte komme til at kollidere med ønsket om lønforbedringer og principperne om solidarisk lønpolitik og ligeløn [44]). Udtryk for dette ønske ser man i de faglige organisationers mange henvendelser i årenes løb til regering og folketing om beskæftigelsessituatonen, men det ses også i det store praktiske arbejde, ikke mindst Centralorganisationen af Metalarbejdere udfolder for at bevare eksisterende virksomheder [45]).

(3) Ønsket om et godt forhold til Socialdemokratiet er et vigtigt led i de faglige lederes målsætning. Dette ønske har flere årsager, hvoraf de historiske ikke skal uddybes her.

Et tilfredsstillende forhold mellem parti og fagbevægelse betragtes som en forudsætning for, at fagbevægelsen kan varetage sine medlemmers interesser, idet disse rækker videre end overenskomstforhandlingerne med arbejdsgiverne. Eksempelvis opfatter fagbevægelsen socialdemokratisk deltagelse i regeringen som en væsentlig garanti mod statsindgreb rettet mod lønmodtagerne. Endelig er ønsket om et godt forhold til Socialdemokratiet blandt andet udsprunget af princippet om gensidig repræsentation i partiets og fagbevægelsens kompetente forsamlinger og de personsammenfald, der eksisterer mellem fagbevægelsen og Socialdemokratiet.

Imidlertid har forholdet mellem parti og fagbevægelse ikke altid været lige godt i praksis. Navnlig det offentlige indgreb i overenskomstforhandlingerne i 1956 var en belastning af forholdet. W. Galenson nævner, at der historisk set kan påvises en forskel mellem de faglærte og de ufaglærte lederes syn på socialdemokratiet, fordi det i sin opvækst var domineret af de fag-

[44]) Se herom Nyboe Andersen, m. fl., *op. cit.*, p. 185. En begrundelse for, at fagbevægelsen i depressionsårene alligevel søgte at hæve de nominelle lønninger, kan måske være, at medlemmerne vil være tilbøjelige til at angribe fagbevægelsens ledelse for manglende lønforbedringer, hvorimod regeringens økonomiske politik vil få skylden for eventuel arbejdsløshed.

[45]) Se f. eks. *50 år i Metal,* Kbh. 1962, pp. 83–94. Det mest kendte eksempel i de seneste år er formentlig B&W aktionen i 1967. Jfr. i øvrigt Viggo Kampmanns bemærkning om, at hvis en arbejdsgiver kommer i vanskeligheder, »ja, så skriver han til Hans Rasmussen«. Dobbeltinterview i *Aktuelt* den 8. 4. 1962 med Viggo Kampmann og Hans Rasmussen.

lærte, som blev beskyldt for at holde de ufaglærte ude. Dette skulle have ført til et køligere forhold mellem Socialdemokratiet og DASF [46]). En anden forklaring på dette fænomen kan være den, at de faglærtes større fredsvilje og ønske om sociale forbedringer i stedet for lønkamp lettere kan tilpasses den socialdemokratiske interesse i et tåleligt forhold mellem arbejdere og arbejdsgivere. Under alle omstændigheder vil LO's formand normalt være den af de tre ledere, der nærer det største ønske om et godt forhold til Socialdemokratiet. En af LO's vigtigste funktioner er varetagelsen af fagbevægelsens »politiske« interesser – dvs. bestræbelserne på at præge lovgivningen i en for fagbevægelsen gunstig retning. For effektivt at kunne varetage denne funktion vil LO's formand have en naturlig interesse i, at forholdet til Socialdemokratiet er godt, og at Socialdemokratiet er så indflydelsesrigt som muligt. I en eventuel konfliktsituation mellem parti og fagbevægelse vil det være rimeligt at vente, at LO's formand vil søge at spille en mæglende rolle.

Et konkret udtryk for fagbevægelsens ønske om et godt forhold til Socialdemokratiet finder man i LO's formål (§ 2), hvor det hedder: »... og i samarbejde med Socialdemokratiet at fremme den sociale lovgivning og anden lovgivning, som lønmodtagerne er interesseret i«. Men måske væsentligere er den økonomiske hjælp, fagbevægelsen yder partiet i form af valgtilskud og ved at udgive den socialdemokratiske presse [47]).

(4) Ønsket om at undgå offentlige indgreb i overenskomstforhandlingerne har altid været stærkt i fagbevægelsen, omend det aldrig har været et helt umodificeret ønske. I arbejdskommissionen af 1925 afvistes tvungen voldgift med den motivering, at »under de nuværende økonomiske samfundsforhold kan arbejderklassen ikke under nogen form fraskrive sig retten til at vægre sig ved at arbejde på andre vilkår, end dem den selv har godkendt«. Kun ved en fundamental omdannelse af systemet – »som ville indrømme arbejderklassen stigende indflydelse på bedrifternes ledelse« – ville omfattende og skadelige arbejdskampe kunne undgås [48]).

Siden 1925 har fagbevægelsen fastholdt sin modstand mod lovgivningsindgreb, men alligevel har man i en række konkrete situationer accepteret indgrebene, fordi man »havde fuld tillid til, at arbejderbevægelsens politiske repræsentanter ville forstå at skaffe arbejderklassen kompensation for det midlertidige afsavn af visse faglige våben« [49]). Tvungen voldgift kan man imidlertid aldrig acceptere. Derfor er ophøjelse af et af en af parterne forkastet mæglingsforslag blevet Socialdemokratiets foretrukne måde at standse

[46]) *Op. cit.*, pp. 71–72. Jfr. lignende udtalelser af J. O. Krag i *Fagbladet* nr. 1, 1963. Denne frontstilling synes dog ikke længere at være aktuel. Således er den nuværende DASF formand et fremtrædende medlem af den socialdemokratiske folketingsgruppe.

[47]) Vedr. fagbevægelsens politiske indflydelse og placering, se min artikel »Fagbevægelsen som politisk instrument«, i *Verdens Gang* nr. 8, 1969.

[48]) *Under samvirkets Flag*, p. 353.

[49]) *Ibidem*, p. 354.

truende arbejdskonflikter på[50]). Denne indstilling er udtryk for, at ønsket om at leve op til medlemmernes forventninger om relative indkomstforbedringer er et vigtigere mål end ønsket om selvregulering på arbejdsmarkedet. Imidlertid synes meget at tyde på, at ophøjelse af et forkastet mæglingsforslag ikke længere vækker den samme genklang i fagbevægelsen. Frygten for en gentagelse af »katastrofen« fra 1956 er lidt af et traume for de faglige ledere. Efter indgrebet i 1956 stod selv Hans Rasmussen i fare for at miste flertallet i hovedbestyrelsen i DSMF.

(5–6) Også ønskerne om at bevare arbejdsfreden og den faglige enighed er fundamentale for fagbevægelsens ledere. Som tidligere nævnt er fredsviljen større, jo mindre man har at vinde i overenskomstsituationen, altså større hos de faglærte end de ufaglærte. Desuden er den i høj grad afhængig af, hvor stor konfliktviljen er blandt *medlemmerne*.

Den faglige enighed er et vitalt spørgsmål for ledernes autoritet og slagkraft. Faren for splittelse af fagbevægelsen er aktuel på tre planer:

Der er for det første risikoen for uenighed mellem de store forbund – mellem arbejdsmænd og smede. Som tidligere påvist er disse forbunds stilling så dominerende, at uenighed mellem dem helt kan lamme fagbevægelsens handlekraft. Derfor søger man som regel i LO's forretningsudvalg så vidt muligt at undgå at udtale sig om emner, hvorom der ikke er enighed mellem de »tre store«.

Dernæst er der den risiko for den enkelte leder, at han ikke længere har fuldstændig kontrol med sit forbunds ledelse, idet f. eks. et større eller mindre tal ikke kan godkende hans linie under en overenskomstforhandling. Dette var eksempelvis tilfældet i 1961 for Alfred Petersen, da et flertal i DASF's hovedbestyrelse gik imod hans afvisning af det af forligsmanden stillede mæglingsforslag, mens kun et meget lille flertal i gruppepræsentantskabet sluttede op om ham[51]). Men problemet er permanent for DSMF formanden, idet de mange arbejdsmænd i Centralorganisationen af Metalarbejdere gør det nødvendigt for centralorganisationen at forhandle sig til rette med DASF i alle overenskomstsituationer. Som Alfred Petersen i et fællesinterview med Hans Rasmussen en gang fremhævede: »Nu øver vi vel der (i jernindustrien) en så væsentlig indflydelse, at det ville være betænkeligt for centralorganisationen at slutte uden vor tilslutning«[52]).

På samme måde lykkedes det ikke for Henry Gran ved afstemningen i 1967 om mæglingsforslaget at opnå et klart flertal for vedtagelse i HK's ho-

[50]) Eiler Jensen skriver herom: »Et mæglingsforslag plejer herhjemme at være udtryk for en saglig vurdering af alle de foreliggende forhold, og organisationerne har jo selv haft en ikke ringe indflydelse på forslagets udformning, hvilket næppe vil være tilfældet med en voldgiftsafgørelse«. *Ibidem*, p. 356.

[51]) *LO's beretning* 1961, p. 7.

[52]) *Fagbladet* 1962, nr. 1.

vedbestyrelse, og i 1969 blev mæglingsforslaget som nævnt direkte forkastet.

Endelig eksisterer der risikoen for den politiske splittelse – det vil sige faren for, at ikke-socialdemokrater vinder indflydelse i fagbevægelsen. Mest omtalt har været »splittelsespartierne« »fra venstre« – syndikalister, kommunister og SF'ere, men også splittelsen »fra højre« har ikke mindst i HK og enkelte lokale afdelinger af DASF været mærkbar.

*B. Aktørernes vurdering af overenskomstsituationens muligheder.*

Hvis man skal søge nogenlunde at rekonstruere det univers, hvori aktørerne træffer deres beslutninger, er det vigtigt på forhånd at gøre sig klart, hvilke faktorer der generelt set vil have størst betydning for aktørernes bedømmelse af situationen. I formuleringen af de vigtigste elementer i aktørernes »kausalitetssystem« har jeg bestræbt mig på at finde operationelle kategorier og begreber, som nøje svarer til den måde, aktørerne selv strukturerer overenskomstsituationen på.

(1) Afgrænsningen af elementerne i den *økonomiske* situation frembyder ingen særlig problematik og behøver ingen kommentarer her [53]).

(2) Den *politiske* situation består primært af elementer, som vedrører forholdet mellem partierne. Arbejdsmarkedets parter må til stadighed i deres forhandlinger kalkulere med risikoen for et offentligt indgreb. Derfor vil partiernes holdning til den konkrete overenskomstituation være af afgørende betydning. Vigtigst er det, at overenskomstforhandlingerne er et permanent »politiseret« område, dvs. at spørgsmål vedrørende overenskomstsituationen til stadighed vil blive brugt i partierne indbyrdes polemik [54]). Ligeledes er det vigtigt, at fagbevægelsen ofte – retfærdigt eller uretfærdigt – mistænker arbejdsgiverne for at »nære politiske bagtanker« med deres adfærd under en overenskomstsituation. Af særlig stor betydning er naturligvis fagbevægelsens holdning til Socialdemokratiet, samt dette partis parlamentariske stilling.

(3) De elementer som sammenfattes i den *faglige* situation er imidlertid den vigtigste del af ovenskomstsituationen for fagbevægelsen. Den faglige situation omfatter forholdet mellem de forskellige grupper inden for fagbevægelsen og forholdet til arbejdsgiverne, herunder ikke mindst om der eksisterer forhandlingsregler eller ikke. Efterhånden som de store indkomstpolitiske afgørelser er blevet kædet sammen med overenskomstforhandlin-

[53]) For en nærmere diskussion af de økonomiske determinanter henvises til den på side 118, note 4 omtalte litteratur.

[54]) Jfr. Bjørn Molins definition af det »politisk plan« i Tjänstepensionsfrågan, Göteborg 1965, p. 141.

gerne på det private arbejdsmarked, er vurderingen af andre gruppers politik – f. eks. landbrugets og tjenestemandsorganisationernes – blevet af betydning for fagbevægelsens strategi. Endelig er forligsmandens autoritet og måde at gribe mæglingsopgaven an på af stor betydning for tilrettelæggelsen af fagbevægelsens politik.

En ny faktor af betydning er det i august 1962 oprettede økonomiske råds formandsskab af tre »nationaløkonomisk kyndige«. Økonomisk råds formandsskab har hidtil især koncentreret sin virksomhed om at opstille »samfundsøkonomiske rammer« for de årlige indkomststigninger i forbindelse med overenskomstsituationen på det private arbejdsmarked, ud fra den formentlig realistiske tanke, at her sættes normen for andre gruppers indtægtsstigninger. Disse overslag har indirekte haft stor betydning for fagbevægelsen gennem deres påvirkning af arbejdsgivere, opinionen og de politiske partiers holdning. Men de har også haft mere direkte betydning for forhandlingsudfaldet i de seneste to overenskomstsituationer igennem den bestemmelse, der indførtes i forhandlingsreglerne af 6. juni 1964, §§ 4 og 5, om fastlæggelse af en beløbsramme baseret på »økonomisk-statistisk« materiale fremskaffet af partierne, suppleret med »foreliggende officielle redegørelser og oversigter« [55]). Da formandsskabets redegørelser bygger på forudsætningen om uændret indkomstfordeling og det mål at holde alle gruppers indkomstudvikling inden for den forventede produktionsstigning, plus et vist hensyn til erhvervenes konkurrenceevne [56]), er dets tilkendegivelser ikke altid blevet mødt med tilfredshed i fagbevægelsen.

(4) Endelig øver den offentlige *opinion* indflydelse på aktørernes vurdering af situationen. Det synes rimeligt at sondre mellem medlemsopinion og opinionen i øvrigt. Medlemsopinionen er vigtig, fordi den oplyser aktørerne om, hvor store forventnnger, de skal prøve at leve op til. Den angiver også, hvor stor fredsviljen, henholdsvis konfliktviljen er blandt medlemmerne. Medlemsopinionen er formentlig vigtig for alle interesseorganisationsledere, men den er særlig vigtig for de faglige ledere i Danmark på grund af urafstemningsinstituttet. Oplysninger om medlemsopinionen får de faglige ledere dels gennem omfanget af og intensiteten i evt. uvarslede strejker [57]), de mange henvendelser fra de store arbejdspladser, fra fagforeningsgeneralforsamlinger og de lokale fællesorganisationer m. v., dels gennem oplysninger fra den

[55]) Vedrørende baggrunden for Økonomisk Råds oprettelse og dets funktion i overenskomstsituationerne 1962–63, 64–65 og 1966–67 se S. Leth Jeppesens artikel »De danske indkomstpolitiske erfaringer« i *Økonomi og Politik* nr. 2, 1968.

[56]) På dette punkt er der dog – efter SLJ's mening – tilsyneladende en del uklarheder i formandsskabets hidtidige redegørelser.

[57]) F. eks. vil 1970 vinterens bølge af »vilde« strejker øve en betydelig indflydelse på fagbevægelsens strategi i den tilstundende overenskomstsituation, ligesom de mange arbejdsnedlæggelser i sommeren 1960 fik stor betydning for forløbet af 1961 situationen.

omfattende tillidsmandsstab. En særlig kategori af disse tillidsmænd er de såkaldte »AIC-kontaktfolk«, hvis hovedopgave det er at uddele AIC's agitationsmateriale samt indsamle oplysninger om størrelsen af splittelsesfaren »fra venstre«. Endelig foranstalter Gallup undertiden i overenskomstsituationer undersøgelser over forskellige kategorier af arbejderes syn på arbejdsfred eller strejke i den givne situation. Det kan oplyses, at ved indledningen til hvert forretningsudvalgsmøde oplæses eventuelle resolutioner og resultatet af opinionsundersøgelser.

Den »øvrige opinion« er vanskelig at indkredse, men det er vigtigt at gøre sig klart, at den for fagbevægelsen er en meget reel faktor, ud fra den betragtning, at den øver indflydelse på de politiske partiers holdning til overenskomstsituationen. Derfor tilrettelægger man som nævnt også sine overenskomstoplæg på en sådan måde, at de er egnet til at vække positiv genklang i pressen og i befolkningen i det hele taget. Ikke mindst i dette lys skal man formentlig se fagbevægelsens bestræbelser på at føre en »retfærdig« lønpolitik i form af en solidarisk lønpolitik eller ved ligelønskravet. Også udsendelsen af de mange fagblade har til formål at påvirke opinionen ud over medlemskredsene. I denne forbindelse må endvidere nævnes LO's deltagelse sammen med DA i de regelmæssige radioudsendelser »Nyt fra arbejdsmarkedet«.

Det skal nævnes, at fagbevægelsen af let forståelige grunde ofte indtager en fjendtlig holdning over for dele af den opinion, som, på grund af kommunikationsstrukturen, kommer til udtryk i en overenskomstsituation. En karakteristisk udtalelse er i så henseende forbundsformand Viggo Wivels bemærkning i beretningen på arbejdsmandskongressen i 1965: »Som vi kender det fra tidligere overenskomstforhandlinger, manglede det heller ikke denne gang på advarende pegefingre. Hele den gammelkendte garde mødte frem med deres kendte advarende ord om, at den økonomiske situation var så og så anstrengt, hvorfor arbejdsmarkedets parter måtte vise mådehold, hvis der i det hele taget kunne blive tale om lønforbedringer til arbejderne. De var der alle sammen, nationalbankdirektør, økonomer, professorer, de borgerlige blade og mange, mange andre, som vi gennem årene har lært at kende, hver gang arbejdernes lønninger kom til debat« [58]).

Til slut i gennemgangen af analyseskemaet skal nævnet et forhold, som må formodes at præge den synsvinkel, aktørerne vil anlægge i vurderingen af den *konkrete* situations muligheder og problemer. Ingen af aktørerne vil forudsætningsløst blive stillet over for en overenskomstsituation. Det synes rimeligt at antage, at både aktørens målsætning og hans tidligere erfaringer vil øve indflydelse på, hvilke elementer i den politiske, økonomiske og faglige situation, han i særlig grad vil være tilbøjelig til at hæfte sig ved. Navn-

[58]) *DASF's Kongresprotokol,* 1965, pp. 218–19.

lig for så vidt angår erfaringerne fra den foregående overenskomstsituation, synes dette at være tilfældet.

Der er således meget, der taler for, at de faglige ledere først og fremmest søger at løse sidste overenskomstsituations problemer ved den følgende.

Det er for så vidt ikke vanskeligt at indse, hvorfor det forholder sig sådan. De løn- og arbejdsforhold, der arbejdes under op til en ny overenskomstsituation, og som er en væsentlig del af de faktiske udgangspunkter for parternes forhandlinger – er jo netop resultatet af *sidste* overenskomstsituation. Dertil kommer en mulig årsag på det psykologiske plan: Selve forløbet af overenskomstforhandlingerne er en stærk fysisk og psykisk belastning for aktørerne, således at deres erfaringer fra sidste overenskomstsituation i deres bevidsthed vil overskygge erfaringerne fra tidligere situationer. Selvfølgelig kan en enkelt overenskomstsituation være så intens i sit forløb og have så vidtrækkende konsekvenser, at erindringen om den vil få betydning ud over den næstfølgende situation. Et sådant tilfælde havde man formentlig i 1956, da en socialdemokratisk regering for første gang ophøjede et af arbejderne for hele LO'området forkastet mæglingsforslag til lov. Imidlertid ses henvisninger selv til 1956-situationen alligevel kun sjældent i 1961-stuationen og senere.

Også af de eksisterende forsøg på at analysere flere overenskomstsituationer i en periode fremgår det, at erfaringerne fra den nærmest foregående har øvet en afgørende indflydelse på forløbet af den følgende [59]).

## AFSLUTNING

Overenskomstforhandlingerne på det private arbejdsmarked mellem arbejdere og arbejdsgivere har altid været et konfliktladet område i dansk politik, hvad de mange krisebetonede offentlige indgreb vidner om. Med den tiltagende interesse for den såkaldte »indkomstpolitik« som supplement til de traditionelle instrumenter i den økonomiske politik, er der udsigt til endnu større interesse i arbejdsmarkedsforhandlingerne fra samfundets side. I et »liberalt« samfund vil kernen i en offentlig indkomstpolitik være indgreb i lønmodtagernes indkomstdannelse (»lønpolitik«), da disse er kontraktbestemte, hvorimod de selvstændige næringsdrivendes og de passive kapitalisters indtægter i princippet er »residual«-indkomster.

Disse overenskomstforhandlinger er i det foregående søgt analyseret i et begrænset perspektiv. For det første er kun den ene part i forhandlingerne

[59]) Se f. eks. Galensons korte gennemgang af situationerne 1946, 1948 og 1950, *op. cit.*, pp. 187–88 og H. Schlebaum Larsens tidligere anførte analyse af overenskomstforhandlingerne i 1920'ernes begyndelse. Ligeledes viser overenskomstforhandlingerne i 1960'erne en sammenhæng mellem de faglige lederes adfærd under en overenskomstsituation og deres erfaringer fra den nærmest foregående.

blevet analyseret. Dernæst er det de »politiske« elementer i processen, der har stået i forgrunden – på bekostning ikke mindst af de økonomiske determinanter. Endelig har sigtet været at skitsere et forslag til et analyseskema, der kunne lette fremtidige undersøgelser af fagbevægelsens politik i historiske og aktuelle overenskomstsituationer. Intentionen med skemaet er angivelsen af centrale variable ved rekonstruktioner af det univers, hvori de faglige ledere fastlægger deres overenskomststrategi.

I gennemgangen af analyseskemaet er det søgt at vise, hvordan fagbevægelsens traditionelle struktur på én gang har hæmmet udviklingen af en centralisering svarende til de fleste andre interesseorganisationer, hvor hovedorganisationens ledelse (både den valgte og den ansatte) er organisationernes afgørende faktorer, og samtidig koncentreret en betydelig »magt« i en snæver aktørkreds: LO formanden, formanden for DASF og formanden for DSMF.

På grund af fundamentale interessemodsætninger mellem de to dominerende grupper i fagbevægelsen har det ikke været muligt at gennemtvinge autoritetscentralisering som den, man f. eks. kender i svensk LO, hvor modsætningerne p. g. a. industriforbundsstrukturen er mindre fremtrædende mellem faglærte og ufaglærte.

Den begrænsede centralisering finder udtryk i overenskomstforhandlingerne, hvor LO's organer formelt er meget svagt stillet i de forskellige faser. Imidlertid er denne formelle decentralisering af forhandlingskompetence i praktis lidt af en fiktion. Både arbejdsgiverforeningens centraliserede forhandlingsstrategi og forligsmandslovens »sammenkædningsregler« »tvinger« fagbevægelse til centraliserede forhandlinger på bekostning af de enkelte forbunds autonomi. Gennemførelsen af en offentlig indkomstpolitik vil også påvirke forhandlingerne i centraliseret retning. Endelig bør man ikke overse den interesse, de to dominerende gruppers ledere kan have i en større magt til organer, hvor de kan forhindre andre grupper (som f. eks. HK eller de kommunistisk dominerede forbund) i at »køre deres eget løb«, men som alligevel ikke er stærkere, end at de hver især har en faktisk vetomagt.

Skemaet er i øvrigt opdelt på de faktorer i yderverdenen, der i særlig grad må antages at påvirke de faglige lederes valg af strategi: regerings- og oppositionskonstellationen, partiernes tilkendegivne politik, pressen, »stemningen« og forventningerne blandt de menige medlemmer, det økonomiske råds formandsskab, andre økonomiske gruppers krav, den økonomiske situation, beskæftigelsen, betalingsbalancen osv., og de mål aktørerne må formodes at forfølge i deres politik: Ønsket om overenskomstforbedringer, høj beskæftigelse, et godt forhold til Socialdemokratiet, ønsket om selvforvaltning på arbejdsmarkedet og ønsket om at undgå splittelse i fagbevægelsen.

# PARTIGRUPPERNE I FOLKETINGET

## *Et magtcentrum i det danske politiske system*

TORBEN WORRE

Folkesuverænitetsideen, der udgør det ideologiske grundlag for det danske statsstyre, indebærer et krav om samling af statsmagten hos den folkevalgte forsamling. Grundloven har da også tillagt folketinget meget vide beføjelser, det råder over lovgivningen, finanserne, udenrigspolitikken, regeringsdannelsen. Folketingsmagten er kun begrænset af et sæt frihedsrettigheder og en adgang til folkeafstemning om enkelte særlig vigtige eller omstridte spørgsmål.

Partierne spiller i dag en dominerende rolle i det folketingsarbejde og i hele det politiske system. Men partisystemet har ikke fundet udtryk i grundlovens ordlyd, der stadig giver indtryk af folketinget som en forsamling af uafhængige enkeltindivider, der er valgt på grundlag af vælgernes personlige tillid, og som tager stilling fra sag ud fra en overbevisning om, hvad der tjener det fælles vel. Beslutningscentret skulle da være plenumsmødet i folketingssalen, hvor medlemmerne søger at overbevise hinanden med argumenter, og hvor beslutningen bliver til gennem en fri afstemning, som en sammenlægning af 179 individuelle afgørelser. Grundloven lægger vægt på at sikre den enkelte folketingsmands uafhængighed, dels mod hans vælgere (princippet om det frie mandat), dels mod regeringen (den parlamentariske immunitet). Bag grundloven synes der således at ligge en opfattelse af tinget som en elite af nationens bedste mænd, der efter deres samvittighed tager vare på statens vel, og det er vel også grundlovgivernes ideal fra 1849.

Men i dag er tinget rammen om samspillet mellem et fåtal af handlende og besluttende enheder, partierne. Den enkelte folketingsmedlem er blevet en underordnet medhjælper for sit parti, han vælges som repræsentant for dette og udfører de opgaver, han får tillagt af det. Partiernes folketingsgrupper tager stilling til alle sager som solidariske enheder. De stemmer som samlede blokke i tinget, dettes beslutninger bliver derfor til ved sammenlægningen af 5–6 afgørelser. Tyngdepunktet i tingets arbejde flyttes derfor til gruppperne, hvor partifæller gennem diskussion søger frem til et fælles standpunkt, og til udvalgene, hvor partiernes repræsentanter gennem gensidige indrømmelser forhandler sig frem til et kompromis. Den officielle debat i folketings-

salen er blot en efterfølgende registrering af resultatet af gruppers og udvalgs arbejde.

Formelt set er partigrupperne blot private foreninger af meningsfæller blandt folketingsmændene. De er knyttet til langt større organisationer blandt vælgerne, de såkaldte medlemspartier, der bl. a. har ansvaret for opstillingen af folketingsmænd.

Det enkelte folketingsmedlem handler næsten altid med bundet mandat fra sit parti. Men det betyder ikke, at han har mistet enhver politisk indflydelse, denne udøves blot inden for folketingsgruppens rammer. Man kan derfor stadig betragte folketingsmedlemmerne som landets politiske elite, idet denne snævre kreds gennem partigrupperne afgør alle vigtigere statsanliggender.

En dansk politikerkarriere forløber derfor i to led, det første udgøres af arbejdet indenfor medlemsorganisationen, og det krones med opstilling til folketinget i en af partiets sikre kredse, d. v. s. optagelse i eliten. Det andet led består af arbejdet inden for folketingsgruppen, og det kan føre til forfremmelse til stadig vigtigere tillidsposter, sluttende med hovedordførerskaber, medlemskab af bestyrelsen eller ministeransvar.

Denne artikel behandler folketingspartiernes sammensætning, opgaver og arbejdsformer[1]).

## I. REKRUTTERING

### 1. *Udvælgelse*

Den danske valgmåde, forholdstalsvalg i amtskredse, tillader partiorganisationerne nogenlunde sikkert at bestemme, hvem der skal i folketinget. Ganske vist har valgloven villet svække partiernes magt ved at tillade uafhængige kandidater og personlig stemmeafgivning. Men ingen af disse bestemmelser har i virkeligheden begrænset partiernes eneindflydelse.

Opstilling af kandidater uden om partierne forekommer ved alle valg. Men *uafhængige kandidater* får praktisk taget ingen stemmer. I 1964 blev der i alt afgivet 225 stemmer på partiløse i hele landet, ved de følgende valg 114 og 127. Selv en fremtrædende politiker som den tidligere konservative partileder Christmas Møller kunne ikke opnå valg, da han i 1947 opstillede sig som løsgænger, og man skal helt tilbage til 1920'erne for at finde tilfælde på valg uden om partierne. De partiløses vanskæbne understreger således, at befolkningen opfatter folketingsvalg som et valg mellem partier, personer kommer i anden række, helt modsat fx. kongresvalg i USA. I øvrigt er dan-

[1]) Artiklen bygger på interviews med en række folketingsmedlemmer, partifunktionærer og tjenestemænd. Der er desuden hentet materiale fra Folketingstidende, Folketingsårbogen, Folketinget 1968 (biografier), Folketingsvalgene (offentliggjort i Statistiske Meddelelser), dagspressen og historiske fremstillinger.

*Konservative stemmetal i Sorø amtskreds*

| | 1. kreds Ringsted | 2. kreds Sorø | 3. kreds Slagelse | 4. kreds Skelskør | Parti-stemmer | Stemmer i alt |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Afgivne stemmer ..... | 21197 | 14660 | 27975 | 18253 | | 82085 |
| Kons. stemmetal ..... | 3145 | 2420 | 5420 | 3180 | | 14147 |
| Kons. stemmeprocent .. | 14,9 | 16,6 | 19,4 | 17,5 | | 17,3 |
| Partistemmer ..... | 1779 | 1233 | 1821 | 1588 | | 6421 |
| Personstemmer ..... | 1366 | 1187 | 3581 | 1592 | | 7726 |
| *Kandidaternes stemmetal (personstemmer i 4 kredse + partistemmer)* | | | | | | |
| J. Hagel (1. kr.) ..... | *400* | 22 | 30 | 31 | 1779 | 2262 |
| K. Paludan (2. kr.) ... | 146 | *467* | 141 | 118 | 1233 | 2105 |
| Ninn-Hansen (3. kr.) .. | 798 | 694 | *3400* | 1103 | 1821 | 7816 |
| E. Løje (4. kr.) ..... | 22 | 4 | 10 | *340* | 1588 | 1964 |

ske løsgængere sjældent helt uafhængige af partisystemet, det drejer sig enten om udbrydere fra større partier (fx. splittedes de Uafhængige i Frederiksborg amt i 1964) eller om repræsentanter for småpartier, som ikke har formået at indsamle det tilstrækkelige antal underskrifter til en formel partianmeldelse (fx. Borgerpartiet i 1968).

Alle folketingsmænd vælges derfor som partirepræsentanter. Partiorganisationerne indgiver i hvert amt en kandidatliste, og ved valgopgørelsen modtager de et antal mandater svarende til deres andel af stemmene. Imidlertid har vælgerne ikke blot adgang til at vælge mellem partier, men også mellem kandidaterne på det enkelte partis liste. Man kan derfor enten afgive en personlig stemme ved at sætte sit kryds ud for et kandidatnavn på stemmesedlen, eller en partistemme ved at sætte krydset ved partinavnet. Partiets mandater fordeles derefter på kandidaterne efter deres stemmetal. Principielt er de alle lige. Men de særlige opstillingskredse tillader partiet med betydelig sikkerhed at prioritere sine kandidater.

Antallet af *opstillingskredse* pr. amt varierer fra 2 til 10, med et gennemsnit på 5, og hvert parti opstiller normalt en kandidat i hver kreds. Valgresultatet opgøres på den måde, at hver kandidat modtager sine personlige stemmer fra samtlige kredse plus partistemmerne fra sin egen kreds. Og da kredsene ikke er lige store, er valgchancen heller ikke den samme. Et eksempel vil belyse de politiske følger af denne valgmåde. Ved valget i 1968 fik de konservative i Sorø amt 14147 stemmer og 1 mandat. Disse stemmer var højst ujævnt fordelt på amtets 4 opstillingskredse, idet 3. kreds (Slagelse) alene havde 38 pct. af de konservative stemmer eller 16 pct. flere end den næststørste kreds. Denne forskel er imidlertid forårsaget af to forskellige faktorer: for det første har kredsene forskelligt folketal, og Slagelse er den fol-

kerigeste, med ca. 30 pct. af vælgerne. For det andet er der forskel på kredsenes konservative stemmeprocent, og denne er ligeledes højest i Slagelse, 19,4 pct. mod 16,7 pct. i gennemsnit for de tre andre kredse. Man kan med ret stor sikkerhed forudse, at den konservative kandidat i Slagelse vil blive valgt, og ingen af de øvrige. Begge de omtalte faktorer er nemlig ret konstante: Folketallet forskyder sig kun meget langsomt, og selv om den konservative vælgertilslutning svinger fra valg til valg, er forskydningerne i kredsene nogenlunde parallelle, hvilket vil fremgå af følgende oversigt:

*Konservative stemmeprocenter i Sorø amt ved fire folketingsvalg*

| | 1. kreds Ringsted | 2. kreds Sorø | 3. kreds Slagelse | 4. kreds Skelskør | Amtet |
|---|---|---|---|---|---|
| 1960 ..... | 12,3 | 12,9 | 17,9 | 15,1 | 14,9 |
| 1964 ..... | 13,7 | 14,5 | 17,9 | 16,1 | 15,8 |
| 1966 ..... | 13,0 | 14,1 | 16,0 | 15,0 | 14,7 |
| 1968 ..... | 14,9 | 16,6 | 19,4 | 17,5 | 17,3 |

Slagelse ligger i hele perioden højest, og Ringsted lavest. Slagelse er, hvad man kalder en sikker kreds, og det er ikke nogen tilfældighed, at partiet her har opstillet en af sine spidser, Erik Ninn-Hansen.

Partiorganisationen kan således prioritere sine kandidater gennem fordelingen af opstillingskredsene. Men vælgerne har mulighed for at ændre rangordenen gennem deres *personlige stemmeafgivning*. En populær kandidat kan, selv om han er opstillet i en mindre kreds, tiltrække så mange personlige stemmer fra andre kredse, at han alligevel opnår det højeste stemmetal og bliver valgt. Men erfaringsmæssigt sker det kun meget sjældent. Ganske vist afgives næsten halvdelen af alle stemmer personligt, 43 pct. i hele landet og i Sorø amt endog 54 pct. Men personstemmerne tilfalder fortrinsvis kredsens egen kandidat: kandidaterne i de 4 Sorø-kredse fik således henholdsvis 82 pct., 57 pct., 55 pct. og 92 pct. af deres personlige stemmer fra vælgerne i deres egen kreds, og for landet som helhed gælder det, at 2/3 af alle personlige stemmer bliver inden for kredsen. Det er en gammel vælgertradition siden enkeltmandsvalgmådens dage, at man på denne måde udtrykker sin tillid til kredsens kandidat. Men disse stemmer påvirker ikke valgresultatet, da partistemmerne jo tilfalder samme person. Det er kun de personstemmer, der vandrer til kandidater i andre kredse, som kan forrykke partiernes forhåndsprioritering, og det drejer sig kun om 15 pct. af samtlige. Det viser sig imidlertid, at heller ikke disse vandrestemmer ændrer på partiernes indstilling: de samler sig om de landskendte politikere, som allerede er garanteret valg gennem opstilling i sikre kredse. Vælgerne mangler ofte kendskab til de lokale kandidater og overfører deres stemme til mere

fremtrædende personligheder. I Sorø amt fik Ninn-Hansen således 75 pct. af alle personlige stemmer. Forholdet belyses af følgende liste over de politikere, der i 1968 forøgede deres stemmetal med over 5000 vandrestemmer: Aksel Larsen, Poul Hartling, Hilmar Baunsgård, Grete Philip, Lis Møller, J. O. Krag, Lene Christensen, Jens Foged, Poul Schlüter og Morten Lange.

Den personlige stemmeafgivning virker således stort set som en bekræftelse af partiernes prioritering af deres kandidater. Der er dog en gruppe, der forbedrer sin stilling noget gennem vandrestemmerne. Det er kvinderne. De er i stærkt mindretal blandt kandidaterne i samtlige partier og får ofte tildelt svage kredse. Imidlertid har kvindeorganisationerne i årtier ført en kampagne for, at kvinder skal stemme på kvinder, og denne parole har nogen tilslutning fra vælgerne, hvad ovenstående liste bevidner. I hele landet overførtes ved sidste valg 98000 stemmer til kvindelige kandidater, medens disse kun afgav 41000 til andre. I alt modtager kvindelige kandidater en nettoforøgelse af deres stemmetal på 23 pct. gennem vandrestemmer.

Imidlertid findes der også en anden listeform, som tilsigter at stille alle kandidater lige uanset kreds og således overlade personvalget til vælgerne. Der er den *sideordnede opstilling:* Alle kandidater er opstillet i samtlige kredse, og partistemmerne fordeles herefter mellem dem i forhold til deres personlige stemmeandel. Denne listeform anvendes normalt af enkelte amtsorganisationer i de borgerlige partier, i 1968 i 4 amter af R, i 7 af V og 1 af K. Dens virkninger vil fremgå af følgende tabel over Venstres stemmetal i Skanderborg amt.

I virkeligheden er resultaterne af sideordnet opstilling ikke så forskellige fra den almindelige listeform som det måske ved første øjekast kunne se ud til, og det skyldes partiorganisationens opbygning. Partiets amtsorganisation er fortsat opdelt i kredsorganisationer, som udvælger hver sin kandidat, og vælgerne har stadig en forkærlighed for kredsens egen mand. Dette fremgår også af Skanderborg-resultatet, hvor det ses, at O. Nielsen er opstillet af 1. kreds, Toft Hansen af 2., Skov Thulesen af 3., og Hauch af 4. Tilknytning til en stor kreds er derfor stadig en fordel. Dernæst har personstemmerne også her en tendens til at samles om den kendteste af kandidaterne, i dette tilfælde kredsens mangeårige folketingsmand Viggo Hauch. En almindelig overgang til sideordnet opstilling ville derfor ikke skabe nogen revolution af tingets sammensætning: af de 175 nuværende medlemmer ville 152 også være blevet valgt, hvis man alene havde lagt vægt på de personlige stemmer.

Der findes en tredje opstillingsform, *partilisten,* som hidtil har været anvendt af Socialdemokratiet og Kommunisterne. Det er en meget kompliceret fordelingsmåde med overførsel af stemmer mellem kandidaterne, og den har især været benyttet for at give også små kredse en chance. Denne liste-

*Venstres stemmetal i Skanderborg amtskreds (sideordnet opstilling)*

| | 1. kreds | 2. kreds | 3. kreds | 4. kreds | | Stemmer i alt |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Venstres stemmetal ..... | 2793 | 5330 | 6501 | 5985 | | 20609 |
| Personlige stemmer ..... | 992 | 2372 | 3052 | 3117 | 9533 | |
| Partistemmer ..... | 1801 | 2958 | 3449 | 2868 | 11076 | |
| *Kandidaternes stemmetal (personstemmer + partistemmer i 4 kredse)* | | | | | | |
| Toft Hansen | | | | | | |
| personstemmer ..... | 255 | 815 | 433 | 307 | 1810 | 4061 |
| partistemmer ..... | 463 | 1017 | 489 | 282 | 2251 | |
| Viggo Hauch | | | | | | |
| personstemmer ..... | 43 | 693 | 196 | 2434 | 3366 | 6769 |
| partistemmer ..... | 78 | 864 | 221 | 2240 | 3403 | |
| Orla Nielsen | | | | | | |
| personstemmer ..... | 543 | 66 | 179 | 64 | 852 | 2181 |
| partistemmer ..... | 986 | 82 | 202 | 59 | 1329 | |
| Kirsten Søvndal | | | | | | |
| personstemmer ..... | 101 | 483 | 272 | 261 | 1117 | 2449 |
| partistemmer ..... | 183 | 602 | 307 | 240 | 1332 | |
| Skov Thulesen | | | | | | |
| personstemmer ..... | 50 | 315 | 1972 | 51 | 2388 | 5149 |
| partistemmer ..... | 91 | 393 | 2230 | 47 | 2761 | |

form har imidlertid nu kun historisk interesse, da Socialdemokratiet på sin kongres i 1969 besluttede at gå over til sideordnet opstilling over hele landet.

Den enkelte folketingskandidat kunne have en væsentlig interesse i at samle personlige stemmer fra nabokredsene. Men partierne har sat ret snævre grænser for den personlige reklame, og overskridelser af disse er meget ildesete. Enkelte eksempler på kostbare personlige kampagner fra de senere år har ikke givet større vælgermæssige resultater. I S har en af de største betænkeligheder ved overgangen til sideordnet opstilling været, at folketingskandidaterne skulle forledes til at bekæmpe deres partifæller i højere grad end de politiske modstandere.

Fordelingen af opstillingskredse er således det afgørende led i udvælgelsen af folketingsmænd, uanset opstillingsformen. Ethvert parti har sikre vinderkredse og sikre taberkredse, og de sidste udgør det store flertal. Herimellem findes et antal usikre kredse, som måske kan give valg: det er de første, som vindes ved fremgang eller de første, som tabes ved tilbagegang. Der er gerne en hård kamp om opstillingen i de *sikre kredse,* og der er altid interesserede til de usikre. At lade sig opstille i en taberkreds (fx. i Sorø for K) er at gøre sit parti en tjeneste, det indebærer ikke et forsøg på at komme ind i tinget. Det er da heller ikke altid svært at blive opstillet der, i alt fald ikke

hos de mindre partier. Opstilling i en taberkreds kan dog være et led i en politisk karriere, idet vordende politikere ofte begynder i en svag kreds for siden at avancere til mere lovende opstillinger. Derfor er kredsskift hyppige. Halvdelen af folketingsmedlemmerne har skiftet en gang, 13 pct. to gange og 5 pct. endnu flere. Navnlig i K og R er kredsskift hyppige.

Hvis et parti vil sikre en kandidats valg og ikke tør forlade sig på pålidelige kredse, står der endnu en udvej åben: det kan opstille en mand i flere kredse samtidig. Denne fremgangsmåde anvendes af K og R, i henholdsvis 7 og 10 tilfælde i 1968; Hilmar Baunsgård var helgarderet gennem opstilling i ikke mindre end tre kredse. SF har tidligere anvendt dobbeltopstillinger, men metoden blev kraftigt angrebet som udemokratisk og afskaffedes i 1968. Derimod overtog VS den.

Partierne kan således med betydelig sikkerhed bestemme, hvem der skal indvælges i folketinget. Dettes personsammensætning afhænger derfor af udvælgelsesmåden inden for partiorganisationerne. Og her følger alle større partier samme fremgangsmåde: de overlader opstillingen til partiets kredsorganisation, der udpeger kandidaten på et medlemsmøde. Der foreligger således en meget stærk decentralisering af eliterekrutteringen, og tingets sammensætning afspejler holdningerne hos partiernes lokalafdelinger.

Den direkte medlemsopstilling skulle garantere en bred folkelig deltagelse i udvælgelsen. Men i virkeligheden medvirker kun et meget lille mindretal i denne afgørelse. Ganske vist er en betydelig del af vælgerne partimedlemmer, i alt ca. 20 pct. Men kun en lille del af disse deltager aktivt i partiorganisationens arbejde, og selv i de største partier er opstillingsmøder med mindre end 100 deltagere almindelige, man har hørt om tilfælde, hvor der kun var 20 til stede. Denne snævre kreds udgøres ofte af folk, der er stærkt

*Antal kredsskift* [2])

| | S | K | V | R | SF | VS | Folketinget |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Et | 29,0 | 35,1 | 32,3 | 37,0 | 27,3 | | 31,4 |
| To | 8,1 | 16,2 | 17,6 | 18,5 | | | 12,8 |
| Flere | | 13,5 | 2,9 | 11,1 | | | 4,8 |
| Skiftere i alt | 37,1 | 64,9 | 52,9 | 66,7 | 27,3 | | 49,1 |
| Dobbeltopstillinger | | 13,5 | | 25,9 | | 75,0 | 8,8 |

[2]) Denne og de følgende oversigter bygger på Folketinget 1968, en samling biografier udsendt af Folketingets sekretariat på grundlag af medlemmernes egne oplysninger. I den sidste kolonne, folketinget som helhed, er ikke medtaget de grønlandske og færøske medlemmer, da disse ikke er udgået af det danske partisystem. VS udelades i de fleste tilfælde, da partiet er for lille til, at det har nogen mening at foretage procentfordelinger på medlemskredsen. Der er ikke taget hensyn til ændringer i tingets sammensætning siden 1968.

*Folketingsmedlemmernes tilknytning til kredsen*

| | S | K | V | R | SF | Folketinget |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Nuværende eller tidl. bopæl i kreds eller kommune ..... | 64,5 | 46,0 | 35,3 | 40,7 | 72,7 | 50,9 |
| Bopæl i amtskreds ..... | 3,2 | 5,4 | 14,7 | 18,5 | 9,1 | 9,1 |
| Bopælstilknytning i alt ..... | 67,7 | 51,4 | 50,0 | 59,3 | 81,8 | 60,0 |
| Fødested i kredsen ..... | 37,1 | 21,6 | 32,3 | 40,7 | 54,5 | 33,7 |

engageret i vælgerforeningsarbejdet, og det er vel muligt, at de ledes at hensyn, der har ringe dækning hos flertallet af partimedlemmer, end sige vælgere. Arbejdet i de lokale partiorganisationer spiller fx. en meget stor rolle for opstillingsmødedeltagerne, men næppe for en større offentlighed. Naturligvis vil partiledelsen ofte ønske at få bestemte personer opstillet, men kredsorganisationerne våger skinsygt over deres eneret, og forsøg på indblanding ovenfra virker snarest mod hensigten [3]). En hyppigt forekommende situation er konkurrencen mellem en landskendt politiker og en lokalpolitiker og man ser ofte den første bide i græsset. Hans Hedtoft, Viggo Kampmann, Henry Grünbaum og Erling Dinesen er alle blevet vraget på et tidspunkt, hvor de for længst tilhørte regeringens inderkreds.

Enkelte småpartier har centraliseret kandidatopstillingen. Kommunistpartiet overlader afgørelsen til sin centralkomité. Også VS opstiller på landsbasis, men kandidatudvælgelsen sker ved medlemsafstemning i hele landet, et særligt udvalg fordeler derefter kredsene efter deres valgchance.

## 2. *Karrieremønster*

Partiernes decentraliserede udvælgelsesform præger personvalget. I de fleste tilfælde har man foretrukket kandidater med *lokal tilknytning,* 60 pct. har eller har haft bopæl i kredsen, og 34 pct. er endda indfødte. Lokaltilknytningen er stærkest i S og SF.

De fleste folketingsmænd har indtaget ledende tillidsposter i *vælgerforeningerne,* og 1/3 har været formænd, flest i S og R. Derudover har næsten halvdelen siddet i *kommunalbestyrelser.* Vælgerforeninger og kommunalråd udgør en slags forskoler til folketingsarbejdet. Her lærer politikerne jobbet, de får lejlighed til at vise deres evner som talere, som forhandlere, som administratorer og som taktikere.

[3]) Det berettes om et konservativt opstillingsmøde i en fynsk valgkreds, at formanden oplæste et brev fra partilederen med anbefaling af en af kandidaterne, og herigennem sikrede modkandidatens valg (Hans Edvard Teglers: Magtspillet i Danmark, s. 70).

*Folketingsmændenes tilknytning til lokalt partiarbejde* [4])

| | S | K | V | R | SF | Folketinget |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Vælgerforeningsformænd ..... | 41,9 | 24,3 | 17,6 | 37,0 | 18,2 | 30,3 |
| Kommunalrådsformænd/gruppeformænd ..... | 17,7 | 27,0 | 11,8 | 7,4 | 9,1 | 16,0 |
| Kommunalrådsmedlemmer ..... | 56,6 | 51,4 | 38,2 | 25,9 | 27,3 | 45,1 |

Folketinget er således først og fremmest en forsamling af partiernes lokaltillidsmænd, og medlemmerne gør ofte meget ud af at pleje forbindelsen med deres kreds. De holder hyppige møder med vælgere og kredsbestyrelse, og mange har modtagetider, hvor folk kan forelægge dem problemer og bede om bistand, ofte i mellemværender med myndighederne. Mange folketingsmænd har beholdt en del af deres lokale tillidshverv, 17 pct. er således stadig forenings- eller kredsformænd, 24 pct. er kommunalrådsmedlemmer og 13 pct. kommunalrådsformænd. Det kan naturligvis være svært at overkomme begge hverv samtidig, og S har for nylig besluttet, at folketingsmandat skal være uforeneligt med borgmesterstilling.

Der findes endnu et par veje, som leder til tinget. En del medlemmer har først udmærket sig inden for partiernes *ungdomsbevægelser*. Disse støtteorganisationer er i alle tilfælde små og passive, og de tjener tilsyneladende først og fremmest til at udvide partiernes rekrutteringsgrundlag. Ikke mindre end 1/3 af folketingsmedlemmerne har været aktive ungdomsledere, flest i K og V. Alene de tidligere landsformænd fylder godt i tinget: Per Hækkerup, Victor Gram, Poul Møller, Ninn-Hansen, Erik Eriksen, Henry Christensen, Karl Skytte og Hilmar Baunsgård.

En del folketingsmænd hentes fra *interesseorganisationerne*. Hvis et parti vil overbevise en bestemt befolkningsgruppe om, at det varetager dennes interesser, er der næppe nogen bedre måde end at opstille gruppens egne tillidsmænd. Denne tilknytning analyseres nærmere nedenfor.

*Folketingsmændenes stadige tilknytning til lokalt partiarbejde*

| | S | K | V | R | SF | Folketinget |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Vælgerforeningsformænd ..... | 24,2 | 5,4 | 5,4 | 14,9 | 18,2 | 14,3 |
| Kommunalrådsformænd/gruppeformænd ..... | 9,7 | 24,3 | 8,8 | 7,4 | 9,1 | 12,3 |
| Kommunalrådsmedlemmer ..... | 21,0 | 29,7 | 16,5 | 18,5 | 18,2 | 23,2 |

[4]) I denne og de to følgende tabeller er tallene formodentlig noget for lave, idet en del folketingsmedlemmer kan have undladt at nævne nogle af deres tillidshverv.

*Folketingsmændenes tilknytning til ungdomsorganisationerne*

| | S | K | V | R | SF | Folketinget |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Landsformænd ..... | 3,2 | 13,5 | 14,7 | 11,1 | | 8,8 |
| Landsledelsesmedlemmer ..... | 20,9 | 35,1 | 38,2 | 29,6 | | 26,9 |
| Tillidspost i ungdomsorganisationen ..... | 33,9 | 43,2 | 41,2 | 29,6 | | 33,7 |

Det er sjældent, at partierne henter folk uden for deres egen organisation, men det hænder, at kendte personligheder uden egentlig politisk fortid bliver opstillet, for at partiet kan nyde godt af deres popularitet, anseelse eller indsigt. Enkelte forfattere og videnskabsmænd har haft sæde i tinget, og i de senere år har fjernsynsmedarbejdere været meget efterspurgte.

Endelig er der en gruppe, hvis vej til tinget er gået gennem *regeringen*. Det drejer sig gerne om folk, som udmærker sig ved en særlig sagkundskab, men som næppe ville have større chance for at komme frem inden for vælgerforeningsarbejdet. Gennem ministerudnævnelsen placeres de centralt i det politiske billede, og derfor bliver de senere opstillet i sikre kredse. Viggo Kampmann, Thorkil Kristensen, Kjeld Philip, Henry Grünbaum og Erling Dinesen er eksempler herpå. Adskillige af den nuværende regerings ude fra kommende ministre ventes indvalgt ved næste folketingsvalg. Bortset fra ministrene har alle de grupper, der hidtil er omtalt, været amatører, altså folk, der har et borgerligt erhverv og passer deres politiske abejde i fritiden. Men hertil kommer som en kategori af stigende betydning de *politiske funktionærer,* d. v. s. personer, som er fuldtidsbeskæftiget med og lønnet for politisk arbejde. Danske partikontorer er beskedne, men de bemandes ofte med unge tillidsmænd, der ser arbejdet som et trin i den politiske karriere. Ss gruppe rummer ikke mindre end 6 tidligere partisekretærer, og da partiets kongres i 1969 vedtog, at partiansættelse og folketingsmedlemskab skulle være uforenelige, foretrak de alle at bevare mandatet og forlade partikontoret. Men til de egentlige partifunktionærer kommer et større antal medlemmer knyttet til partiernes hjælpeorganisationer, oplysningsforbund, pressetjenester og dagblade. Navnlig journalisterne har siden folkestyrets første tid spillet en fremtrædende rolle i tinget. Ca. 1/4 af folketingsmedlemmerne hentede allerede inden deres valg deres levebrød fra politisk arbejde, i S endog 1/3.

### 3. *Sammensætning*

Dette karrieremønster sætter sit præg på tingets sammensætning.

Tingets *gennemsnitsalder* er temmelig høj, 52 år eller ca. 9 år højere end vælgerkorpsets gennemsnit. Denne forskel skyldes to forhold. For det første

*Folketingsmedlemmer i politisk hovedstilling*

| | S | K | V | R | SF | Folke-tinget |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | 33,9 | 10,8 | 11,8 | 7,4 | 18,2 | 22,3 |

er indvalg i tinget gerne kulminationen af en længere partikarriere. I 1966 var gennemsnitsalderen for de nyvalgte folketingsmedlemmer 45 år, i 1968 var den 48 år. De få, der slipper ind i en yngre alder (15,4 pct. er under 40 år), stammer gerne fra ungdomsbevægelserne. For det andet er det sædvane, at et medlem genvælges, så længe han ønsker det, og mange sidder derfor i tinget en menneskealder. Det ting, der valgtes i 1968, havde en gennemsnitlig folketingsalder på 7,6 år eller 3 valgperioder, i 1966 var det over 10 år eller 4 perioder. 32 har siddet i tinget i over 15 år, 21 i over 20. S har indført en aldersgrænse på 70 år, efter hvilken ingen må genopstilles, og de andre partier følger uofficielt en lignende grænse. Et partis gennemsnitsalder vil gerne falde med valgfremgang, fordi yngre kandidater ofte sidder i de mere usikre kredse, omvendt vil den stige med tilbagegang.

Kun 11 pct. af tingets medlemskreds er *kvinder*. Dette afspejler en almindelig underrepræsentation af kvinderne indenfor partierne, begyndende

*Aldersforelingen i folketinget*

| | S | K | V | R | SF | Folke-tinget |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Under 30 år | | | | 3,7 | | 1,1 |
| 31–40 | 11,3 | 8,1 | 14,7 | 18,5 | 27,3 | 14,3 |
| 41–50 | 24,2 | 27,0 | 32,3 | 22,2 | 36,4 | 26,3 |
| 51–60 | 38,6 | 43,2 | 35,3 | 40,7 | 27,3 | 37,7 |
| Over 61 | 25,8 | 21,6 | 17,6 | 14,8 | 9,1 | 20,8 |
| Gennemsnitsalder | 53,4 | 54,2 | 51,7 | 51,1 | 47,6 | 52,2 |

*Folketingsalder i 1968*

| | S | K | V | R | SF | Folke-tinget |
|---|---|---|---|---|---|---|
| 0 | 8,1 | 10,8 | 8,8 | 44,4 | 9,1 | 14,3 |
| 1– 5 år | 32,2 | 35,1 | 41,2 | 29,6 | 45,5 | 36,0 |
| 6–10 år | 19,4 | 29,7 | 14,7 | 14,8 | 36,4 | 21,1 |
| 11–15 år | 11,3 | 10,8 | 17,6 | | | 9,7 |
| 16–20 år | 21,0 | 10,8 | 8,8 | 11,1 | | 13,1 |
| Over 20 år | 16,1 | 2,7 | 8,8 | | 9,1 | 5,7 |
| Gennemsnitsalder | 9,5 | 7,4 | 8,2 | 3,3 | 6,6 | 7,6 |

*Kvindeprocenten*

| | S | K | V | R | SF | Folketinget |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Folketingsmedlemmer ..... | 4,8 | 16,2 | 8,8 | 18,5 | 9,1 | 10,9 |
| Folketingskandidater ..... | 6 | 16 | 13 | 16 | 15 | 14 |

i vælgerforeningsarbejdet. I øvrigt er procenten af opstillede kvinder højere, 14 pct. Det er ovenfor nævnt, at kvinderne forbedrer deres stilling væsentlig gennem den personlige stemmeafgivning. Når deres andel alligevel falder, hænger det sammen med, at de oftest opstilles i taberkredse, som et harmløst bevis på partiets gode vilje. I øvrigt er der betydelig forskel mellem partierne, R og K har traditionelt en betydelig højere kvindeprocent, ikke blot blandt de opstillede (begge 16 pct.), men også blandt de valgte (19 pct. og 16 pct.), medens S ligger i bunden med 5 pct. Inden for det sidste parti har underrepræsentationen givet anledning til hård kritik, og dette er en af grundene til, at S er gået over til sideordnet opstilling, idet denne form åbner mulighed for, at amtsorganisationen føjer en ekstra kandidat til de kredsopstillede, hvis der ikke er nogen kvinde blandt disse; desuden vil kvinder i højere grad kunne nyde godt af deres større personlige stemmetal.

*Uddannelsesniveauet* i tinget ligger noget højere end befolkningsgennemsnittet, idet 29 pct. er akademikere og andre 17 pct. har gennemgået en videregående uddannelse (lærere, landbrugskandidater o. lign.). Næsten alle har en eller anden faguddannelse, og de fleste har fulgt kurser, været på fag- eller folkehøjskoler eller på anden måde videreuddannet sig. Der er betydelig forskel mellem partierne, idet K og R er præget af de højere uddannelser, medens folkeskoleuddannede præger S, V og SF.

Disse forskelle i uddannelsesniveau afspejler nok forskelle i partiernes vælgerkorps. Det gælder i endnu højere grad folketingsmændenes *livsstilling*. Således udgøres 37 pct. af Ss og 64 af SFs grupper af arbejdere, medens der ikke findes en eneste i nogen af de borgerlige partier. Landmændene er meget stærkt repræsenteret i V med 38 pct., i K og R udgør de 15–16 pct., og i S findes der kun 1. Selvstændige og ledende funktionærer i erhvervslivet udgør 30 pct. af K og 15 pct. af R, medens de knapt nok forekommer i S

*Folketingsmændene fordelt efter uddannelse*

| | S | K | V | R | SF | Folketinget |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Folkeskole ..... | 67,7 | 43,2 | 55,9 | 40,7 | 63,6 | 54,3 |
| Videregående ..... | 8,1 | 18,9 | 20,6 | 29,6 | | 17,1 |
| Højere ..... | 24,2 | 37,8 | 23,5 | 29,6 | 27,3 | 28,8 |

*Folketingsmændene fordelt efter livsstilling*

| | S | K | V | R | SF | Folketinget |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Arbejdere | 37,1 | | | | 63,6 | 17,1 |
| Højere funktionærer | 3,5 | 18,9 | 20,6 | 7,4 | | 10,3 |
| Lavere funktionærer | 11,3 | 10,8 | 2,9 | 3.7 | | 7,4 |
| Højere tjenestemænd | 16,1 | 16,2 | 5,8 | 11,1 | 9,1 | 13,1 |
| Lavere tjenestemænd | 8,1 | | | 3,7 | | 3,4 |
| Folkeskolelærere | 8,1 | | 2,9 | 11,1 | | 6,3 |
| Andre lærere | 3,2 | 2,7 | 5,8 | 25,9 | 18,2 | 8,2 |
| Fabrikanter og grossister | 1,6 | 5,4 | | 7,4 | | 2,9 |
| Håndværkere og detailhandlere | 3,5 | 5,4 | | | | 2,3 |
| Liberale erhverv | 1,6 | 13,5 | 11,8 | 11,1 | | 7,4 |
| Journalister | 3,5 | 10,8 | 11,8 | 3,7 | 9,1 | 7,4 |
| Landmænd | 3,5 | 16,2 | 38,2 | 14,8 | | 14,3 |
| Arbejdere, lavere tjenestemænd og funktionærer | 56,5 | 10,8 | 2,9 | 7,4 | 63,6 | 27,9 |
| Højere tjenestemænd og funktionærer | 34,4 | 48,6 | 46,9 | 59,2 | 36,4 | 45,3 |
| Selvstændige | 10,2 | 40,5 | 50,0 | 33,3 | | 26,9 |

og V. Nedenstående oversigt over partiernes vælgere viser en klar sammenhæng mellem vælgerkorpset og folketingsgruppens sociale sammensætning:

*Partiernes vælgere fordelt på socialgrupper* [5])

| | S | K | V | R | SF |
|---|---|---|---|---|---|
| Arbejdere | 69 | 17 | 15 | 36 | 83 |
| Funktionærer og tjenestemænd | 28 | 46 | 11 | 22 | 15 |
| Landmænd | 2 | 5 | 57 | 32 | |
| Selvstændige | 6 | 31 | 17 | 10 | 1 |

Den sociale sammensætning af folketingsgrupperne understreger partimodsætningens karakter af en interessekamp. Men der er andre træk, der går imod denne tendens til klassedeling. Der er grupper, som trods deres ringe størrelse i befolkningen optræder talstærkt på tinge, og som går igen i alle grupper. Det gælder fx. lærere, advokater, journalister. Der synes at være visse miljøer, som skaber særlig politisk interesse, kontakt, virkemulighed. Tjenestemænd og funktionærer er stærkt overrepræsenteret, med henholdsvis 27 pct. og 30 pct. Det hænger vel især sammen med, at disse ansættelsesformer lettest lader sig forene med politisk virke. Navnlig tjenestemæn-

[5]) Kilde: Gallup, Berlingske Tidende 31.3. 1963.

*Folketingsmændene fordelt efter faders stilling*

| | S | K | V | R | SF | Folke-tinget |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Arbejder | 41,9 | | 5,9 | 3,7 | 63,6 | 21,1 |
| Funktionær | 21,0 | 16,2 | 5,9 | 14,8 | 18,2 | 15,4 |
| Tjenestemand | 6,5 | 16,2 | 8,8 | 29,6 | | 13,1 |
| Selvstændig | 19,4 | 29,7 | 8,8 | 11,1 | 9,1 | 17,1 |
| Landmand | 6,5 | 32,4 | 64,7 | 37,0 | | 27,4 |
| Liberale erhverv | | 5,4 | 5,9 | 3,7 | | 3,4 |
| Uoplyst/intet erhverv | 4,8 | | | | 9,1 | 2,9 |

dene er begunstigede, da de får frihed med løndækning, når de beklæder offentlig hverv. Selvstændige må derimod tage tid fra virksomhedens drift, og lønarbejdere må selv bære løntabet. Disse ulige vilkår spiller næppe ind ved selve opstillingen til folketingsvalg, men de virker udskillende på et lavere niveau i partikarrieren.

Den sociale forskel mellem folketingsmændenes *barndomsmiljø* er i øvrigt endnu mere udtalt, idet de tværgående faktorer, som just er omtalt, ikke virker her.

At være folketingsmand er efterhånden noget af en fuldtidsbeskæftigelse, og det aflønnes da også med et vederlag på mellem 54000 og 66000 kr. årligt, afhængigt af bopælen. De fleste bruger desuden megen tid på at holde foredrag, skrive artikler, bestride andre tillidshverv. Det er de færreste, der er i stand til at passe deres sædvanlige arbejde i fuldt omfang. Folketingsarbejdet er i sig selv blevet en stilling, hvor man ofrer størstedelen af sin tid og henter størstedelen af sine indtægter. Folketingsmændene er professionelle politikere.

## II. ORGANISATION

Partigrupperne er foreninger af meningsfæller blandt folketingsmedlemmerne. Da disse alle er valgt på partilister, føler de sig først og fremmest som repræsentanter for partiet, som de i vidt omfang underordner sig. Gruppen bliver det forum, hvor partiets repræsentanter diskuterer dets politik og beslutter dets stillingtagen, som alle derefter vil føle sig bundet af. Den kan derfor bemyndige tillidsmænd til at handle på partiets vegne, ligesom en omfattende arbejdsdeling mellem medlemmerne bliver mulig. Udadtil optræder gruppen som en enhed, hvilket giver partiet større indflydelse i det parlamentariske arbejde og en klar politisk profil i vælgernes øjne.

Da partigrupperne består af meningsfæller, hvis indbyrdes forhold præges af solidaritet og samarbejdsvilje, behøver de ikke strenge formelle forskrifter for deres virke. V og S har gruppevedtægter, men de øvrige partier klarer

sig med et sæt faste sædvaner. Der er betydelig overensstemmelse i partiernes arbejdsform, så det er muligt at behandle dem som en helhed. På den anden side er der også karakteristiske forskelle mellem store og små partier, og mellem regerings- og oppositionspartier. Den danske valglovs spærreregler har normalt tilladt 5–7 partier at vinde i repræsentation i tinget. De gamle partier S, V, K og R har til stadighed haft sæde i tinget, og de har på intet tidspunkt rådet over mindre end 85 pct. af mandaterne. Til disse må efterhånden føjes SF som endnu et fast parti. Denne artikel behandler fortrinsvis disse fem partiers arbejdsformer, der viser stor ensartethed. Hertil kommer imidlertid en række skiftende småpartier, som for en kortere periode har haft sæde i tinget: Dansk Samling, Retsforbundet, Kommunisterne, de Uafhængige, Liberalt Centrum og Venstresocialisterne. Disse har hyppigt eksperimenteret med utraditionelle arbejdsformer, men de vil her kun undtagelsesvis blive berørt.

1. *Gruppemøde*

Alle et partis folketingsmænd deltager i gruppemødet. Gruppen tager som helhed stilling til alle spørgsmål, som vedrører tingets arbejde. Den må derfor mødes tit. Det er i alle partier sædvane, at afholde gruppemøde hver dag hvor tinget arbejder, d. v. s. tirsdag, onsdag, torsdag og fredag i tingets samlingsperioder (K og SF mødes dog ikke fredag). Gruppemødet afholdes umiddelbart før tingets møde, og det varer normalt en time, i S dog kun en halv time. Hvis det ikke lykkes at afslutte forhandlingerne, fortsættes de eventuelt senere på eftermiddagen, efter tingets møde. Ud over diss møder, som behandler løbende sager, kan grupperne afholde mere specielle forhandlinger. De fleste partier afholder fx. et månedligt aftenmøde, hvor man drøfter vigtige spørgsmål. Der kan undertiden afholdes fællesmøder med andre partiinstanser, fx. hovedbestyrelsen. Endelig mødes de fleste partigrupper nogle gange i tingets ferier, dels for at drøfte den almindelige politiske udvikling, dels for at forberede den kommende samling.

»I partimøder behandles tingets dagsorden, sager fra udvalgene, vigtigere forelagte forslag og i øvrigt alt af interesse for partiet«, hedder det i Venstres vedtægt. Der er ingen begrænsning på, hvad man kan tage op til drøftelse på gruppemødet, og det er en fast regel, at intet medlem foretager sig noget i folketingsarbejdet eller i forhold til andre partier, før han har forelagt sagen for partimødet. Den meste tid går med at behandle regeringens lovforslag, men hertil kommer partiets egne initiativer som ændringsforslag, private lovforslag, spørgsmål til ministre. Endelig holdes gruppen løbende underrettet om arbejdet i folketingsudvalgene, om kontakter til andre partier, til interesseorganisationer og til medlemspartiet. Det er vist nok et særkende for de danske partier, at der sker en forhåndsdrøftelse og en forhåndsbeslutning i alle sager, inden de overhovedet kommer til behand-

ling i tinget. Derved sikres en stor indre sammenhæng i partiets politik, ordførere og udvalgsmedlemmer handler altid med bundet mandat, når de står over for repræsentanter for andre partier. I de fleste andre lande, fx. i Norge og Sverige, behandles kun de mest kontroversielle spørgsmål i partigrupperne, og der forekommer en væsentlig større decentralisering.

I alle partier har gruppemødet en meget høj mødeprocent. Det er her, man har mulighed for at udøve indflydelse på partiets politik, og her gives der en fremragende orientering om alle sider af tingets og partiernes arbejde. Derimod er fremmødet ringe ved tingets officielle forhandlinger, her sker jo blot en efterfølgende registrering af gruppernes beslutninger. Her er det tilstrækkeligt at sende en ordfører pr. parti.

Gruppemøderne indkaldes skriftligt, men kun i K udsendes der en egentlig dagsorden. Gruppearbejdet følger nøje udviklingen i folketingsarbejdet. V har altid samme dagsorden som tinget, men større spørgsmål sættes gerne på et par dage før, for at man kan få tid til en længere debat, hvis der skulle vise sig at være uenighed, og for at ordførerne kan få tid til at udarbejde deres indlæg på grundlag af gruppens tilkendegivelser. Den radikale gruppe drøfter på sit fredagsmøde tingets dagsorden for den følgende uge, så ordførerne kender gruppens synspunkter, når de arbejder på deres taler i weekenden. Ks bestyrelse fastlægger ofte en ugeplan for at få en jævn fordeling af sagerne. Men iøvrigt gælder det i alle grupper, at man kan bringe et hvilket som helst spørgsmål til forhandling. I V kræves det dog, at det skal meddeles på indkaldelsen, hvis der skal træffes væsentlige beslutninger.

I øvrigt har de fleste grupper en slags stående *dagsorden* i form af en rækkefølge for forelæggelserne, i S følgende: 1. Personindstillinger. 2. Meddelelser fra bestyrelsen. 3. Meddelelser fra ministre (i regeringsperioder). 4. Indlæg fra medlemmer, der på forhånd har bedt om ordet, fortrinsvis ordførere. 5. Andre indlæg.

*Forhandlingsformen* er uformel. Mødet ledes af formanden. Til hvert punkt på dagsordenen kommer der et oplæg, fra en minister, et bestyrelsesmedlem, en ordfører. Derefter er ordet frit. Debatten er åben i den forstand, at medlemmerne sjældent har låst sig fast på et standpunkt på forhånd, man søger at overbevise hinanden med argumenter, og man vil bøje sig mod hinanden for at nå til et fællesstandpunkt. Det er sædvane, at man forhandler sig frem til en beslutning, der er acceptabel for alle. Det betyder, at mindretallet må underordne sig flertallet, men dette vil tage et vist hensyn også til mindretalssynspunkter for at skabe bred enighed. Det påhviler formanden at opsummere debatten og formulere partiets standpunkt. Hans forslag godtages praktisk taget altid; hvis ikke, fortsættes debatten, indtil man når til enighed. Når formandens forslag næsten undtagelsesløst accepteres, skyldes det, at det bygger på en sikker fornemmelse for meningsfordelingen i gruppen. I lidet kontroversielle spørgsmål kan det dog også være

ordføreren, der formulerer partiets standpunkt. Det sker næsten aldrig, at der stemmes i en partigruppe. Hyppigst sker det i V, hvor man har et par afstemninger om året, og i S og R er kampafstemninger dog også forekommet oftere i de seneste år.

Møderne er lukkede og strengt fortrolige. Ud over medlemmerne har normalt kun et fåtal af personer adgang, funktionærer ved partiorganisationen, gruppesekretariatet og pressetjenesten, og de har ikke taleret. Ministre, som ikke er medlemmer af tinget, deltager i deres partis møder. Til Rs gruppe har landsformanden adgang og taleret, og tidligere medlemmer har adgang, men ingen taleret. Som et udtryk for Ss nære tilknytning til fagbevægelsen har repræsentanter for LO adgang til den socialdemokratiske gruppe, hvor de ofte spiller en vigtig rolle i forhandlingerne. Navnlig i mindre grupper kan det ske, at man inviterer en særligt sagkyndig til at vejlede i et kompliceret spørgsmål.

Der tages et udførligt referat af alle gruppemøder, gerne ved en partifunktionær.

2. *Ledelse*

Inden for en partigruppe forekommer den en omfattende *arbejdsdeling*. Fordelingen af opgaver er samtidig i vidt omfang en fordeling af indflydelse. Nogle hverv er tidsbegrænsede, andre permanente. De vigtigste tillidsmænd udpeges på gruppens konstituerende møde, der afholdes kort før tingets åbning i oktober. Og da gruppens sammensætning stort set er uændret gennem en valgperiode, foregår den afgørende opgavefordeling umiddelbart efter et nyvalg, herefter foretages der nogenlunde automatisk genvalg de følgende år. Der er en betydelig kontinuitet også fra valgperiode til valgperiode. Omfattende udskiftninger foregår alene som følge af ændret parlamentarisk status: når et parti danner regering, trækker det gruppens vigtigste tillidsmænd med over i ministeriet, og når et regeringsparti atter kommer i opposition, må en del af de hidtidige tilldsmænd vige pladsen for de afgående ministre. Størst foranderlighed har der derfor været i den radikale gruppeledelse, fordi dette parti med få års mellemrum er gået ind og ud af regeringen. Fra samme parti kender man en midlertidig konstituering: da partiet i januar 1968 fordoblede sit mandattal, samtidig med at det måtte afgive sin inderkreds til ministeriet, besluttede man at lade de ældste virke som foreløbig ledelse, og først i oktober samme år, da medlemmerne var mere fortrolige med hinanden, foretoges den endelige opgavefordeling.

De vigtigste tillidsmænd i en gruppe er formand, ordfører, sekretær og bestyrelsesmedlemmer. *Gruppeformanden* betragtes i almindelighed som partileder, hvad enten han samtidig er formand for medlemsorganisationen eller ikke. Sammenfald er sædvane i S og V, adskillelse i R og K. Formanden har ikke særlig vidtrækkende formelle beføjelser. Han fører forsædet i grup-

pemøde og bestyrelse. Hans indflydelse skyldes formodentlig ikke mindst, at han tegner partiet udadtil. Befolkningens partiopfattelse er i massekommunikationernes tidsalder i stadig stigende grad knyttet til lederpersonligheden, og partivalg opfattes af mange først og fremmest som et ledervalg. Formanden deltager desuden i de vigtigste forhandlinger med andre partier og med udentings grupper, og han har her betydelig handlefrihed, ikke mindst fordi det bliver ham, der skal præsentere gruppen for forhandlingssituationens muligheder. Endelig er det som sagt ham, der formulerer konklusionen af gruppediskussionerne. Naturligvis kan gruppemødet på ethvert punkt forkaste lederens forslag, men det vil være en meget alvorlig sag at desavouere ham.

På den anden side er det omstridt, hvor stort spillerum partilederen egentlig har. Som alle formænd er det hans hovedopgave at holde sammen på organisationen, bl. a. ved at formulere mellemløsninger, der kan accepteres af alle parter. De fleste partiformænd deltager ikke aktivt i gruppedebatten, de lader de forskellige synspunkter komme frem og griber først ind ved afslutningen for at formulere den fremherskende mening. Det er enkelte gange hændt, at partiledere har hævdet markante særstandpunkter i strid med gruppens flertal, og sådanne konflikter er gerne endt med, at de blev nødt til at trække sig tilbage, som da Christmas Møller i 1947 modsatte sig den konservative Sydslesvig-politik, og da Knud Kristensen kort efter brød med V i samme spørgsmål, samt da Erik Eriksen i 1965 ikke i V kunne få rygdækning for sine tanker om et borgerligt samlingsparti.

Gruppeformanden vælges efter indstilling fra bestyrelsen, og det er sædvane at genvælge en partileder, så længe han ønsker det. Der er derfor en meget betydelig kontinuitet i ledelsen. Stauning var formand for S i 32 år, Erik Eriksen for V i 15. I regeringsperioder overgår partilederen dog til ministeriet, og gruppeformandskabet varetages af en mindre fremtrædende politiker.

Der vælges også en næstformand, men han er uden særlig betydning. Derimod har den politiske *ordfører* en betydningsfuld stilling. Det er hans opgave at være partiets talsmand under åbningsdebatten og andre vigtige debatter, fx. om mistillidsvota. Undertiden er formanden selv ordfører, men det almindeligste er, at de to poster er adskilte, sammenfald forekommer i øjeblikket kun i V. Ordføreren tegner sammen med formanden partiet over for offentligheden, der derfor ofte opfatter dette som værende under tomands-ledelse. Kendte lederpar fra de senere år er Skytte–Baunsgård fra R, Krag–Hækkerup fra S og Poul Sørensen–Poul Møller fra K.

En mere anonym stilling har *sekretæren,* en post, som kun findes i S, V og R. Han har ingen egentlig kompetence, men varetager en række tekniske og administrative funktioner. Han fører gruppens korrespondance, leder kontorarbejdet, udarbejder dagsorden for gruppe og bestyrelse, fremskaffer

*Gennemsnitlig folketingsalder for grupper og bestyrelser*

| | S | K | V | R | SF |
|---|---|---|---|---|---|
| Gruppe | 9,5 | 7,4 | 8,2 | 3,3 | 6,6 |
| Bestyrelse | 12,3 | 11,5 | 12,0 | 10,6 | 11,0 |

oplysninger om og holder en løbende oversigt over tingets arbejde og byrdefordelingen mellem medlemmerne. Hans vigtigste funktion er imidlertid at stille forslag til opgavefordelingen mellem gruppens medlemmer, og herigennem kan han få overordentlig stor indflydelse. Da sekretariatsarbejdet tager det meste af en mands tid, er han gerne lønnet, omend med et beskedent vederlag.

I øvrigt råder partierne over en *kontorstab,* men den består sjældent af mere en et par skrivemaskinedamer. Den er dog vokset lidt i de senere år, efter at folketinget i 1967 er begyndt at yde bistand hertil. I øvrigt kan gruppperne i et vist omfang trække på medlemsorganisationens funktionærer og pressetjenesten, lige som den kan nyde godt af frivillig bistand fra sympatisører. Staten dækker nu desuden en vis ekspertbistand til partierne.

Partigruppens arbejde ledes af en *bestyrelse,* hvis størrelse veksler med partiets: S har 13 medlemmer, K 9, V 8, R 5 og SF 4. Gruppeformanden er også formand for bestyrelsen, og ordfører og sekretær er enten født medlemmer (S) eller næsten automatisk indvalgt. I bestyrelsen findes gerne gruppens mest indflydelsesrige medlemmer, med mindre der er tale om et regeringsparti. Udvælgelseskriterierne kan vel variere lidt fra parti til parti, men en række ledende hensyn genfindes overalt. For det første bør gruppen have saglig alsidighed, således at den kan beherske alle sider af partiets politik. Det sikres ved indvælgelse af de vigtigste ordførere. I Ss bestyrelse sidder fx. ordførerne for finans-, skatte-, bolig-, skole-, social-, erhvervs- og arbejdsmarkeds- samt udenrigspolitik. For det andet vil man gerne indvælge indehavere af visse vigtige hverv, foruden formand og ordfører plejer gerne præsidiemedlemmet og et finansudvalgsmedlem at tilhøre bestyrelsen. For det tredje spiller folketingsalderen en rolle. Dette er mest udtalt i K, hvor man nogenlunde automatisk følger aldersordenen. I det siddende folketing hører bestyrelsens 9 medlemmer til gruppens 10 ældste, i det forrige var de blandt de 11 ældste. Ordføreren har dog ofte været en yngre mand, som således rykkede op før tiden, det samme gælder i øjeblikket formanden. I de andre partier er ancienitetskravet ingenlunde så kategorisk, men det er åbenbart, at de ældre og mere erfarne dominerer. For det fjerde vil man tilstræbe en vis politisk og social repræsentativitet. Det er igen tydeligst i K, hvor bestyrelsen altid omfatter repræsentanter for industrien, landbruget og

kvinderne. Dette er et af de hensyn, der kan føre til sprængning af alderslisten: Fanger fulgte efter Halfdan Henriksen for industrien, Toft efter Jørgen Jørgensen for landbruget, og Hanne Budtz efter Erna Sørensen som kvinde.

I regeringsperioder vil et partis inderkreds gå over til ministeriet og overlade bestyrelsesposterne til ledere af anden række. V og R holder regering og bestyrelse adskilt, hvorimod S og K lader partilederen og en eller to andre ministre forblive i bestyrelsen for at sikre koordinationen. Dobbeltstilling er gerne et tegn på stor indflydelse i partiet. I S sad Krag og Grünbaum i bestyrelsen i årene 1966–67, og i K indvalgtes Poul Sørensen, Poul Møller og Ninn-Hansen 1968.

Bestyrelsesmøderne indkaldes og ledes af formanden. Hyppigheden er varierende efter parti. Vs og Rs bestyrelser mødes en gang om ugen, Ks gerne et par gange. Ss bestyrelsesmøder er mere uregelmæssige, de indkaldes, når der er behov, ofte med længere mellemrum. Det hænger imidlertid sammen med, at den daglige administration overlades til gruppeledelsen, d. e. et 4-mandsudvalg af formand, næstformand, sekretær og ordfører.

Bestyrelsen tilrettelægger gruppens arbejde, indkalder møder og opstiller dagsorden; den varetager gruppens administration, forvalter dens penge og ansætter personale; den repræsenterer gruppen udadtil, modtager henvendelser, besvarer forespørgsler og fører korrespondancen. Men det drejer sig om forholdsvis upolitiske hjælpefunktioner. Bestyrelsen udøver ikke i almindelighed noget politisk lederskab. Den diskuterer normalt ikke politiske problemer, og den giver næsten aldrig indstilling om disse til gruppen, oplæg til politisk beslutning stammer gerne fra ordfører eller gruppeudvalg. Derimod har bestyrelsen en meget vigtig politisk opgave: den foretager indstilling angående opgavefordelingen mellem medlemmerne.

### 3. *Indstilling*

Grupperne har mange opgaver at fordele mellem sine medlemmer: 1. Gruppens bestyrelse og tillidsposter. 2. Ordførerskaber. 3. Medlemskab af folketingsudvalg. 4. Hverv, d. v. s. repræsentation af ting eller parti i udentings offentlige organer som radioråd, lovkommissioner, selskabsbestyrelser. 5. Politisk repræsentation af gruppen, fx. ved møder, i parlamentariske delegationer, ved udenlandske partikongresser. 6. Repræsentation i partiets hovedbestyrelse (i K, V og R). Det er i alle partier en fast regel, at der skal foreligge en indstilling til ethvert personvalg, og det er yderst sjældent, at denne indstilling anfægtes gennem opstilling af en modkandidat. Det betyder ikke, at der altid er tilfredshed med den officielle indstilling, der vil tværtimod altid være flere, der føler sig kaldet. Men man godtager indstillingen netop for at undgå personlig konkurrence, der let ville føre til gnidninger og magtkampe.

Indstillingsretten giver bestyrelsen stor politisk magt af to grunde. For det første råder den over folketingspartimedlemmernes fortsatte karriere: den udvælger dem, som skal frem til de centrale poster. Bestyrelsen overvåger til stadighed hvert enkelt medlems indsats og diskuterer, hvordan han skiller sig fra sine hverv, og bedømmelsen bliver afgørende for hans videre forfremmelse. Samtidig råder den hermed over et effektivt disciplinærmiddel mod afvigelser, mange vil bestræbe sig for ikke at støde an af hensyn til karrieren. For det andet ligger der i personindstillingen et politisk valg. Bestyrelsen giver som sagt ikke indstillinger til politiske beslutninger, det overlader den till ordførerne. Men disse udvælges bl. a. på grundlag af en vurdering af deres standpunkter, og gennem valget af personer kan bestyrelsen således præge partiets politik.

Det påhviler en enkelt mand at holde oversigt over tingets arbejde og det enkelte medlems opgaver og på grundlag heraf at stille forslag til arbejdsfordelingen. Det er i S, V og R sekretæren, i K formanden. Selv om hans forslag naturligvis kan ændres af bestyrelsen vil de blive godtaget i langt de fleste tilfælde, og denne funktion indebærer således betydelig indflydelse. Ofte vil sekretæren dog drøfte sagen med interesserede medlemmer, inden indstillingen forelægges. Herved sikrer han sig på forhånd, at den ikke vil støde på modstand.

I S og V har bestyrelsen aflastet sig gennem oprettelsen af et særligt *indstillingsudvalg,* der dog kun tager sig af de mindre væsentlige poster. I V består dette såkaldte velfærdsudvalg af 5 medlemmer, hvoraf et afgår hvert år og ingen må have sæde i bestyrelsen. Udvalget giver imidlertid kun indstilling angående ikke-stående folketingsudvalg, bestyrelsen tager sig selv af de vigtigere poster som ordførerskaber, hverv og faste udvalg. I S har indstillingsudvalget større betydning, idet det også tager sig af ordførerskaberne. Til gengæld er det ikke som i V udtryk for nogen større magtdeling, idet der er et omfattende personsammenfald med bestyrelsen, 6 ud af 8 medlemmer, deriblandt hele gruppeledelsen som fødte medlemmer. I både V og S præges indstillingsudvalgene af saglig alsidighed, idet de jo skal være kompetente til at finde de rette talsmænd i samtlige sagområder.

Det er således en regel med meget få undtagelser, at personvalg foretages efter indstilling og ved fredsvalg. Dog forekommer i enkelte tilfælde *frie valg,* hvor der ikke foreligger noget officielt forslag, men opstilling sker ved tilråb fra gruppen. Vs bestyrelse vælges således uden indstilling, det samme gjaldt Rs bestyrelse ved den store fornyelse i oktober 1968. Den radikale gruppes 5 hovedbestyrelsesmedlemmer vælges ligeledes uden indstilling. Et langt vigtigere spørgsmål er det imidlertid, i hvilket omfang der faktisk sker *kampvalg,* og det forekommer yderst sjældent. Hyppigst hænder det i V, hvor det adskillige gange årligt sker, at der opstilles flere kandidater til samme post; selv bestyrelsesmedlemmer kal falde ved kampafstem-

ninger. I R var der i oktober 1968 kampvalg til såvel formandsposten som ordførerskabet og bestyrelsen, og i sommeren 1970 blev den siddende formand styrtet ved en kampafstemning. Desuden er der næsten altid kampvalg til hovedbestyrelsesposterne; der er stor interesse om repræsentationen, som skifter fra år til år. På den anden side anses kampvalg i V og R først og fremmest for spørgsmål om personlig tillid, ikke for fraktionskampe. Mest gny har der stået om de meget fåtallige tilfælde af kampvalg i den socialdemokratiske gruppe i de senere år, fordi de har haft politiske overtoner. Ved bestyrelsesvalget i januar 1968 blev der opstillet to ekstra kandidater fra salen, og de blev begge valgt på tværs af den officielle indstilling. Den ene af dem, Ivar Nørgård, blev betragtet som talsmand for partiets venstrefløj. Han vakte i sommeren 1969 opmærksomhed ved offentligt at foreslå en modkandidat til den hidtidige politiske ordfører, som han ikke fandt repræsentativ for partiets linie. Hans initiativ indbragte ham en »næse« fra partiledelsen, der hævdede, at han havde skadet partiets interesser. Ordføreren blev siden genvalgt enstemmigt. Episoden belyser problematikken omkring personvalg: kampvalg undgås, fordi det frygtes, at det vil føre til fraktionsdeling og splittelse i partiet, jfr. SFs skæbne i december 1967. Desuden antages indre splid at nedsætte partiets anseelse i befolkningen. Man bebrejdede derfor først og fremmest Nørgård, at han havde bragt striden uden for gruppen. Partiets enhed og styrke står meget højt blandt folketingsgruppernes mål. På den anden side er der i alle partier folk, der mener, at kampvalg bør blive en almindeligt led i gruppens liv, og at man bør ophøre med at betragte det som oprørsforsøg og krisevarsel. Debatten har en vis forbindelse med diskussionen om åbenhed eller fortrolighed i partiarbejdet.

### *4. Ordførerskaber*

En ordfører er sin partigruppes talsmand under forhandlingerne i ting og udvalg. Partierne udpeger ordførere til ethvert lovforslag og ethvert andet punkt på tingets dagsorden. Da der er partidisciplin, kan han udtale sig på hele gruppens vegne. Til gengæld skal han altid have gruppens tilslutning, før han udtrykker noget som helst synspunkt over for andre. Ordførerens politiske betydning ligger navnlig i, at det påhviler ham at udarbejde forslag til gruppen angående partiets stilling til det foreliggende spørgsmål. Han kan blive nødt til at foretage ændringer, men i langt de fleste tilfælde godtages hans oplæg uden væsentlige tilføjelser. På den anden side har han naturligvis ikke noget frit valg. Han vil ved udarbejdelsen af oplægget tage hensyn til de formodede holdninger i gruppen og måske i forvejen søge overenskomst med afvigende standpunkter. Men han har en meget væsentlig fordel under gruppedebatten: han er den eneste, der virkelig grundigt har gen-

nemarbejdet forslaget, og gruppen må i vid udstrækning forlade sig på hans oplysninger. Efter gruppedebatten er det ordførerens opgave at hævde partiets standpunkt i forhandlingerne med de andre partier i tinget og i udvalget.

Kun sjældent sker det, at der i gruppen ikke kan skabes enighed om et standpunkt. Undtagelsesvis sker det, at et parti opgiver at nå til enighed, ordføreren vil da over for tinget gøre opmærksomhed på, at gruppen er splittet i denne sag, som R i spørgsmålet om Saltholmlufthavnen. Det hører til undtagelserne, at mindretallet i gruppen møder til folketingsdebatten med en ordfører ved siden af flertallets, men det skete både i V og R under behandlingen af undervisningspligtens forlængelse i 1969.

Ordførerskaberne er den vigtigste del af en folketingsmands arbejde, og de tager langt størstedelen af hans tid. De er udtryk for en betydelig *arbejdsdeling* inden for gruppen. Der forelægges hvert år så mange og så komplicerede lovforslag, at det er umuligt for den enkelte folketingsmand at sætte sig ind i dem alle sammen og tage et selvstændigt standpunkt i hvert tilfælde. Partiet overlader det derfor til en enkelt at gennemarbejde forslaget omhyggeligt og stille et begrundet forslag til partimødet. Gennem denne arbejdsdeling kan gruppen opbygge en omfattende og alsidig sagkundskab og yde en virkelig grundig indsats i lovgivningsarbejdet. Denne sagkundskab forudsætter imidlertid en betydelig kontinuitet i opgavefordelingen. Når en folketingsmand en gang har fået overdraget et bestemt sagområde, vil han normalt kun få tildelt love inden for samme eller beslægtede områder. Fx. har hvert parti en ordfører i pristalsspørgsmål og en i børneforsorg. Hver gang disse spørgsmål er til behandling, er det de samme talsmænd for partierne, som mødes i folketingssalen og i udvalgsværelset. Naturligvis må der ske visse tilpasninger i sagfordelingen, fx. som følge af afgang fra gruppen eller ændringer i arbejdspresset på de forskellige områder. Bestyrelsen og navnlig sekretæren skal se til, at alle har noget at bestille, og at arbejdsbyrden er nogenlunde ligeligt fordelt. Specialiseringen er naturligvis størst i de store partier. Socialdemokraterne får hver et meget lille sagområde, som de kan overkomme at beherske til bunds. I de små grupper bliver hvert medlem til gengæld nødt til at påtage sig et stort antal forskelligartede opgaver, og det kan være svært at overkomme dem alle på betryggende måde. I året 1965–66 behandledes således 210 sager. Det indebar, at en socialdemokrat i gennemsnit måtte påtage sig knapt 3 ordførerskaber, en konservativ 6, en uafhængig 42, medens LCs to medlemmer fik over 100 hver. I SF, som er en lille gruppe, foretages en sagfordeling samtidig med gruppens konstitution ved folketingsårets åbning. Som hovedprincip vil forslag fra samme ministerium blive behandlet af samme medlem.

Samtidig er fordelingen af ordførerskaber imidlertid en fordeling af *indflydelsen* i gruppen. Det er bestyrelsen, der råder over fordelingen, og de

ved har den et vægtigt sanktionsmiddel i hænde. En politisk karriere på tinge går først og fremmest gennem ordførerskaberne. Et indvalgt medlem begynder med et forholdsvis betydningsløst emne. Skiller han sig godt fra dette, vil han med årene få overdraget stadig vigtigere opgaver, og slutstenen på den politiske løbebane er et af hovedordførerskaberne: finanser, skatter, bolig, forsvar. Med disse poster tilhører man partiets inderkreds, de få, som er kendt af en større offentlighed, og man vil være emne til bestyrelsen og evt. til en ministertaburet.

### 5. *Udvalg*

Som et sidste led i folketingspartiernes arbejdsformer skal nævnes gruppeudvalgene. Udvalgssystemerne varierer meget mellem partierne efter størrelse, parlamentarisk stilling og medlemsorganisation. De fleste grupper nedsætter lejlighedsvis udvalg til at behandle en bestemt sag. De forekommer navnlig i tre tilfælde. 1. Når der er uenighed i gruppen, kan der nedsættes et udvalg af talsmænd for de modstridende synspunkter med den opgave at forhandle sig frem til et kompromis. fx. afsluttes en debat i V ofte med nedsættelse af et 3–4-mandsudvalg, der arbejder nogle dage og derefter forelægger resultatet for gruppen. 2. Når et oppositionsparti ønsker at fremsætte egne lovforslag, overlades udarbejdelsen gerne til et arbejdsudvalg. Fx. blev Vs forslag fra 1967 om forbud mod organisationstilskud til partier udarbejdet af et sådant udvalg. 3. Endelig anvendes udvalg til behandlingen af større komplicerede lovreformer som det er vanskeligt for gruppen som helhed at sætte sig ind i. S har fx. i årene 1966–67 haft udvalg om skattereform, boliglove, skolelove og ITP, R om tjenestemandsreform, kildeskat og tillægspension. Da reformer ofte er til behandling i årevis, kan sådanne udvalg blive langvarige.

Et helt andet udvalgssystem indførtes i K i 1967, da gruppen nedsatte 10 stående udvalg med forholdsvis bred kompetence: jordlovsudvalg, skatteudvalg, socialudvalg, kulturudvalg o. lign. Disse var ikke nedsat med en enkelt opgave, men skulle generelt behandle anliggender inden for deres område: nogle gennemgik regeringens lovforslag, andre udarbejdede selvstændige konservative lovinitiativer, og endelig fremsattes en række forslag til principudtalelser om partiets politik af sådanne udvalg (fx. landsmødeindstillingerne om udenrigspolitik og erhvervspolitik). Efter valget i 1968 er dette system gjort endnu mere alment. Der er nu nedsat 11 stående udvalg med en generelt formuleret kompetence, nærmest svarende til ministerialopdelingen: arbejdsmarked, landbrug, udenrigspoltik o. s. v. Udvalgene har 6–9 medlemmer, og ethvert partimedlem tilhører mindst ét; der er knyttet en minister til hvert udvalg. Udvalgene har navnlig spillet en rolle ved udarbejdelsen af regeringens lovforslag. Da S i 1968 kom i opposition,

oprettedes et lignende system. Der er i alt 10 stående almene udvalg, hvert ledet af en tidligere minister og nogenlunde dækkende hans ressort. Disse udvalg beskæftiger sig bl. a. med udarbejdelsen af partiets egne lovforslag.

## III. PARTIDISCIPLIN

Et omstridt spørgsmål er partidisciplinen, den enkelte folketingsmands underordning under gruppen. Disciplinen indebærer, at den af enkelte giver afkald på en personlig stillingtagen og blot optræder som et organ for partiet. En gruppe pålægger sine medlemmer en række forpligtelser, af hvilke nogle ikke er ganske afklarede.

Den første er absolut *tavshedspligt* med hensyn til partiets forhandlinger. Denne regel tillader en åben meningsbrydning i gruppen, uden at offentligheden af den grund får indtryk af splid eller svækkelse. Tavshedspligten er ganske godt overholdt. Men det hænder, at der forekommer »lækager« i en gruppe; fx. kan bestemte aviser i perioder være vel underrettet om, hvad foregår i et bestemt parti. Det bliver imidlertid betragtet som et alvorligt tillidsbrud, der kan skabe en stemning af almindelig mistænksomhed og føre til, at vigtige forhandlinger flyttes uden for gruppemødet.

Der er en almindelig *pligt til at møde* ved afstemninger i tinget, hvis partiet forlanger det, og man skal meddele sekretæren, hvis man er forhindret. Det er klart, at et parti må kunne regne med sine medlemmer, hvis det skal kunne gøre sig gældende ved tingets beslutninger. Hvor tungt man tager denne pligt afhænger imidlertid af den parlamentariske situation. Hvis regeringsflertallet hviler på nogle få mandater, som 1960–64 og 1966–68, kan man ikke løbe nogen risiko. I en sådan periode anvendes efter engelsk mønster det såkaldte clearing-system, der tilsigter at bevare den parlamentariske balance trods enkelte medlemmers fravær: Regerings- og oppositionspartier tillader lige mange medlemmer at blive borte. Hvis et medlem ønsker at blive frigjort på en bestemt dag, skal han derfor meddele det til sit partis sekretariat, der da vil træffe aftale med et parti fra den modsatte side om, at dette også skal give en mand fri. Ved vigtige kampafstemninger nægtede oppositionen imidlertid at cleare, og regeringen måtte derfor pålægge alle mødepligt. Dog gennemføres der altid udligning i tilfælde af sygdom: man vil ikke tvinge partierne til at hente folk ud af sottesengen for at klare en afstemning. Hvis regeringen som nu har et bekvemt flertal, bliver clearing unødvendig, og partierne ser mindre strengt på mødepligten.

En folketingsmand må ikke tage noget initiativ i tinget eller i forhold til andre partier før han har fået sin gruppes godkendelse: hvad enten han stiller spørgsmål eller fremsætter forslag, handler han som partiets repræsentant. Det er dog ikke i alle tilfælde nødvendigt at forelægge sagen for den samlede gruppe, i visse tilfælde er det tilstrækkeligt at sikre sig rygdækning hos be-

styrelsen eller formanden. I S findes et særligt initiativudvalg på 5 mand, som skal godkende spørgsmål; herigennem har man villet aflaste partimødet. Endelig er der en almindelig forpligtelse til at underrette sit partis ordfører forud, hvis man agter at tage ordet i en debat, således at han kan tage hensyn hertil ved udformningen af sit indlæg.

Den vigtigste af alle pligter er imidlertid *afstemningsdisciplinen*. Partigruppen søger så vidt muligt at nå til enstemmighed i ethvert spørgsmål, således at det kan optræde som en solidarisk blok ved afstemningen i tinget. Hvis der er delte meninger, »bør reglen være, at mindretallet bøjer sig ind under flertallets afgørelse«, som det hedder i Vs vedtægt.

Der har været megen debat om grundene til og berettigelsen af partidisciplinen. »Folketingsmedlemmerne er ene bundet ved deres overbevisning og ikke ved nogen forskrift fra deres vælgere«, hedder det i grundlovens § 56. Der er derfor ingen tvivl om, at folketingsmændene statsretligt set har et frit, individuelt mandat, og det bliver et samvittighedsspørgsmål, i hvilket omfang de vil underordne sig partiet. På den anden side er de alle valgt på partilister, og vælgerne har utvivlsomt stemt på dem som partirepræsentanter, ikke som individer. Næppe noget medlem af tinget ville være blevet valgt uden partiets opstilling, jfr. Christmas Møllers skæbne. En mand, hvis synspunkter ofte afviger fra flertallets i hans parti, socialdemokraten Erhard Jacobsen, har begrundet sin indordning under disciplinen med, at mandatet er partiets, ikke hans.

Der kan være mange grunde til, at man underkaster sig partidisciplinen. Men den vigtigste er utvivlsomt, solidariteten, den indstilling, at partiets interesser går forud for ens egne synspunkter. Og af mange grunde betragtes brud på disciplinen som en svækkelse af partiet. For det første synes splittelser at nedsætte partiets anseelse i vælgerne øjne. Kun et parti med sammenhold kan præsentere en klar politisk linie; hvis det møder med flere standpunkter, virker det ikke pålideligt, og i alt fald forvirres offentligheden. Der kendes mange tilfælde af valgnederlag efter indre stridigheder, fx. V i 1950, 1960 og 1966, K i 1947 og SF i 1968. For det andet får partiet større indflydelse i folketingsarbejdet, hvis det optræder som en disciplineret enhed. Dets ledere vil da være i stand til at forhandle og slutte forlig med andre partier. Udisciplinerede partier vil derimod ikke kunne optræde som pålidelige forhandlingspartnere. Disciplinerede partier er også en forudsætning for et handlekraftigt parlament. I USA, og i Frankrigs 3. og 4. republik, førte mangelen på partidisciplin til en almindelig beslutningsudygtighed og afmagt. For det tredje er disciplinen en forudsætning for arbejdsdelingen i gruppen. Hvis man ikke kunne stole på medlemmerne, ville hele den nuværende arbejdsform med ordførere være uholdbar. Endelig forudsætter parlamentarismen partidisciplin. Regeringen bygger på tilslutning fra et flertal af folketingets medlemmer, den må kunne regne med, at når dens forslag er godkendt af rege-

ringspartiernes grupper, vil de også blive vedtaget i salen. Som hovedregel betragtes ethvert lovforslag som et kabinetsspørgsmål, d. v. s. regeringen vil træde tilbage, hvis det ikke bliver vedtaget. Det var grunden til regeringen Hedtofts afgang i 1950 efter et nederlag i afstemningen om smørrationeringen, og til regeringen Krags udskrivelse af nyvalg i 1966, da der var modstand mod dens kildeskatteforslag, og igen i 1968, da dens forslag om indefrysning af en dyrtidsportion forkastedes. Ved således at gøre enhver afstemning til en tillidsafstemning lægges der et hårdt pres på partimedlemmerne: tør de ved at hævde et særstandpunkt tage ansvaret for regeringens fald og et eventuelt valgnederlag?

I øvrigt hænder det i enkelte tilfælde, at partierne suspenderer disciplinen og holder »fri afstemning«. Det drejer sig gerne om principielle, moralske, religiøse eller kulturelle spørgsmål. Som eksempler kan nævnes afstemningen om valgretsalderen i 1969 og om abortloven i 1970. I sådanne anliggender mener man, at folk drives ud i alvorligere samvittighedskonflikter end i de såkaldte politiske spørgsmål, d. v. s. økonomisk-sociale problemer. I øvrigt viser de frie afstemninger, at skillelinierne i moralske og kulturelle spørgsmål går på tværs af partierne. Vort partisystem har en økonomisk-social hoveddimension, d. v. s. at der i disse anliggender er en omfattende enighed imellem partimedlemmerne. Men i anliggender, der ligger uden for denne dimension, findes der ikke noget holdningsfællesskab, og man har derfor ikke fundet det tilladeligt at gennemtrumfe disciplinen på disse områder. Forslag, der sættes til fri afstemning, er naturligvis ikke kabinetsspørgsmål, og det kan derfor ske, at regeringen kommer i mindretal, som det hændte med loven om erstatning til haglskaderamte landmænd i 1968 og nedsættelse af valgretsalderen i 1969.

En undersøgelse har vist, at der i årene 1953–65 skete *brud* på partisammenholdet i 12 pct. af alle afstemninger [6]). Men disciplinen er strengere, end disse tal synes at antyde. Bruddene forekommer nemlig inden for ret snævre rammer.

For det første falder de inden for nogle få kategorier. Foruden de ovenfor omtalte samvittighedsspørgsmål sker der ofte afvigelser i lokalanliggender, f. ex. love om linieføring for motorveje, kommunesammenlægninger og placering af læreanstalter. Man accepterer, at et partimedlem for at tækkes sine lokale vælgere her afviger fra flertallets linie.

For det andet har visse småpartier aldrig krævet partidisciplin, fx. Retsforbundet og Liberalt Centrum.

For det tredje tegner et fåtal af personer sig for et stort antal disciplinbrud. En af de kendteste var venstremanden Thorkil Kristensen, der i 1955 stemte for regeringens økonomiske kriseplan trods Vs opposition, og som i de

[6]) Mogens N. Pedersen: Concensus and Conflict in the Danish Folketing 1945–65, Scandinavian Political Studies II, s. 143–66.

følgende år stadig klarere markerede sin afstand fra partiets linie, indtil han i 1960 meldte sig ud af gruppen og for resten af samlingen optrådte som »uafhængig venstremand«. Hans meningsfæller Diderichsen og Westerby gik i 1965 i forhandling med regeringen om en økonomisk saneringsplan uden Vs rygdækning; de begrundede deres brud på partidisciplinen med, at de allerede før deres valg havde redegjort for deres særstandpunkter over for vælgerne. Andre hyppige afvigere fra de senere år er Holger Eriksen fra S, Åge Fogh fra R og Svend Åge Fanger fra K.

Hvor alvorligt partiet tager et disciplinbrud afhænger bl. a. af stridsspørgsmålets art og af den parlamentariske situation. Fanger har ofte stemt alene mod resten af tinget, det behøver man ikke at tage sig særlig nær. Alvorligere er det at stemme sammen med den modsatte blok i tinget, og da navnlig, hvis regeringsflertallet hviler på nogle få mandater. Diderichsen og Westerbys stemmer var i 1965 nødvendige for at få regeringens forslag vedtaget. I 1963 nægtede Holger Eriksen og Fogh at stemme for regeringens forslag om en detail-oms, og de tvang derved deres partier til at indgå forlig med K, der som pris for sin tilslutning krævede afgiften lagt over i engrosleddet. Da 6 medlemmer af SF i december 1967 stemte imod den socialdemokratiske regerings devalueringsplan, førte dette ikke blot til forslagets forkastelse, men også til regeringens fald og partiets sprængning.

Disciplinen er et udtryk for solidariteten med partiet. Men den er også en følge af gruppens *sanktionsmulighed* over for medlemmerne. Den højeste trusel er udstødelsen af partiet. Den anvendes yderst sjældent. Men V ekskluderede Diderichsen og Westerby i 1965, og Aksel Larsen udstødtes af DKP i 1958. I begge tilfælde foregreb de udstødte dog begivenheden ved selv at melde sig ud forinden. Mindre drastisk, men næsten lige så effektiv er imidlertid truslen om at nægte genstridige genopstilling. Den blev fremført mod SFs venstrefløj, da denne havde styrtet regeringen i 1967, og det var måske en af grundene til, at fraktionen foretrak at danne sit eget parti, da den mistede kontrollen over partiapparatet.

Men grupperne råder over mindre iøjnefaldende sanktioner, som normalt vil være tilstrækkelige til at opretholde sammenholdet. Der vil opstå kold luft omkring den illoyale, og han vil ikke længere blive inddraget i de fortrolige overvejelser. Han beholder måske sine tillidsposter; både Thorkil Kristensen og Holger Eriksen blev genvalgt til bestyrelsen lige til det sidste. Men han mister sin indflydelse. Han får ikke overladt nye vigtige opgaver. Hans fortsatte karriere er bremset.

## IV. ARBEJDSFORMER

Gruppearbejdets form og indhold afhænger af de parlamentariske forhold: for det første af, om der er tale om et oppositions- eller et regeringspar-

ti, for det andet af, om der er tale om en mindretals- eller en flertalsregering. I regeringspartier er gruppearbejdet koncentreret om lovforberedelsen, og behandlingen ligger før fremsættelsen. I oppositionspartiet samles indsatsen om behandlingen af regeringens forslag og arbejdet ligger mellem fremsættelsen og tingets første behandling. Under en flertalsregering vil regeringens forslag automatisk blive vedtaget, og oppositionspartiet er uden enhver indflydelse. Under en mindretalsregering vil udvalgsarbejdet i tinget spille en vis rolle. Gruppernes arbejdsformer skal her gennemgås i en række typiske parlamentariske situationer.

1. *Oppositionsparti*

Arbejdsformen er enklest i oppositionspartiet. Her forløber hele beslutningsprocessen inden for gruppens egne rammer, gruppeledelsen er identisk med den egentlige partiledelse, og partiet kan træffe sine beslutninger frit, ubundet af hensynet til andre partier. I det parlamentariske system står oppositionen uden indflydelse og ansvar, idet regeringsflertallet kan træffe alle beslutninger på egen hånd. Det kan hænde, at flertallet ønsker bred enighed og er villig til at gøre indrømmelser. Men det gælder navnlig de upopulære beslutninger, hvor den gerne vil dele ansvaret med oppositionen, og hvor denne af samme grund ikke er særlig forhandlingsvenlig. Den nuværende trepartiregering har fx. tilbudt forlig om skatteudskrivningen og forsvarsordningen, men S har i begge spørgsmål været afvisende. Man kan derfor i almindelighed konstatere, at oppositionspartiet ikke tilsigter indflydelse på lovgivningen, men at den har som opgave at bedømme og kritisere regeringens politik og at præsentere vælgerne for et alternativ til denne.

Størstedelen af oppositionspartiets tid går med at behandle regeringens lovforslag. Disse foreligger ofte kun kort før første behandling i tinget, og oppositionen får derfor ikke tid til længere overvejelser. Det bliver ordføreren i det pågældende spørgsmål, der får den afgørende indflydelse.

Som omtalt udpeger gruppen en ordfører til hver sag på tingets dagsorden, men den giver ham ingen retningslinier for hans arbejde. Det påhviler ham at gennemarbejde lovteksten og på eget ansvar stille forslag til partiets stilling. Han vil gerne begynde sit arbejde med en undersøgelse af partiets stillingtagen i tidligere debatter om det samme spørgsmål (de er samlet i letilgængelig form i en såkaldt »arkivsag« i tingets bibliotek) og overveje, om der er grund til at ændre noget ved denne. Han vil rådføre sig med andre partifæller med særlig interesse for eller indsigt i det pågældende sagområde. Hvis interesseorganisationer af betydning for partiet berøres, vil han sondere stemningen hos disse. Hvis han er i tvivl, vil han desuden rådføre sig med gruppeformanden, der således på et tidligt tidspunkt er orienteret om eventuelle stridsemner og nydannelser. Resultatet af ordførerens overvejelser fremlægges i et oplæg til gruppen, gerne umiddelbart før tingets 1.

behandling. Oplægget er formet som et udkast til ordførertalen, men samtidig er det en fastlæggelse af partiets politik i det pågældende spørgsmål. Det indleder gruppens hoveddebat om emnet, som kan være kort eller lang, men som næsten altid ender med en godtagelse af oplægget, evt. med ubetydelige modifikationer.

En folketingsmand kan således få betydelig personlig indflydelse på det sagområde, der tildeles ham som ordførerskab. Men der er naturligvis grænser for hans frihed. Bestyrelsen ved nogenlunde, hvad han står for, når han får hvervet overdraget, og den lægger derfor den politiske linie gennem personvalget. Desuden vil enhver politiker lægge vægt på at finde et standpunkt, der ikke vil støde på modstand i gruppen. Hans sonderinger forud for gruppebehandlingen har netop til formål at sikre, at der er tilslutning til hans oplæg. I øvrigt har ordføreren det største spillerum i sager af mindre betydning. I de store lovreformer har partiet længere tid til at finde frem til et standpunkt, gruppeledelsen vil interessere sig for sagen, og hvert medlem vil gøre sin stilling op, ligesom medlemspartiet gerne rådspørges. Ordføreren får således en mere bunden opgave.

Når partiets standpunkt er klargjort på gruppemødet, påhviler det ordføreren at hævde dette under sagens videre behandling i tinget. Han skal fremlægge partiets synspunkter under 1. behandlingen i salen. Debatten føres her næsten udelukkende mellem partiernes ordførere. De øvrige medlemmer tager normalt kun ordet, hvis de har særstandpunkter eller af andre grunde ønsker at give sig til kende i netop denne sag, fx. fordi de repræsenterer særlig berørte interessegrupper eller landsdele. Oppositionen kan ved 1. behandling tage klar stilling for eller imod et lovforslag, men mange gange vil den nøjes med et »blødt oplæg«, d. v. s. at den holder sin endelige stilling åben og blot fremhæver nogle hensyn, som den kunne tænke sig bedre tilgodeset.

Derefter sendes forslaget i et udvalg, bestående af et forholdsmæssigt antal repræsentanter for hvert parti. Men det er også her ordførerne, der dominerer forhandlingerne. De øvrige medlemmer kan supplere, men de har ikke på samme måde sat sig ind i forslagene, og de er normalt temmelig passive. De kan udgøre en slags arbejdsgruppe, der indbyrdes diskuterer udvalgsarbejdet mellem møderne for at lægge en taktik for forhandlingerne. Det hænder også, at udvalgsmøder afbrydes, for at partiernes udvalgsgrupper kan drøfte situationen separat, fx. hvis der foreligger et kompromisforslag.

Udvalgsarbejdets betydning afhænger af den parlamentariske situation. Under en flertalsregering vil ethvert regeringsforslag på forhånd have et flertal bag sig, og der sker da ingen realitetsdrøftelse i udvalgene. Disses møder bliver få og korte, og lovene går stort set uændret igennem. Helt anderledes kan situationen være under en mindretalsregering, der behøver til-

slutning fra et eller flere andre partier. I sådanne perioder, fx. 1945–57 og 1964–66, kan udvalgene blive rammen om kompromisforhandlingerne, og de bliver måske det politiske systems vigtigste beslutningscentre. På den anden side vil den afgørende handel ofte ske uden for selve udvalget, på et fortroligt møde mellem nogle få ordførere, evt. inddrages også repræsentanter for gruppeledelserne i den egentlige forligsfase.

Ordføreren og udvalgsmedlemmerne kan når som helst bringe sagen op i gruppen igen, enten for at orientere om forhandlingernes forløb eller for at bede om nærmere direktiver i uforudsete situationer. Navnlig hvis udvalgsmedlemmerne er uenige kan der være grund til at bringe sagen op igen. Det er i alle partier en fast regel, at forhandlerne ikke må indgå nogen bindende aftale med de andre partier uden gruppens godkendelse. Enkelte vanskelige spørgsmål kan komme til forhandling næsten hver uge. Men de fleste sager hører gruppen kun noget til en gang til, nemlig når udvalgsforhandlingerne er afsluttet og der skal skrives betænkning. Ordføreren vil da redegøre for forhandlingernes forløb og indstille til gruppen, hvordan den bør stemme. Det kan atter komme til almindelig debat, men indstillingen vil næsten altid blive fulgt. Ordføreren kan herefter gå tilbage til udvalgets afsluttende møde og meddele sit partis stilling. Forslagets skæbne nedfældes i betænkningen: hvis der er opnået enighed, afgives der kun én redegørelse; hvis det ikke er tilfældet, vil der blive en flertals- og en eller flere mindretalsbetænkninger.

Tingets 2. behandling er hoveddebatten: her vil ordførerne meddele og begrunde partiernes stemmeafgivelse. Forretningsordenen kræver endnu en udvalgsbhandling, men den kan sjældent føje yderligere forandringer til, og den udelades i stadig flere tilfælde, således ved 154 udaf 214 lovforslag i 1968–69. Tingets 3. behandling er i regelen kort og uinteressant, da partiernes stilling for længst er klar, men den fører frem til dennes endelige registrering ved afstemningen.

Oppositionspartiet beskæftiger sig fortrinsvis med regeringsforslag, og det giver udtryk for meningsforskelle gennem stemmeafgivning, eventuelt ændringsforslag. Men det kan naturligvis også fremsætte sine egne lovorslag og således på en mere positiv måde markere en alternativ politik. Det sker imidlertid kun sjældent. Regeringen fremsætter i alt ca. 90 pct. af alle forslag, medens oppositionspartierne tilsammen kun skriver sig for de resterende 10 pct. Disse såkaldte »private« lovforslag bliver naturligvis ikke vedtaget, de fremsættes alene af propagandahensyn, for at tegne et alternativ til regeringens politik. De forbeholdes derfor partiets mærkesager. I sine sidste oppositionsår fremsatte V således forslag om større bevægelighed på arbejdsmarkedet, om forbud mod organisationstilskud til partier og om højere landbrugssubsidier, K foreslog ligestilling af købmænd og brugsforeninger, og R ønskede aftalenævn og nedlæggelse af militærnægterlejre. I 1968 fremsatte

S forslag om højere kapitalvindingsskat, SF om skærpet monopoltilsyn og fri abort, og VS om kontrol med ejerlejligheder. Det følger af det parlamentariske system, at der ikke kan blive flertal for oppositionsforslag, med mindre da regeringspartierne ændrer dem til ukendelighed. Men det er sjældent, at de nedstemmes. Efter 1. behandling i tinget sendes de i et udvalg, som skal ledes af et medlem af det forslagstillende parti, men som aldrig afgiver betænkning.

Det begrænsede lovinitiativ fra oppositionspartierne skyldes bl. a., at de ikke som regeringen råder over administrationens sagkyndige bistand. Derfor tager de ofte initiativ i indirekte form, ved at stille forslag til en folketingsbeslutning, der pålægger regeringen at udarbejde lovforslag efter bestemte retningslinier. I 1968 foreslog S således i denne form en udvidelse af undervisningspligten, SF oprettelse af katastrofeværn og VS nedsættelse af valgretsalderen. Endelig kan oppositionen gennem forespørgsler og spørgsmål til regeringen efterlyse lovinitiativ, jfr. følgende konservative forespørgsel fra 1967: »Hvilke oplysninger kan undervisningsministeren give om sine planer med hensyn til en udvidelse af undervisningspligten?«

Medens selvstændige forslag fra oppositionen således er forholdsvis sjældne, benytter den til stadighed sine muligheder for kritik af regeringens linie. Det kan ske under almindelig lovbehandling, men særlig åbnings- og afslutningsdebatterne giver anledning til påvisning af svaghederne i regeringsførelsen. Gennem spørgsmål til ministrene kan opmærksomheden henledes på misbrug, efterladenhed og passivitet af enhver art. Spørgsmål anvendes i stigende omfang, i de senere år har antallet været over 300. Endelig forbeholdes forespørgselen, der giver lejlighed til almindelig debat, for de ømmeste punkter, fortrinsvis sådanne, hvor regeringspartierne ikke er helt enige. I 1968 rejste S således forespørgsel om forsvarsnedskæringerne og om telegrafiststrejken, SF om politiindgreb mod demonstrationer og VS om anerkendelse af Nordvietnam.

### 2. *Etpartiregering*

I et regeringsparti forløber beslutningsprocessen helt anderledes. Enklest er situationen, hvor regeringen kun udgøres af et enkelt parti. Det vil under danske partiforhold nødvendigvis dreje sig om en mindretalsregering, og i de seneste årtier har kun S været i denne placering. Følgende beskrivelse bygger på forholdene i dette parti i perioden 1964–68.

I et regeringsparti er partilederen statsminister, og partiets inderkreds findes i ministeriet. Gruppebestyrelsen og de vigtigste ordførerskaber besættes med politikere af anden række, og deres indflydelse er begrænset, de er nærmest udøvende organer for ministeriet. Beslutningsprocessen kompliceres ved samvirket mellem de to organer.

*Antallet af private lovforslag (Lo.) og forslag til folketingsbeslutning (Be.) fra årene 1964–69*

| | 1964–65 | | 1965–66 | | 1966–67 | | 1967–68 indtil valget | | 1967–68 efter valget | | 1968–69 | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | Lo. | Be. | Lo. | Be. | Lo. | Be. | Lo. | Be. | Lo. | Be. | Lo. | Be. |
| V-K .... | 1 | 2 | 2 | 1 | | 1 | 5 | 1 | | | | |
| V ..... | 3 | | 5 | 1 | 3 | 3 | 3 | 1 | | | | |
| K ..... | 3 | 1 | 3 | 2 | 1 | 2 | | 2 | | | | |
| R ..... | | 4 | 2 | 3 | 1 | | 1 | 1 | | | | |
| S ..... | | | | | | | | | 1 | 1 | 5 | 12 |
| SF ..... | 5 | 3 | 4 | 5 | 5 | 3 | | | 3 | 4 | 18 | 7 |
| VS ..... | | | | | | | | | 1 | 3 | 2 | 1 |
| SA ..... | | | | | | | | | | | 3 | 2 |
| LC ..... | | | 2 | 1 | 2 | 1 | | 4 | | | | |
| U ..... | | 1 | 1 | | | | | | | | | |

Regeringspartiets funktioner er andre end oppositionens. Det udarbejder alle lovforslag og kan normalt regne med at få dem vedtaget. Lovinitiativet ligger imidlertid hos fagministrene. Disse får oftest tilskyndelsen fra ministeriets tjenestemænd, men også interesseorganisationer, partiafdelinger, eller enkeltpersoner kan opfordre til lovgivning. Naturligvis er partiets folketingsmænd ikke udelukket fra at fremkomme med forslag. Men initiativet kanaliseres altid gennem ministeriet, private forslag fra medlemmer af regeringspartiet forekommer praktisk taget ikke. Initiativtagere vil derfor under gruppemødet rette opfordring til den pågældende fagminister om at udarbejde lovforslag efter visse retningslinier. Måske bliver der allerede på dette tidspunkt en gruppediskussion om emnet, men man vil sjældent binde ministeren ved bestemte direktiver.

Hvadenten opfordringen kommer fra den ene eller den anden side, vil fagministeren derfor have et nogenlunde frit skøn over, hvorvidt der skal udarbejdes et lovforslag, og hvad indholdet skal være. Imidlertid er det ministeriet som helhed, der udøver regeringsansvaret. Den enkelte minister må derfor forelægge ethvert forslag til godkendelse på det ugentlige ministermøde. Men det sker normalt først, når der foreligger et fuldt udarbejdet lovforslag fra departementet. Måske orienteres statsministeren eller ministermødet på et tidligere stadium, men først det færdige forslag kommer til realitetsbehandling. Det betyder dog ikke, at regeringsbehandlingen er en formsag. Der føres en meget grundig diskussion om alle vigtigere love, og der gennemføres hyppigt ændringer i fagministerens oplæg. Hvis der er flere synspunkter, udskydes sagen gerne til et senere møde, idet det pålægges de uenige ministre at forhandle sig frem til et for alle parter acceptabelt forslag. Den

ministerielle solidaritet er endnu stærkere end gruppedisciplinen: regeringgen skal altid fremtræde som enig over for omverdenen, og man er derfor nødt til at forhandle sig frem til et fællesstandpunkt. Hvis en minister ikke vil godtage regeringens standpunkt i en eller anden sag, må han forlade regeringen. I 1967 måtte handelsminister Thyge Dahlgård således udtræde af ministeriet, fordi han offentligt havde kritiseret dets udenrigspolitik. Der stemmes ikke i ministermødet, men man vil føle en forpligtelse til at bøje sig mod hinanden, og statsministerens stillingtagen vil have meget stor vægt.

Partiets folketingsgruppe skal godkende ethvert lovforslag inden fremsættelsen. Ministeren kan foretrække på et tidligt tidspunkt at lægge en vigtig reform frem til principdebat, inden departementet har færdigbehandlet sagen. Gruppen vil ofte henlægge de store principdrøftelser til aftenmøderne. I enkelte tilfælde har den nedsat udvalg, som ministeren kunne rådføre sig med under forslagets videre behandling, det gjaldt bl. a. ITP og skattereformen. Men langt de fleste forslag forelægges først gruppen i den færdige, af ministermødet vedtagne form, og det er da vanskeligt at foretage yderligere ændringer. Selv om det er en ufravigelig regel, at en minister aldrig må foretage noget initiativ i tinget uden gruppens godkendelse, så har denne næppe den store indflydelse. Den bliver mere et rådgivnings-, støtte- og kontrolorgan på ministeriet end et beslutningsorgan.

Regeringspartiets gruppemøder former sig som en dialog mellem ministrene og de menige medlemmer. Næsten ethvert punkt indledes med et ministeroplæg, som kan debatteres og kritiseres, men som næsten altid godkendes. Ordførerne spiller derimod en ganske underordnet rolle. De får overdraget forslag, som gruppen allerede har vedtaget, og som det bliver deres opgave at søge at få gennem tinget. Det er en ordførers første pligt at holde sig i nøje kontakt med ministeren under alle faser af lovens gennemførelse. Ved 1. behandling i tinget er det ministeren, der præsenterer forslaget for tinget, og ordføreren kan ikke gøre meget andet end at udtale partiets tilslutning. En lidt mere selvstændig rolle kan han spille under udvalgsforhandlingerne, men også her arbejder han i nøje forståelse med ministeren, og denne bliver selv hyppigt kaldt til samråd med udvalget. Ligesom i oppositionspartier skal gruppen orienteres om udvalgsforhandlingerne, og den skal godkende alle indrømmelser.

Regeringspartiet anvender ikke forespørgseler. Men der stilles spørgsmål til ministrene også fra deres egne partifæller, det sker gerne for at understrege partiets eller den pågældendes egen tilknytning til bestemte sociale eller lokale interesser. I S kræves det, at spørgsmål før fremsættelsen skal godkendes af det såkaldte initiativudvalg, der normalt vil forlange, at vedkommende fagminister er indforstået. Kun i udprægede lokalspørgsmål forekommer private lovforslag fra medlemmer af regeringspartiet.

3. *Koalitionsregering*

Hvis flere partier deltager i regeringen, bliver arbejdsformen væsentligt tungere. For det første skal flere partigruppers inddrages, hvilket giver en temmelig omfattende beslutningsproces. For det andet vil partierne ofte have forskellig holdning til foreliggende problemer, og det bliver derfor nødvendigt at skabe et forlig inden for regeringsblokken allerede inden fremsættelsen. Til gengæld vil folketingsbehandlingen kunne overstås let, da regeringsblokken råder over det nødvendige flertal til at vedtage lovene på egen hånd.

Regeringssamarbejde fører let til en stærk magtkoncentration i ministeriet og en dermed følgende umyndiggørelse af grupperne. Det er jo nødvendigt at nå frem til kompromis i tilfælde af meningsforskelle, og forliget indgås da gerne inden for regeringens rammer. For grupperne vil det være en betænkelig sag at forkaste et forlig, der er vedtaget af ministermødet, da dette ville indebære en trussel mod regeringssamarbejdet. På den anden side kan der let i grupperne opstå utilfredshed med en for snæver politisk samordning og en fornemmelse af, at der ikke tages tilstrækkeligt hensyn til partiets særstandpunkter. Der kan opstå en spænding mellem to poler, en samarbejdslinie repræsenteret ved ministrene og en selvstændighedslinie repræsenteret af gruppen og dens ledelse.

Den nuværende regering af V, K og R har søgt at undgå gruppernes umyndiggørelse gennem en arbejdsform, der inddrager dem allerede på det forberedende stadium af lovgivningen. Det er stadig i vidt omfang den enkelte fagminister, der bestemmer, på hvilke områder der skal tages lovgivningsinitiativ. Han vil kort orientere ministermødet, der dog sjældent foretager en egentlig drøftelse på dette stadium. Den første realitetsbehandling foregår i et udvalg af repræsentanter for de tre partiers folketingsgrupper under forsæde af fagministeren. Normalt deltager 2 eller 3 udvalgsmedlemmer for hvert parti. De indstilles som sædvanligt af bestyrelsen og godtages af gruppen. Men gruppen kan ikke foretage nogen drøftelse af sagen på dette tidspunkt, hvor ministerens forslag jo endnu ikke er kendt. Udvalgsmedlemmerne møder derfor med frie hænder til forhandlingerne. Det er i snævre trepartiudvalg, at principperne for mange af regeringens større reformforslag er blevet lagt. Grupperne orienteres normalt først, når udvalget er blevet enigt om et forslag. Hvis der er væsentlig uenighed mellem partierne, kan man dog beslutte at forelægge sagen allerede tidligere for eventuelt at få nærmere retningslinier eller vinde tilslutning til et forlig. Men spørgsmålet må kun forelægges grupperne efter fælles aftale, og det skal ske på samme tidspunkt i alle tre partier. De større kontroversielle ting sendes måske tilbage til udvalget mange gange, før man bliver enige.

Regeringen vil undertiden tage stilling til et forslag, allerede inden det går

i udvalg, og i andre tilfælde vil den forhandle sagen parallelt med dette. Hvis udvalget ikke kan finde frem til noget kompromis, overlades sagen gerne til ministeriet. Men i de fleste tilfælde får ministermødet først forelagt et lovforslag i den udformning trepartiudvalget har forhandlet sig frem til, og det har da ikke meget andet at gøre end at tage det til efterretning. Det er en af grundene til, at ministermødet under den nuværende regering ikke synes at spille den samme centrale rolle som under forgængerne. På den anden side er udvalgsforslagene ikke helt uanfægtelige. Andre ministre kan fx. klage over, at de griber ind på deres ressort. Navnlig finansministeren vil hyppigt gøre indsigelser mod de finansielle konsekvenser.

I øvrigt synes der i tilfælde af virkelig alvorlig uenighed at være en endnu højere instans, der overtager sagen, et møde af gruppeformændene, ordførerne, statsministeren og nogle få andre ministre, hvilket afhænger af sagens art. Realkreditreformen og godtgørelsen af en dyrtidsportion blev fx. forhandlet længe i denne uformelle inderkreds. Hidtil er det altid lykkedes at bilægge en konflikt på dette plan.

Ved fremsættelsen er et lovforslags skæbne normalt afgjort, der står et flertal bag det, og der ændres ikke yderligere ved det. Det vil i øvrigt være vanskeligere for en koalitionsregering at gøre indrømmelser til oppositionen end for en etpartiregering. Lovforslaget repræsenterer nemlig allerede et kompomis, en balance mellem gensidige indrømmelser fra de tre partier. Yderligere forlig ville indebære, at flertallet måtte sælge nogle af de indrømmelser, som en af partnerne havde tiltvunget sig inden for samarbejdet. I den nuværende regering ligger R gerne nærmest den socialdemokratiske opposition, V fjernest. Et bredt forlig ville derfor føre til en løsning nær Rs udgangspunkt, medens man måtte tilsidesætte Vs synspunkter, hvilket naturligvis ville være ganske uacceptabelt for dette parti.

Koalitionspartierne udpeger ordførere, gerne blandt medlemmerne af trepartiudvalget. Men da partiets stilling på forhånd er klar, knytter der sig kun ringe interesse til deres indsats, som bliver rent taktisk. Forhandlingerne i tinget er gerne korte og frugtesløse, da sagen er afgjort på forhånd. Dog søger man som sagt i visse tilfælde et forlig med oppositionen. Da vil der blive brug for en fortsat kontakt mellem regeringspartierne, og trepartiudvalget fra lovforberedelsen vil fungere videre for at kunne planlægge forhandleringerne med oppositionen. Fagministeren vil gerne deltage for at sikre regeringens tilslutning til forligslinen, og grupperne må holdes underrettet, ligesom de naturligvis skal godkende forligsbetingelserne.

I opposition og i mindretalsregering er der ikke tvivl om partiledelsen: den ligger henholdsvis hos gruppeformanden og statsministeren. I et koalitionsparti er ledelsesforholdene mindre afklarede. Der er tradition for, at tre regeringsposter har forrang frem for de andre: stats-, udenrigs- og finansministerierne. Hver af regeringspartierne har besat en af disse poster, og

den pågældende betragtes som partiets ledende minister. Ud fra dette kriterium skulle Hilmar Baunsgård, Poul Hartling og Poul Møller betragtes som partiledere for henholdsvis R, V og K. Derudover har K fra begyndelsen haft en såkaldt koordinationsminister, der virker som regeringens talsmand i gruppen og refererer ministermøder og regeringsforslag for denne. Denne post blev varetaget af den hidtidige gruppeformand, indenrigsminister Poul Sørensen, og den er efter hans død overtaget af forsvarsminister Ninn-Hansen. Denne formidlende rolle har været meget indflydelsesrig. Også V fik efterhånden sin koordinationsminister, det blev landbrugsminister Peter Larsen. Ved dennes død i juli 1970 overtog gruppeformanden Henry Christensen landbrugsporteføljen. Det blev almindeligvis antaget, at det først og fremmest var behovet for at udfylde koordinationsrollen der kunne begrunde overflyttelsen af gruppens hovedkraft til et forholdsvis underordnet departement. I R har statsministeren selv varetaget kontakten til gruppen.

## V. FORHOLDET TIL MEDLEMSORGANISATIONEN

De danske partier omfatter to formelt selvstændige organisationer, folketingsgruppe og medlemsorganisation (ofte omtalt som landsorganisation eller vælgerorganisation). Den sidste er en forening, der virker for et politisk program. Alle partiorganisationer fremhæver ideologien og programmet som deres målsætning (S taler om »de socialistiske ideer . . . i henhold til Ss program«). Som midler til at fremme dette mål nævner Ss og Vs vedtægter følgende: 1) at samle tilhængere i organisationen, 2) at agitere for ideerne i videre kredse, og 3) at opstille kandidater til folketings- og kommunalvalg.

Partierne er altså organiserede idefællesskaber. Men de er i hele deres virke orienteret mod folketinget som vejen til gennemførelsen af deres politiske mål. Det bliver derfor et problem, hvem der har ansvaret for partiets politik, medlemsorganisationen eller folketingsgruppen. Dette spørgsmål er ikke fuldt afklaret i noget parti, og balancen er noget forskellig fra det ene til det andet. I almindelighed har man imidlertid fundet frem til en slags funktionsdeling, hvorefter medlemspartiet afstikker de principielle retningslinier for partiets politik, medens gruppen har ansvaret for gennemførelsen af disse i lovgivningen. Der forekommer en betydelig samordning og et vist personsammenfald mellem de to foreninger.

Men det er kun på papiret, at medlemsorganisationen er den politisk toneangivende partner i samarbejdet. I virkeligheden kan folketingsgruppen nogenlunde frit fastlægge partiets politik, og medlemspartiet virker nærmest som en hjælpeorganisation for den.

Medlemspartiet kunne synes at råde over større ressourcer end folketings-

gruppen: det har måske hundredetusinder af medlemmer og titusinder af tillidsmænd. Men medlemmerne deltager ikke aktivt i beslutningsprocessen. Tillidsmændene er amatører, der passer deres daglige arbejde og må henvise partiarbejdet til fritiden. Deres indsats ligger næsten udelukkende på det organisatoriske plan: de tager sig af agitation, kontingentopkrævnng, uddeling, indsamling, information, mødearrangementer o. lign. De virker nærmest som en slags administrative organer, der modtager direktiver fra partikontoret og udfører disse i deres lokale område. Folketingsmændene er derimod professionelle politikere, der helliger næsten hele deres tid til politisk arbejde. De er amatørerne overlegne, både sagligt og taktisk. En stor del af deres tid går med at forklare partiets politik for medlemmerne og skaffe tilslutning fra disse.

Det formelle ansvar for programudtalelser findes gerne hos partiets landsmøde (i S og SF kongres) og hovedbestyrelse. Men disse forsamlinger af lokaltillidsmænd samles med lange mellemrum til kortvarige møder og kan næppe blive politisk retningsgivende. De er stort set akklamationsorganer, der vedtager de resolutioner, der forelægges dem af den løbende ledelse, forretningsudvalget (i V og K administrationsudvalget) eller af dette udpegede redaktionskomiteer og partiudvalg.

Folketingsmændene er ikke talmæssigt dominerende i partiorganerne. Lokalorganisationerne vil som hovedregel ikke vælge folketingsmænd som delegerede til landsmøde eller hovedbestyrelse. I V, K og R råder gruppen selv over nogle mandater i hovedbestyrelsen I SF er der en overgrænse på antallet af folketingsmedlemmer i dette organ, idet man har villet forebygge, at de skulle kunne udgøre flertallet. I forretningsudvalget sidder der gerne et par af folketingsgruppens ledere, og en sådan dobbeltplacering er tegn på en virkelig magtstilling i partiet (I S drejer det sig for tiden om Krag, Erling Dinesen og Anker Jørgensen, i V om Hartling og Henry Christensen, i K om Thestrup, Haunstrup Clemmensen, Knud Thomsen og Ninn-Hansen). En særlig interesse knytter der sig til posten som partiformand. I S og V er det sædvane, at gruppeformanden samtidig vælges til partiformand. Det er da gruppen, der vælger, partiorganisationen godkender valget. I K og R holdes de to poster altid adskilte. I K er landsformanden gerne en folketingsmand, i R hentes han uden for tinget. Men i begge tilfælde er der tale om en ærespost. Ingen er i tvivl om, at gruppeformanden er den egentlige partileder. I SF var de to poster i det første tiår sammenfaldende. Men under fraktionsopgøret blev Aksel Larsens dobbeltstilling kraftigt angrebet af venstrefløjen, og partiet har nu adskilt posterne.

Folketingsmændene er således ikke talmæssigt dominerende i medlemspartiets ledelse. Men der er forbindelsesled fra gruppen til de vigtigste partiorganer. Og folketingsmedlemmerne spiller en betydelig mere fremtrædende rolle i de organer, der beskæftiger sig med udformningen af programud-

*Folketingsmænd i partiledelsen*

| | S | K | V | R | SF |
|---|---|---|---|---|---|
| Forretningsudvalget | 6,5 | 10,8 | 5,9 | 11,1 | 36,4 |
| Hovedbestyrelsen | 16,1 | 27,0 | | 40,7 | 27,3 |
| Partiudvalg | 48,4 | | | 44,4 | |
| Partifunktionærer | 9,7 | 8,1 | | | |

talelser. De udgør fx. 30–50 pct. i Vs partiudvalg, og i de socialdemokratiske udvalg indgår folketingsgruppens tilsvarende udvalg som helhed. De redaktionsudvalg, der får overdraget udarbejdelsen af partiprogrammer og landsmødeudtalelser, er gerne domineret af folketingsmænd.

I øvrigt vil partiprogrammer sjældent lægge noget bånd på folketingsgruppens politiske afgørelser. De er formuleret yderst vagt og principielt, som hensyn og synspunkter, der bør være vejledende for gruppen i den konkrete stillingtagen. Oftest er gruppens problem, hvor meget den skal slå af på sine ideelle fordringer for at få indflydelse i en bestemt situation, og her er partiprogrammet ikke særlig relevant.

Der er heller ikke noget egentligt konfliktstof mellem medlemspartiets ledelse og folketingsgruppen. De to organisationer er stort set hentet fra de samme kredse, nemlig vælgerforeningernes tillidsmænd, og de har derfor også gennemgået samme skoling. Mange folketingsmænd har siddet i partiernes amts- og hovedbestyrelser. I øvrigt søger partiet på mange måder at skabe kontakt og forståelse mellem de to grupper. Fx. er det sædvane i alle partier at holde fællesmøder mellem hovedbestyrelse og gruppe, hvor man drøfter den politiske situation. Det sker også, at grupperne indkalder hovedbestyrelserne for at høre deres mening forud for meget vigtige afgørelser, fx. en regeringsdannelse.

På den anden side anerkendes det i alle de fire store partier, at folketingsgruppen alene har ansvaret for sine politiske beslutninger, og at medlemsorganisationen kun er rådgivende. Henstillinger og programudtalelser fra landsmøde og hovedbestyrelse betragtes derfor som vejledende. To principielle synspunkter anføres gerne som begrundelse for gruppens uafhængighed. Det ene er af statsretlig karakter, og dets juridiske holdbarhed er vel tvivlsom. Man tolker grundlovens § 56: »Folketingsmedlemmerne er ene bundet ved deres overbevisning og ikke ved nogen forskrift fra deres vælgere« som et forbud mod at tage mod ordrer fra udentings instanser. Derimod betragtes denne bestemmelse som ovenfor omtalt ikke som nogen hindring for en underordning under partigruppen i tinget. Det andet argument er af mere ideologisk natur. Man påpeger, at folketingsmændene ikke repræsenteter partiorganisationen, men partiets vælgere. Organisationen har

præsenteret nogle kandidater til valget, men det er vælgerne, der har overdraget mandatet til folketingsmændene. Disse står derfor alene til ansvar over for vælgerne, og det sker på valgdagen.

Naturligvis vil folketingspartiet være lydhørt over for medlemsorganisationens synspunkter. Men det kan forekomme, at gruppen sætter sig ud over partiorganisationens henstillinger. I 1960 spurgte den radikale gruppe således partiets hovedbestyrelse om dens syn på et fortsat regeringssamarbejde med S. Men selv om et flertal stemte mod regeringsdeltagelse, besluttede gruppen alligevel at fortsætte koalitionen. Det radikale landsmøde vedtager ofte resolutioner, der afvises af gruppen, fx. kravet om anerkendelse af Østtyskland i 1965.

Selv om de fleste partier hævder folketingsgruppens uafhængighed af medlemspartiet, er der nuancer i deres opfattelse af forholdet, med K på den ene yderfløj og Kommunisterne på den anden. K understreger stærkt gruppens eneansvar og medlemspartiets karakter af en støtteorganisation. Partiets programerklæringer udarbejdes og vedtages fx. af gruppen selv. De forelægges ganske vist for landsmødet, hvor de kan diskuteres frit, men de vedtages gerne med akklamation, uden afstemning. Landsmøde og hovedbestyrelse er organer, hvor partiets tillidsmænd kan komme med uforbindende meningstilkendegivelser, og hvor gruppen kan lodde stemningen, men man undgår helst afstemninger, der kunne tolkes som forsøg på at binde gruppen. I de seneste år har K dog nærmet sig lidt til de øvrige partier, der er fx. åbnet mulighed for, at vælgerforeningerne kan indsende forslag til landsmødet, som også har foretaget enkelte afstemninger.

I V har medlemsorganisationen et egetansvar for partiets politik. Der vedtages hvert år en landsmødeudtalelse, men den betragtes stadig kun som vejledende. Partiprogrammer sendes gerne til debat i vælgerforeningerne, der kan indsende forslag til vedtagelser på landsmødet. R har siden sin stiftelse i 1905 søgt at give partiorganisationen en mere selvstændig rolle, partiets landsmøde er altid meget livligt, og der hersker gerne spænding om udfaldet af afstemningerne. Men som sagt hævder gruppen også her sin uafhængighed. I S er den derimod mere tilbøjelig til at føle sig forpligtet af medlemsorganisationens vedtagelser.

En principielt forskellig holdning har været hævdet på af partierne på venstre fløj, stærkest af Kommunisterne: Folketingsmandatatet tilhører partiorganisationen, folketingsmedlemmerne er en slags funktionærer under denne. Denne opfattelse finder udtryk i tre bestemmelser i de kommunistiske partivedtægter: 1. De valgte er bundet af partiorganisationens direktiver. 2. De skal nedlægge deres mandat på partiets forlangende. 3. De skal aflevere deres folketingsvederlag til partiet, der derefter selv aflønner dem for deres arbejdsindsats. Lignende tanker har haft stærk tilslutning i SF, der jo oprindelig er udskilt fra DKP. Partiet har gennemlevet en årelang frak-

tionskamp, hvor forholdet parti–gruppe var et af de vigtigste stridsemner. En venstrefløj hævdede partiorganisationens ret til at binde folketingsgruppen, medens en højrefløj fastholdt gruppens selvstændige ansvar. Konflikten bar bl. a. fundet udtryk i et sæt højst komplicerede partivedtægter, der er et kompromis mellem to synspunkter, men som i virkeligheden overlader gruppen den endelige afgørelse undtagen i nogle ganske få tilfælde (samarbejdsaftaler med andre partier samt gruppens programerklæringer er underkastet hovedbestyrelsens vetoret). Diskussionen var længe ret akademisk, fordi højrefløjen havde flertal i begge organer. Men da venstrefløjen i foråret 1967 erobrede flertallet i partiorganisationen og gjorde sine fordringer om gruppens underordning gældende, blev spørgsmålet akut, og det endte med partiets sprængning i december samme år. Det nye parti VS fastslog straks i sine vedtægter, at folketingsmændene var bundet af partiets direktiver. En senere vedtægtsændring har åbnet mulighed for, at en konflikt mellem folketingsgruppe og hovedbestyrelse kan sendes til afgørelse ved urafstemning blandt medlemmerne.

## VI. FORHOLDET TIL INTERESSEORGANISATIONERNE

Der er andre organisationer end partierne som søger politisk indflydelse. Men medens partierne søger at overtage den politiske magt direkte, søger interesseorganisationerne kun at påvirke den enkelte beslutning, hvor denne vedrører gruppens egne interesser.

En hvilken som helst samfundsgruppe kan optræde som interessegruppe. Frisørmestrene, sommerhusejerne og tilhængerne af naturfredning vil alle have visse ønsker til den førte politik. Ikke alle grupper er organiserede, men det er heller ikke en forudsætning for politisk indflydelse. Parcelhusejere og lejere er begge slet organiserede grupper, men de er så store og så interessebevidste, at partierne alligevel vil tage hensyn til dem. De fleste vigtigere interessegrupper er imidlertid organiserede for mere aktivt at kunne påvirke beslutningsgangen. Organisationerne er ikke henvist til at virke ad bestemte kanaler. De vil søge indgang der, hvor de egentlige beslutninger træffes. Hvis man søger magtcentrene i et politisk system, er det derfor en brugbar metode at følge interesseorganisationernes virksomhed. De kan fx. rette henvendelse til folketingsudvalg, enten skriftligt eller mundtligt. Men når en sag frem til udvalgsforhandling, har partierne i regelen allerede taget stilling til den. Den egentlige afgørelse træffes i grupperne, og det bliver organisationernes vigtigste, men også vanskeligste opgave at vinde indpas her.

Organisationerne vil søge at overbevise partierne om deres ønskers berettigelse. Men det er ikke sikkert, at gode argumenter er blevet hørt. Størst lydhørhed vinder organisationerne, hvor partiet på en eller anden måde er

afhængig af dem. Udnyttelse af et sådant afhængighedsforhold kaldes pression.

Pressionsgrundlaget kan være en egentlig tilknytning til organisationen. LO finansierer fx. Ss valgkamp og presse. Andre partier er ikke på en så håndfast måde knyttet til bestemte interesser. Men interessegrupperne råder over et væsentligt aktiv, der giver dem lydhørhed i partierne: det er deres stemmer. Det er derfor de største organisationer, der bliver taget mest hensyn til. Men medlemstallet er ikke en tilstrækkelig forudsætning for indflydelse. Idrætsforeningerne hører til landets mest talstærke, men medlemmerne er ikke særlig interessebevidste, og deres ledelse vil derfor vanskeligt kunne påvirke deres stemmeafgivning. Den største interessebevidsthed er gerne knyttet til indkomstgrupperne, og det er da også disse, der præger det politiske liv mest.

Organisationerne er meget smidige i deres valg af midler. Medlemskredsens politiske tilhørsforhold er en vigtig forudsætning for valget af strategi. Hvis de er spredt over en række partier, taler man om en grænsevælgergruppe. Det gælder fx. tjenestemænd og funktionærer, men også de fleste forbrugerorganisationer. I så tilfælde vil man holde sig partipolitisk neutral. Til gengæld kan man øve pression på alle partier samtidig, idet disse vil kappes om at vinde de usikre stemmer. FTF og AS stiller fx. partierne en række spørgsmål angående deres egne interesser umiddelbart før et valg og offentliggør besvarelserne uden kommentarer. De vil også holde løbende kontakt med medlemmer blandt folketingsmændene. Een Verden har samlet alle sine medlemmer på tinge i en særlig »folketingsgruppe« med egen formand; den siges en overgang at have omfattet over halvdelen af tinget.

Organisationer kan rette skriftlig henvendelse til et parti om en eller anden sag. Grupperne modtager et stigende antal henvendelser. Det er gerne op til formanden at skønne, hvorledes de skal behandles. Nogle sendes rundt til medlemmerne, andre læses op i gruppemødet, de fleste tager man sig ikke videre af. Det hænder også, at organisationer anmoder om mundtlig forhandling, fx. kan en lejerorganisation bede om lov til at fremlægge sine synspunkter på boliglovgivningen. Gruppen vil da gerne udpege et par repræsentanter til at forhandle med organisationen, fx. medlemmerne af vedkommende folketingsudvalg. Det er dog nok tvivlsomt, hvor megen indflydelse man får ved sådanne henvendelser. Det er meget mere effektivt at få et af partigruppens medlemmer til at fremlægge organisationens synspunkter som sine egne. Enhver interessegruppe søger derfor talsmænd inden for partierne.

Det kan fx. være folketingsmænd, der på grund af deres valgkreds er særlig lydhøre over for en bestemt interesse. Når en motorvej, en lufthavn eller et universitet skal placeres, opløses tinget i stridende lokalinteresser på tværs af alle partiskel. Kommunalreformen har for nylig givet anledning til

*Interessegruppers og organisationers repræsentation i folketingsgrupperne* [7])

| | S/LO | K/Erhvervslivet | V/Landbruget |
|---|---|---|---|
| Interessegruppens andel af partiets vælgere .... | 69 | 31 | 57 |
| Interessegruppens andel af partiets folketingsmænd ..... | 51,6 | 29,7 | 52,9 |
| Organisationstillidsmændenes andel af partiets folketingsmænd ..... | 35,5 | 16,2 | 20,6 |
| Organisationsfunktionærernes andel af partiets folketingsmænd ..... | 8,1 | 2,7 | 5,8 |
| Organisationstilknytning i alt ..... | 43,6 | 18,9 | 26,4 |
| Interessetilknytning i alt ..... | 59,7 | 32,4 | 58,7 |

en række tværpolitiske lokalkonflikter, fx. mellem folketingsmændene fra Ålborg by og dennes forstæder. Også sociale interessegrupper kan udnytte en folketingsmands lokaltilknytning, fx. kan fiskeriet benytte repræsentanterne for de store havnebyer som talsmænd, uanset partifarve. I USA, hvor man har flertalsvalg i enkeltmandskredse og en meget løs partidisciplin, er kongresmandens afhængighed af kredsens dominerende interessegruppe det vigtigste pressionsmiddel. Men Danmark har forholdstalsvalg og stram partidisciplin. Her er det snarere partiets almindelige afhængighed af en socialgruppes stemmer, der giver lydhørhed. Og en sådan forbindelse sikres bedst gennem indvælgelse af gruppens egne tillidsmænd på partiets lister.

De store danske partier er interessepartier, d. v. s. at de fortrinsvis henter deres tilslutning i en bestemt socialgruppe og derfor må se det som deres formål at varetage dennes interesser. Kernevælgergrupper er for S lønarbejderne, for K erhvervslivet og for V landbruget. Disse grupper dominerer blandt partiets vælgere og medlemmer, og når partiets opstillingsmøder skal finde ny folketingskandidater, er det nærliggende for disse grupper at søge blandt deres egne tillidsmænd. Nedenstående oversigt viser, hvor omfattende forbindelsen mellem parti og organisation er. 44 pct. af de socialdemokratiske folketingsmænd har tilknytning til fagbevægelsen, 26 pct. af Vs gruppe er udgået af landbo- og andelsbevægelse, og 19 pct. af Ks gruppe stammer fra erhvervsorganisationerne. Det drejer sig ikke blot om de valgte tillidsmænd, udgået af selve gruppen, men også om organisationsfunktionærer. En stor del af den socialdemokratiske ledelse udgøres fx. af økonomer,

[7]) Interessegrupperne er her defineret bredere end på side 155, idet funktionærer inden for LO er medregnet til arbejdergruppen og landbrugskonsulenter og -lærere til landbrugsgruppen. Fagforeningsfunktionærer, der er hentet fra tillidsmandsgruppen, henregnes til denne.

der har haft stilling i Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, Arbejderbevægelsens Informationscentral, LO eller de enkelte fagforbund.

Men intet parti kan nøjes med en enkelt gruppes tilslutning, og variationen af interessetilknytning blandt folketingskandidaterne viser, hvilke grupper partiet søger at appellere til. Fra partiledelsens synspunkt gælder det om at gøre valglisterne så alsidige som muligt for at sprede partiets appel til nye grupper. Grænsevælgergrupperne søger som sagt at holde sig politisk neutrale, men partierne vil gerne opstille tillidsmænd herfra for at vinde tillid fra nye kredse. V opstillede fx. en tidligere formand for FTF, og S har pensionistorganisationernes leder blandt sine kandidater. Opstilling af talsmænd for mere ideologiske grupper kan understrege bestemte sider af partiets politiske billede. R har fx. med valget af den mangeårige formand for Aldrig Mere Krig villet fremhæve sin pacifistiske tradition, medens officererne på de konservative lister understreger forsvarsviljen. Valget af Indre Missions næstformand og af Grænseforeningens formand har fremhævet kristelige og nationale træk i den konservative politik.

Det dobbelt tilhørsforhold, til parti og til interessegruppe, vil præge de pågældendes arbejde i tinget. De vil i regelen søge at samle deres indsats om de sagområder, der har særlig betydning for deres gruppe: fiskeren vil helst være ordfører i fiskerispørgsmål, funktionæren i funktionærsager. Partiet står i et dilemma. På den ene side er der gode grunde for at overlade interesserepræsentanten ansvaret for hans eget område: Han besidder en ubestridelig sagkundskab, som vil være værdifuld, og samtidig vil valget af ham til netop denne opgave kunne overbevise hans interessefæller om, at partiet tager vare på deres sag. På den anden side er han gerne betydelig mere velvillig over for sin egen gruppe end partiet som helhed, man må derfor holde et vågent øje på ham.

Opgavefordelingen i de forskellige partier viser en klar tendens til, at interessegrupperne sætter sig på de sager, der vedkommer dem selv. Sammensætningen af de konservative gruppeudvalg kan bruges som illustration. Gruppens økonomiske udvalg består af 8 medlemmer, hvoraf de 6 er erhvervsfolk, de 5 har beklædt fremtrædende poster i erhvervsorganisationerne. Landbrugsudvalget består simpelthen af 6 landmænd. Kommunaludvalget er sammensat af ledende kommunalpolitikere. Andre udvalg er mindre ensidigt sammensatte: de afspejler der forhold, at K på disse områder rummer flere interesser. Arbejdsmarkedsudvalget består således af 5 erhvervsrepræsentanter og 3 lønmodtagere, og jordlovsudvalget omfatter både erhvervs- og landbrugsinteresser. Samme tendens genfindes ved fordelingen af ordførerskaber og pladserne i folketingsudvalgene.

Da lignende forhold forekommer i alle partier, føres folketingsdebatten ofte mellem medlemmer af udgået af samme samfundssektor, og denne dominerer også udvalgsarbejdet. Da fx. arbejdsmarkedspolitikken drøftedes i

1967, udpegede S til udvalget 7 arbejdere, hvoraf de 6 havde faglige tillidsposter. K mødte til gengæld med 3 erhvervsfolk. Som bekendt ordnes mange arbejdsmarkedsproblemer gennem aftaler mellem organisationerne, medens andre gøres til genstand for lovgivning. Men det er altså tilsyneladende de samme parter, der i begge tilfælde mødes ved forhandlingsbordet.

I arbejdsmarkedsspørgsmål er der to interesser, der kommer til orde hver gennem sine partier. Men der kan også forekomme tilfælde, hvor samme interesse er repræsenteret i samtlige partier. Det gælder fx. landbruget. Da tinget i 1966 behandlede en lov om landbrugsejendomme, anvendte alle de store partier landmænd som ordførere. I udvalget indsatte V, K og R udelukkende landmænd (med én undtagelse). Ss og SFs grupper rummede kun henholdsvis 2 og 1 landbruger, så de kunne ikke indvælge flere, men det gav også i alt 10 ud af 17 medlemmer. På den måde bliver landbruget en effektiv tværpolitisk pressionsgruppe. Også kommunalinteresserne går på tværs af partierne. Halvdelen af folketingsmedlemmerne har siddet i kommunalråd, en fjerdedel gør det stadig, og flere er afhængige af stærkt kommunalorienterede vælgerforeninger. Kommunerne er derfor blevet stærkt tilgodeset ved mange administrative og økonomiske ordninger, sidst er det i sommeren 1970 lykkedes dem at få indføjet en del ændringer i realkreditreformen.

Det dobbelte tilhørsforhold til interessegruppe og parti kan skabe loyalitetskonflikter, hvor det ikke lykkes at forene standpunkterne. Det er en af grundene til brud på partidisciplinen. Da landbrugsrådets præsident Anders Andersen i 1961 som organisationsleder havde indgået et forlig med regeringen, som hans parti V ikke kunne stemme for, udtalte han under debatten: »Som en af dem, der har et vist medansvar for det forlig, som blev afsluttet mellem landbruget og regeringen, vil jeg ... også vedstå dette medansvar ved at gå ind for de ændringsforslag, som flertallet har stillet« [8]). Da V selv som regeringsparti i 1968 stillede forslag til ny landbrugsordning, udtalte Anders Andersen, »at både forløbet af landbrugsforhandlingerne og slutresultatet ikke havde været tilfredsstillende« [9]), og han stemte sammen med 3 andre landmænd imod sit eget partis forslag.

## AFSLUTNING

Folketingsgrupperne er uofficielle og forholdsvis upåagtede organer. Men det er dem, der træffer beslutning i næsten alle folketings- og regeringsanliggender, og de udgør måske det vigtigste magtcentrum i det danske politiske system. Deres indflydelse hænger sammen med to forhold. Den formelle kompetence tilhører folketinget som helhed. Men det er en statsretlig

[8]) Folketingstidende 1960–61, sp. 4228.
[9]) Folketingstidende 1968–69, sp. 8352.

fiktion at betragte tinget som én magtfaktor, da det omfatter modstridende politiske opfattelser. Det bliver rammen om samspillet mellem konkurrerende bestræbelser, og beslutningsprocessen bliver en flertalsdannelsesproces. Den politiske vilje og målsætning repræsenteres af partiorganisationerne. Folketingsgrupperne er forbindelsesleddet mellem partiernes politiske bestræbelser og tingets formelle kompetence. De omsætter partiernes programmer til officiel politik. En mere sociologisk forklaring på gruppernes magtstilling er, at de inden for deres respektive partier udgør den eneste større gruppe professionelle politikere og i kraft af indsigt og erfaring vil præge den politiske beslutning, uanset den formelle ansvarsfordeling. Tilsammen udgør folketingsmændene derfor en politisk elite, d. v. s. en forholdsvis snæver gruppe, der samler en uforholdsmæssig stor indflydelse i sine hænder.

Partigrupperne er uformelle samarbejdsorganer, som udviser stor smidighed og formløshed i deres virke. Det er derfor umuligt at beskrive dem præcist og udtømmende som forfatningsretten beskriver statsorganerne. Når de udspurgte folketingsmænd fik interview-manuskripterne til kontrolgennemlæsning blev der tilføjet mangt et »omtrent«, »i regelen«, »ofte«. Skildringen må tages med det forbehold, at folketingsgruppernes arbejdsformer aldrig har været fuldt afklarede, og at de stadig ændres.

# DEN INTERNATIONALE ØKONOMISKE SITUATION

## DEN ØKONOMISKE UDVIKLING I FRANKRIG

1. I oversigten over den internationale økonomiske situation har vi tidligere beskæftiget os med udviklingen i Frankrig i det bevægede år 1968, hvor den franske økonomi prægedes af voldsomme fluktuationer. I Økonomi og Politik 1968 nr. 1 belystes således den deflatoriske økonomiske politik, regeringen førte i perioden forud for foråret 1968, selvom man rådede over store valutareserver, og økonomien karakteriseredes ved ledig produktionskapacitet. Denne politik var givetvis en væsentlig årsag til de meget store strejker, der i foråret 1968 gik over Frankrig. To tredjedele af arbejdsstyrken nedlagde arbejdet i næsten en måned, hvilket medførte en kraftig nedgang i produktionen og eksporten, jf. f. eks. tabel V.

Resultatet af disse strejker var den kendte »Grenelle-overenskomst«, der medførte væsentlige lønstigninger og en nedsættelse af arbejdstiden. Således hævedes minimallønningerne med ca. 36 pct., idet forøgelsen dog var endnu stærkere inden for landbrugssektoren. Andre lønninger øgedes med omkring 10.5 pct. Resultatet var en gennemsnitlig stigning i lønningerne med omkring 14 pct. samtidig med en reduktion i arbejdstiden.

Disse lønstigninger medførte naturligvis en betydelig forøgelse af forbrugernes efterspørgsel, og selvom den samlede produktion forøgedes betydeligt i den senere del af 1968, førte lønstigningerne til en betragtelig »overefterspørgsel«. Som følge heraf steg priserne meget kraftigt, jf. senere, og betalingsbalancesituationen forværredes.

Deler man den samlede efterspørgsel op i delkomponenter, udviste de alle stærk stigning i 1968. Særlig var det private forbrug kraftigt stigende i sidste halvdel af 1968 – ikke mindst på grund af forventninger om yderligere prisstigninger som følge af en ændring i det indirekte beskatningssystem, der var proklameret til gennemførelse i januar måned 1969. Man konstaterer da også, at efterspørgslen til privat forbrug stabiliseres i forårsmånederne af 1969, men denne tilstand varede kun kort, idet man tidligt på året 1969 registrerer en ny stigning i forbrugerefterspørgslen. Ganske vist skete der ikke væsentlige stigninger i lønningerne, men derimod steg beskæftigelsen, og samtidig var der en tendens til ret kraftige stigninger i ikke-lønindkomsterne. Som det tidligere er diskuteret på disse sider, må en sådan udvikling samtidig præges af en reduktion i husholdningernes opsparingstilbøjelighed. En

sådan tilbagegang i opsparingen registreres da også i Frankrig, og den må naturligvis forklares ved de forventninger om fortsat kraftige prisstigninger, der rådede hos husholdningerne. Den væsentligste årsag til efterspørgselsstigningen skal dog nok søges et andet sted, nemlig i den voldsomme stigning i de faste investeringer i den private sektor, der var en følge af den omtalte stigning i ikke-løn indkomsterne i sammenhæng med de eksisterende kapacitetsbegrænsninger og de forventninger, driftsherrrerne gjorde sig, om efterspørgslens udvikling. Dertil kommer eksistensen af visse gunstige beskatningsregler, der giver incitament til at foretage investeringer. Dette incitament understøttedes på daværende tidspunkt yderligere af en let adgang til at opnå kredit.

Det siger sig selv, at der under strejkerne var indtruffet en betydelig formindskelse af lagerdannelsen. Dette trækker i retning af en meget stærk efterspørgsel til lagerrestitution efter normaliseringen af det økonomiske liv. Importørerne søgte at forøge deres lagre forud for den ventede devaluering, ligesom man søgte en restituering af lagrene på detailniveauet. Efterspørgselspresset, som ovenfor skildret, hindrede imidlertid, at lagerrestitueringen lykkedes. Lagrene fortsatte med at aftage.

Samtidig med stigningen i efterspørgslen til faste private investeringer og til lagerdannelse udgik der ekspansive kræfter fra såvel udenrigshandelen som fra den offentlige sektor. Eksportefterspørgslen steg ret kraftigt, og det samme gælder den offentlige efterspørgsel såvel til forbrug som til investering.

På udbudssiden kunne produktionsforøgelsen ikke holde trit med denne voldsomme stigning i efterspørgslen. Den omtalte kraftige stigning i produktionen i slutningen af 1968 havde ganske udtømt kapaciteten, og den tilvækst til kapaciteten, der er en følge af den skildrede forøgelse i de private faste investeringer, slår først igennem med et betydeligt efterslæb. Denne opsvingsperiode ledsages derfor af en stadig øget knaphed specielt på højtuddannet arbejdskraft, og man må i denne forbindelse erindre, at knapheden yderligere øgedes efterhånden som arbejdstidsreduktionerne, der aftaltes med »Grenelle-overenskomsten«, slog igennem.

I denne økonomiske situation måtte priserne fortsætte deres stigning, selvom man gennem forskellige regeringsindgreb søgte at lægge en dæmper på udviklingen. Prisstigningerne i første halvdel af 1969 var derfor ikke meget mindre end de prisstigninger, man oplevede efter den voldsomme indkomststigning, der fulgte på strejkernes afslutning. Dette må dog tillige ses i sammenhæng med en vis prisforøgelse, der alene skyldes de ændringer i den indirekte beskatning, der gennemførtes i januar måned 1969.

I begyndelsen af 1969 havde driftsherrerne mere eller mindre fået kompensation for de gennemførte lønstigninger, dels gennem prisforøgelser og dels gennem produktivitetsstigninger, men derefter afsvækkedes produkti-

vitetsfremskridtet samtidig med en tendens til yderligere lønstigninger. Imidlertid resulterede dette ikke i særlig store prisstigninger, fordi man fra det offentliges side søgte at gennemføre forskellige former for priskontrol.

De omtalte tendenser til lønstigninger var en følge af den stadig mere stramme situation på arbejdsmarkedet, der sammen med tendensen til stigninger i priserne på forbrugsgoder udøvede et stadig pres i opadgående retning på lønningerne. Således steg den gennemsnitlige timeløn i den forarbejdende industri i det første halvår af 1969 med ca. 9 pct.

Efterspørgslen i de lande, Frankrig traditionelt samhandler mest med, fortsatte at stige. Eksporten steg derfor betydeligt, hvilket naturligvis øgede »presset« på den hjemlige økonomi. Samtidig steg imidlertid importen endnu kraftigere som følge af den kraftige indenlandske efterspørgsel, hvilket resulterede i et relativt stort underskud på handelsbalancen.

Vi ser således, at den franske økonomi frem til midten af 1969 er præget af en meget kraftig efterspørgsel, kapacitetsbegrænsninger og stærke stigninger i lønninger og priser. Situationen påvirkedes kraftigt af forbrugernes og producenternes forventninger om fortsatte prisstigninger, spekulationer i forventede ændringer i valutakurserne og en række interne politiske begivenheder. I august gennemførtes devalueringen, der sammen med en række restriktive indgreb over for forskellige dele af den samlede efterspørgsel og den mere stabile finansielle situation efter den tyske revaluering af marken, bidrog til en afsvækkelse af de meget stærke forventninger, der havde vanskeliggjort den økonomiske politik. Med en ændring i disse forventninger fulgte en ændring i den adfærd de beslutningstagende enheder udviste i deres markedsadfærd. Såvel denne ændrede adfærd som de økonomiske-politiske indgreb medførte, at efterspørgselsekspansionen afdæmpedes noget hen på efteråret 1969. Samtidig begynder de øgede private investeringer at udmodne i en forøgelse af den produktive kapacitet. Som følge heraf spores tendenser i retning af en bedring af handelsbalancen. Derimod forbliver situationen på arbejdsmarkedet meget stram, og både priser og lønninger fortsætter deres stigningstendens.

2. Hvilken økonomisk politik har man nu ført i denne periode præget af efterspørgselsstigning, udbudsbegrænsning, pris- og indkomststigninger og underskud i udenrigshandelen? Med den ovenfor skildrede udvikling som baggrund er det indlysende, at de foranstaltninger, der gennemførtes i november 1968 ikke havde virket tilfredsstillende. Dette må dog givetvis ses i sammenhæng med de politiske begivenheder i foråret 1969, og forventningerne til en ændring af markens paritet.

Den første væsentlige foranstaltning er givetvis devalueringen af francen med godt 11 pct. Denne devaluering gennemførtes i august måned, samtidig med at man erklærede, at sigtet med devalueringen var at etablere såvel intern som ekstern økonomisk ligevægt, og at man var rede til at gen-

TABEL I

*Centralregeringens indtægter og udgifter*

mldr. franc.

| | 1968 | 1969 | | | 1970 |
|---|---|---|---|---|---|
| | | jan–dec | jan–juli | aug–dec | |
| Balance på ikke-finansielle transaktioner | ÷ 6.4 | | ÷ 1.1 | | 2.0 |
| Indtægter | 128.8 | | 89.7 | | 156.4 |
| Udgifter | 136.2 | | 90.8 | | 154.4 |
| Finansielle transaktioner | ÷ 3.1 | | ÷ 5.1 | | ÷ 1.9 |
| Global balance | ÷ 9.5 | ÷ 4.3 | ÷ 6.1 | 1.8 | 0.1 |

nemføre de fornødne støtteforanstaltninger for at realisere denne intention. Det gælder nemlig i al almindelighed, at en devaluering ikke kan stå alene, men må ledsages af en række støtteforanstaltninger, uden hvilke virkningerne af devalueringen ikke slår effektivt igennem. Hensigten med den i august påbegyndte politik var i løbet af en kortere tid at eliminere den den kraftige overskudsefterspørgsel, der havde præget udviklingen frem mod devalueringen, idet man erklærede at ville have denne overskudsefterspørgsel elimineret i foråret 1970, hvilket igen skulle resultere i ligevægt på handelsbalancen henimod midten af 1970 med mulighed for et overskud senere på året. Man har for at realisere disse mål anvendt såvel penge- som finanspolitikken, ligesom man, som vi skal vende tilbage til, har opretholdt de i november 1968 gennemførte aftaler mellem staten og industrien om priskontrol, dog afbrudt af en periode umiddelbart efter devalueringen, hvor man gennemførte en egentlig fastfrysning af priserne.

3. I den senere del af 1969 lagde finanspolitikken en kraftig dæmper på udviklingen i den hjemlige efterspørgsel, herunder specielt på udviklingen i det private forbrug. For det første indgik en række skatter lignet på de indkomster, der var indtjent i den stærke opsvingsperiode, på dette tidspunkt, og for det andet gennemførtes forskellige specielle finanspolitiske stramninger i efterårets løb. Samtidig lagde man en vis bremse på de offentlige udgifter, der tidligere var ekspanderet kraftigt – ikke mindst fordi man under den deflatoriske økonomiske politik, der blev ført forud for strejkeperioden, havde udsat en lang række arbejder, der var planlagt til gennemførelse og dårligt kunne udsættes længere. Tidsmæssigt faldt denne ekspansion sammen med den voldsomme indkomsteksplosion, der øgede andre efterspørgselskomponenter, men denne udvikling bringes, som nævnt, til afslutning i efteråret 1969.

I denne forbindelse må nævnes etableringen af en speciel offentlig fond til modvirkning af de fluktuationer i den økonomiske udvikling, 1968 og 1969 var så rige på. Man overførte til denne fond en række allerede bevilgede programmer for 1969, og udsatte dem herigennem til perioder, hvor den private efterspørgsel steg i mindre grad. Man sigter med denne nydannelse på at føre en politik, der søger opretholdelse af fuld udnyttelse af alle produktionsfaktorer, uden at udviklingen af den grund slår over i en kraftig overefterspørgsel. Ser man på året 1969 som helhed, er statens løbende indtægter steget med ca. 17 pct., mens stigningen i de offentlige udgifter såvel til offentligt forbrug som til offentlig investering har været betydelig mindre. Det underskud på de offentlige finanser, der prægede 1968, er således blevet ændret til et mindre statsoverskud i 1969. En stor del af denne »stramning« skal naturligvis tilskrives, hvad man betegner den automatiske finansreaktion. Dette udtryk dækker over det forhold, at de stigende indkomster i en opgangsperiode i sig selv medfører, at der strømmer større skatter til de offentlige kasser, hvilket tenderer at lægge en vis dæmper på udviklingen, men ved siden af denne automatiske reaktion og ved siden af de foranstaltninger, der allerede var proklameret med 1969 budgettet, gennemførtes en række yderligere foranstaltninger i årets løb, der sigtede på at lægge en kraftig restriktion på den økonomiske udvikling. Således strammede man i efteråret afskrivningsreglerne, ligesom de specielle skattemæssige subsidier til investeringsaktivitet, der var gennemført året før, bragtes til ophør. Samtidig øgede man selskabsbeskatningen og opretholdt uændrede de motorafgifter, der i budgettet var forudset at skulle reduceres. Samtidig overførte man, som nævnt ovenfor, en række i budgettet vedtagne projekter til den nyetablerede »fond til modvirkning af økonomiske fluktuationer«.

Åbenbart må de gennemførte foranstaltninger skønnes at være tilstrækkelige, idet budgetforslaget for 1970 ikke opererer med yderligere stramninger, mens det på den anden side dog heller ikke peger i retning af en egentlig lempelse af finanspolitikken. Specielt opretholdes den stramme finanspolitik for første halvdel af 1970, mens der er tendenser til en vis lettelse i slutningen. Denne lettelse er allerede slået igennem, som det skal omtales nedenfor, for kreditpolitikkens vedkommende. For 1970 som helhed påregnes en mindre stigning i de offentlige indtægter end i 1969, dels som følge af den indbyggede automatik, der fører til mindre offentlige indkomster, når aktiviteten er blevet noget dæmpet og dels som følge af visse skattenedsættelser, finansministeren har ladet forstå senere vil blive gennemført. Såfremt udviklingen skønnes at give plads for større offentlige aktivitet uden uheldige virkninger på det generelle aktivitetsniveau, er der mulighed for at iværksætte en række af de projekter, der nu er placeret i fonden.

Mens husholdningerne i 1970 vil mærke en vis stigning i deres disponible

TABEL II

*Rentesatser*

| | 1968 | | | | 1969 | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | I | II | III | IV | I | II | III | IV |
| Diskonto ..... | 3.5 | 3.5 | 5.0 | 6.0 | 6.0 | 7.0 | 7.0 | 8.0 |
| Afkast på off. obligationer ..... | 6.37 | 6.63 | 6.30 | 7.41 | 7.85 | 8.01 | 8.12 | 8.51 |
| Afkast på priv. obligationer .... | 7.49 | 7.76 | 7.49 | 7.76 | 8.29 | 8.35 | 8.40 | 8.71 |

indkomster som følge af de planlagte skattereduktioner, og en vis stigning i en række sociale ydelser, vil virksomhedsbeskatningen stige som følge af de store indkomster, man realiserede i 1969. Selskabsbeskatningsforøgelsen, der gennemførtes i efteråret 1969, vil slå helt igennem i løbet af 1970. For de offentlige virksomheder planlægges en vis reduktion i de subsidier, staten yder til deres investeringsaktivitet. Derimod synes der at være tale om en stigning i boligsubsidieringen, men det kan være vanskeligt at udtale sig om denne størrelse, fordi en del af denne subsidiering finder sted gennem direkte tilskud til en række private og offentlige virksomheder.

4. Den restriktive penge- og kreditpolitik var såvel i 1968 som i 1969 baseret på en direkte kontrol med bankkreditten til den private sektor. I 1969 gennemførtes tillige en stramning af forbrugernes mulighed for at opnå kredit, og man gennemførte forskellige foranstaltninger, der sigtede på at genetablere den opsparingstilbøjelighed, der, som ovenfor omtalt, havde udvist en tendens til at aftage. Til disse mere direkte indgreb kom en anvendelse af det traditionelle kreditpolitiske instrument, nemlig en forøgelse af centralbankens udlånsrente (diskontoen), der i andet kvartal af 1969 øgedes fra 6 til 7 pct., og i fjerde kvartal yderligere forhøjedes til 8 pct.

I november 1968 gennemførtes kvantitative restriktioner på udvidelsen af bankkreditten. I første omgang skulle restriktionerne kun være af tre måneders varighed, men de forlængedes i december, så de skulle være gældende til juni 1969. Derefter er de atter blevet forlænget til juni 1970. I april måned 1970 var det den almindelige opfattelse, at disse kvantitative restriktioner ville blive yderligere forlænget, men dette kom ikke til at holde stik. I maj måned erklærede finansministeren i nationalforsamlingen, at disse kontrolforanstaltninger er for stive til at kunne forlænges. Han mente, at den økonomiske sanering nu i nogen grad var bragt til ende, idet han pegede på, at man siden devalueringen havde gennemført meget store tilbagebetalinger af kortsigtet gæld til udenlandske banker, at de kortsigtede udlån fra de franske banker var reduceret med to tredjedel, at valutareserverne var fordoblet, uden at der var indtruffet nogen alvorlig svækkelse af den

økonomiske aktivitet. Mulighederne for afbetalingshandelen vil blive liberaliseret for en række produkter. Allerede i slutningen af april foretog man en sådan lettelse for en række produkter, idet mindstekontantbetalingen reduceredes fra 40 til 30 pct., og afbetalingsperioden øgedes fra 18 til 21 måneder. Samtidig har man øget subsidieringen til byggeriet.

De restriktioner, der har været gældende frem til juli 1970, har sigtet såvel på de korte som de lange lånetransaktioner. Der gennemførtes en række lofter over udlån til forskellige formål, og i februar 1970 iværksatte man en række straffemekanismer til anvendelse over for banker og andre finansielle institutioner, der måtte overskride de vedtagne lofter. Den væsentligste af disse foranstaltninger gik ud på, at disse finansielle institutioner skulle deponere et beløb i centralbanken svarende til det beløb, de havde overskredet loftet med, og dette deponerede beløb henstod uden forrentning.

Skærpelsen af afbetalingshandlen gennemførtes i maj og august 1969 og bestod i såvel en stigning i mindstekontantbetalingen og en reduktion i afbetalingsperioderne. Disse skærpelser bringes i det store og hele til ophør i juli 1970.

Ved siden af forøgelsen i diskontoen øgedes bankernes almindelige udlånsrenter, så der skete en generel renteforøgelse såvel på korte som lange papirer. Herigennem tilvejebragtes også en tilpasning til det stigende renteniveau i andre lande.

Det er af interesse af følge, hvornår virkningerne af disse stramninger slår igennem i praksis. Det synes som om virkningerne først er blevet effektive i slutningen af 1969. Således øgedes bankkreditten i de første tre kvartaler af 1969 med ca. 16 pct. d. v. s. kun tre procent mindre end i 1968. Derimod indtraf et betydeligt fald i fjerde kvartal, fordi man da søgte at iværksætte effektive foranstaltninger over for institutioner, der ikke overholdt lofterne. Ligeledes synes ændringerne i reglerne for afbetalingshandlen at have fået en betydelig effekt i fjerde kvartal.

Når virkningerne af kreditstramningerne trods alt ikke blev større, end de blev, er det en følge af, at man gik over til andre former for kredit, idet kreditrestriktionerne ikke refererede til alle former for lån. Det skønnes, at kreditrestriktionerne kun dækkede mellem halvdelen og totredjedele af de samlede udlån til den private sektor. Der har formentlig været udbredte tendenser til, at virksomhederne har foretaget relativt store udenlandske lån.

5. Som nævnt ledsagedes devalueringen af en fastfrysning af samtlige priser. Efter denne fastfrysningsperiode overgik man til et system, der i nogen grad minder om det i England gennemførte efter den engelske devaluering, nemlig en art godkendelsesordning. I Frankrig opereres med tre forskellige ordninger. Den første af disse bygger på en aftaleordning mellem regering og virksomheder, der fordrer at prisforøgelser meddeles i god tid, idet regeringen har kompetence til at forbyde sådanne prisforøgelser. Den anden

TABEL III

*Priser og lønninger*

1963 = 100

| | 1968 | | | | 1969 | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | I | II | III | IV | I | II | III | IV |
| Konsumentpriser ..... | 115.1 | 115.8 | 117.2 | 119.6 | 121.6 | 123.2 | 124.6 | 126.5 |
| Engrospriser ..... | 105.1 | 104.2 | 105.7 | 109.5 | 112.1 | 113.7 | 114.8 | 119.8 |
| Gns. timelønrater i forarbejdende industri . | 131.8 | 139.7 | 148.3 | 151.0 | 153.5 | 156.8 | 160.4 | 164.2 |

ordning har man betegnet »overvåget frihed«. Den går ud på, at virksomhederne frit kan fastsætte deres pris, men at de har en forpligtelse til at »retfærdiggøre« deres prisstigninger, hvis de offentlige organer kræver det. En sådan »retfærdiggørelse« bygger naturligvis på dokumentation af stigende omkostninger etc. Denne ordning anvendes inden for fordelingssektoren, mens industrien i højere grad anvender den først skildrede ordning. Endelig refererer den tredje ordning til servicesektoren og til en række virksomheder, der har overskredet de regler, der er gældende inden for den første og anden ordning. Den består simpelthen i en fortsat eksistens af den fastfrysning af priserne, der gennemførtes i november 1968.

6. Den økonomiske situation i bred almindelighed har ændret sig ganske betydeligt, så den i 1970 er ganske anderledes end i 1969. Dette skyldes formentlig først og fremmest, at det er lykkedes at ændre folks forventninger til den fremtidige udvikling. Ikke mindst den større monetære ro, der har præget det internationale valutamarked efter den tyske og franske paritetsændring har haft stor betydning, men dertil kommer, at man har overbevist befolkningen om, at regeringen var sindet at anvende de fornødne midler for at bringe »overefterspørgslen« til ophør, d. v. s. man har reduceret forventningerne til fremtidige prisstigninger, en forventning, der tenderede at forcere forbrugernes indkøb.

På grund af disse ændrede forventninger og den generelle økonomiske politik er der indtruffet en ændring i efterspørgslens struktur. For det første må anføres, at den interne efterspørgsel vokser i aftagende tempo under et, men nok så væsentligt er det, at den væsentligste vækstkomponent nu er eksporten, der stimulerer den industrielle aktivitet. Man har således kunnet spore tendenser til en bedre overensstemmelse mellem efterspørgslen og udbudet, også fordi de tidligere omtalte store investeringer i slutningen af 1969 udmodnede til faste anlæg, der øgede produktionskapaciteten.

Der er dog fremdeles stramme forhold på arbejdsmarkedet, ligesom pris-

og lønstigningerne er fortsat. I første kvartal af 1970 øgedes priserne således med 1.6 pct., mens man i regeringen kun havde påregnet prisstigninger på 1.4 pct. I den omtalte tale af den franske finansminister anlægger han dog et optimistisk skøn, idet han mener, at vækstraten er aftagende og konkluderer, at prisstigningerne må antages for 1970 at udgøre omkring 4 pct. på årsbasis.

7. Ser vi først på den interne efterspørgselssituations udvikling, er den præget af en betydelig vækst i det private forbrug i tredje kvartal 1969, men denne vækst synes bragt til ophør i de sidste måneder af 1969. Det samlede detailsalg mindskedes i de sidste måneder og var for fjerde kvartal ikke større end for den tilsvarende periode i 1968.

Denne afmatning i udviklingen i det private forbrug er ikke en følge af en reduktion i husholdningernes indkomster som sådan. Tværtimod prægedes 1969's sidste halvdel af lønstigninger, der på årsbasis svarer til ca. 9 pct. Denne lønstigning var en følge af den aftalte forøgelse af minimallønningerne, der gennemførtes i oktober måned. Da samtidig beskæftigelsen var stigende, voksede de samlede husholdningsindkomster med ialt ca. 10 pct. Dette modsvaredes imidlertid ikke af en tilsvarende stigning i realindkomsterne, fordi prisforøgelser og øget beskatning reducerede de reelle indkomster. Deflateres således index for lønstigning med udviklingen i index for detailpriserne, udviser året 1969 som helhed kun en lønstigning i reelle termer på ca. 3 pct. Samtidig var betalingerne af direkte skatter særlig høj i december måned, ligesom de anførte stramninger i afbetalingshandlens vilkår slog igennem på dette tidspunkt. Derimod kan det være vanskeligt at sige noget om, hvorvidt man retablerede tidligere tiders opsparingstilbøjelighed, men der kan anføres en vis argumentation for dette, når man

TABEL IV

*Efterspørgsel og output (pct.)*

| | 1968 mldr. Fr. | I forhold til forrige år | | I forhold til forrige halvår | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | 1968 | 1969 | 1968 | 1969 | |
| Privat forbrug | 380.4 | 5.0 | 6.9 | 14.5 | 3.5 | 6.6 |
| Off. forbrug | 79.6 | 5.2 | 5.0 | 4.1 | 6.7 | 2.5 |
| Faste investeringer | 157.5 | 5.2 | 9.8 | 13.2 | 8.1 | 9.8 |
| Samlet hjemlig efterspørgsel excl. lagre | 615.6 | 5.1 | 7.4 | 12.8 | 5.1 | 6.9 |
| Plus ændringer i lagre | 9.6 | ÷ 0.3 | 1.7 | 7.3 | 1.0 | ÷ 2.2 |
| Plus ændringer i udenrigsbal. | ÷ 0.9 | ÷ 0.4 | ÷ 0.7 | ÷ 1.3 | ÷ 0.9 | 0.5 |
| Bruttonat.prod. (markedspriser) | 624.3 | 4.2 | 8.3 | 19.2 | 5.0 | 5.0 |

TABEL V

*Output, udført arbejde i timer og lønrater i forarbejdende industri*
(1966 = 100)

| | Produktion | Samlet antal arbejdstimer | Output pr. time | Timelønsats | (4:3) |
|---|---|---|---|---|---|
| | 1 | 2 | 3 | 4 | |
| 1968 I ..... | 113.4 | 97.0 | 116.9 | 113.3 | 96.9 |
| II ..... | 94.6 | – | – | 120.1 | |
| III ..... | 117.9 | 96.1 | 122.7 | 127.5 | 103.9 |
| IV ..... | 125.0 | 96.8 | 129.1 | 129.8 | 100.5 |
| 1969 I ..... | 124.1 | 97.7 | 126.9 | 132.0 | 104.0 |
| II ..... | 127.7 | 98.5 | 129.6 | 143.8 | 104.0 |
| III ..... | 127.7 | 98.8 | 129.3 | 137.9 | 106.7 |
| IV ..... | | | | 141.2 | |

går ud fra, at forventningerne var »mere gunstige« for den økonomiske politik end på tidligere tidspunkter siden eksplosionen i 1968.

De private investeringer er fortsat stigende som følge af den stadigt eksisterende kapacitetsbegrænsning og de gode ikke-løn indkomster. Der synes ikke at være tegn på en egentlig afsvækkelse af investeringsaktiviteten på trods af fordyrelsen af kreditten, kreditrestriktionerne og ændring af subsidieringen.

Opsplittes investeringsaktiviteten på undergrupper, synes boliginvesteringerne i højere grad at være blevet ramt af den monetære stramning, så man i begyndelsen af 1970 skønnede, at antallet af nybyggerier var stagnerende eller svagt faldende. Den nye kredit til byggeformål oversteg således ikke det fastsatte loft for kredit til dette formål. Det er imidlertid sandsynligt, at boligbyggeriet vil øges en hel del i slutningen af 1970. Dette hænger sammen med det bonus- eller subsidieringssystem, man anvender til at stimulere byggeaktiviteten. For 1970 var ialt planlagt 195000 bonusudbetalinger, men på et relativt tidligt tidspunkt vedtog man kun at fordele ca. 3 pct. af disse, men i sin tale til nationalforsamlingen i maj måned bekendtgjorde finansministeren at yderligere 35000 af disse bonus nu ville blive frigivet, hvilket naturligvis vil stimulere byggeaktiviteten.

8. Prisudviklingen har været præget af tendenser til fortsatte prisstigninger. Når bortses fra december måned, hvor detailprisindex kun øgedes med 0.3 pct., har den månedlige prisstigning gennemgående ligget på lidt over 1/2 pct. Prisstigningen har været særlig markant for huslejer og fødevarer. I efteråret viser forskellige enquete-undersøgelser videre, at en stor række virksomheder planlagde prisforøgelser, der under den ene eller anden form skulle forhandles med regeringen. Dette var en følge af de prisstigninger på en række importerede råvarer, der fandt sted i efteråret, og som

må forventes at slå igennem i løbet af første halvdel af 1970, men som anført, skønner den franske finansminister, at tendensen til prisstigninger fra midten af 1970 er noget afsvækket.

9. I august og september 1969 fremkom store underskud i samhandlen med udlandet, dels som følge af bytteforholdets forringelse gennem devalueringen af francen og dels som følge af forventningerne om revaluering af den tyske mark. Tredje kvartal fremviste således et af de største underskud på handelsbalancen, man har registreret. Derimod vendte udviklingen fra fjerde kvartal, hvor man registrerede et mindre overskud. Dette må naturligvis ses i sammenhæng med de indkøb, man foretog forud for den vesttyske revaluering og med den senere opnåede større ligevægt mellem efterspørgsel og udbud. Derimod kan man ikke forvente, at udviklingen på et så tidligt tidspunkt endnu er påvirket af paritetsændringerne.

Det kan endnu være vanskeligt at udtale sig om den forventede udvikling på den franske betalingsblance, men det synes givet, at virkningerne af de to paritetsændringer må forventes at slå igennem i slutningen af 1970, så den mest sandsynlige udvikling er en forbedring af betalingsbalancens løbende poster. Dette påregnes da også i de hidtil udformede forudsigelser.

24. 7. 70.
*JHP.*

# DEN DANSKE ØKONOMISKE SITUATION

Samtidig med fremsættelsen af forslag om en udskrivningsprocent på 91 i 1971 fremkom regeringen i maj måned med et økonomisk-politisk udspil foranlediget af den aktuelle økonomiske udvikling. Efterspørgslen har i den første del af året været en del kraftigere end oprindelig antaget og betalingsbalanceudviklingen dermed ugunstig. På baggrund af den kraftige stigning i den direkte beskatning ved overgangen til kildeskattesystemet var det at forvente, at der med en gennemsnitlig pengeindkomststigning på omkring 10 pct., prisstigninger på omkring 5 pct. og uforandret opsparingstilbøjelighed højest ville blive tale om et privat komsum, der lå på samme niveau som ved udgangen af 1969. Når disse antagelser ikke har kunnet holde stik, kan der ifølge redegørelsen fra Det økonomiske Råds formandskab i maj måned blandt andet peges på, at der formentlig er sket et fald i opsparingstilbøjeligheden. Hertil kommer at de forholdsvis kraftige stigninger i ejendomsskatterne ikke har kunnet påvirke forbruget i den første del af året, hvor opkrævningen endnu ikke var påbegyndt. Ikke mindst har lønstigningerne imidlertid nok været en del kraftigere end oprindelig antaget. Herom kan man imidlertid kun gætte, idet den officielle lønstatistik endnu ikke foreligger for hele 1969.

Efterspørgselsstigningen har været ledsaget af en hurtigere opgang i prisstigningstempoet, hvilket blandt andet har været affødt af en fortsat stigning i de internationale råvarepriser. Der var således udsigt til, at reguleringspristallet for juli med ret stor sandsynlighed ville komme til at udløse to pristalsportioner og dermed give priser og omkostninger endnu et skub opad i den sidste del af 1970. Nedsættelsen af arbejdstiden med 3/4 time fra 1. september og tjenestemandsreformens lønreguleringer pr. 1. oktober ville yderligere kunne medvirke til denne udvikling. Regeringen gav udtryk for, at den fastlagte penge- og finanspolitik ikke ville være tilstrækkelig til at opnå den ønskede betalingsbalanceforbedring og forelagde derfor forslag, hvorefter der gennem et særligt fradrag ved indkomstopgørelsen for alle lønmodtagere skulle sikres disse en varig kompensation for en manglende udbetaling af pristalsportioner efter reguleringspristal 139, 142 og 145. Hertil skulle komme udbetalinger til pensionister og uddannelsessøgende svarende til den reelle værdi af de manglende dyrtidsportioner, og en begrænsning i aktiesel-

skabernes udbytter. Arbejdsmarkedets organisationer kunne imidlertid ikke medvirke til den ønskede ændring. Regeringen fremsatte derfor den 12. maj forslag om en forhøjelse af momsprocenten fra 12,5 til 15 med virkning fra udgangen af juni måned. Samtidig med vedtagelsen af dette forslag forhøjedes den særlige importmoms fra 9 til 15 pct. med øjeblikkelig virkning, og papirafgiften bortfaldt med virkning fra 1. juni. Hertil kom et øjeblikkeligt prisstop for tjenesteydelser gældende for tiden frem til og med februar måned 1971. For at kompensere erhvervene for stigningen i lønomkostningerne ved dyrtidsportion nummer to efter julipristallet udbetales til disse et hertil svarende beløb. Regeringen bebudede samtidig, at den til efteråret vil komme med et initiativ med henblik på at afstikke en ramme for de samlede pengeindkomststigninger i medfør af indkomstopgøret ved overenskomstsituationen i foråret 1971.

## UDENRIGSHANDEL OG BETALINGSBALANCE

Den stærke efterspørgsel i årets fem første måneder har sat sig sine tydelige spor i importen og i underskuddet på betalingsbalancen over for udlandet. I perioden januar–maj udgjorde den samlede import således 13.333 mill. kr. eller 2.140 mill. kr. mere end i de tilsvarende måneder i 1969 svarende til en stigning på omkring 20 pct. Stigningstakten i importen har dermed været af stort set samme størrelsesorden som for året 1969, hvor væksten androg knap 18 pct.

Eksporten har i den tilsvarende periode beløbet sig til 9.755 mill. kr. mod 8.841 i de samme måneder året før. Eksportstigningen på 914 mill. kr. svarer til en forøgelse på godt og vel 10 pct. og svarer dermed nogenlunde til forventningerne. Eksporten af animalske landbrugsvarer har udgjort 1.636 mill. kr. eller godt 100 mill. kr. mere end i 1969. Konserveseksporten er steget med et tilsvarende beløb til 600 mill. kr. i den nævnte periode. Hovedparten af eksportfremgangen vedrører levende svin og svinekød. Eksportstigningen har i overvejende grad været en følge af højere priser på de vigtigste varer, herunder først og fremmest kød og kvæg. Industrieksportens stigning har været på 556 mill. kr. og eksporten har udgjort 4.935 mill. kr. svarende til en vækst på ca. 13 pct. i forhold til året før. Eksportfremgangen har i ret udpræget grad været at finde inden for gruppen maskiner og instrumenter, der er vokset med næsten 18 pct. I årets fem første måneder udgjorde eksporten af maskiner og instrumenter således 2.000 mill. kr. og væksten svarer til næsten halvdelen af den samlede fremgang i industrieksporten.

I 1969 udgjorde underskuddet på handelsbalancen 2.352 mill. kr. for månederne januar–maj. I indeværende år er handelsbalanceunderskuddet vokset med 1.226 mill. kr. eller godt 50 pct. til 3.578 mill. kr. I hele 1969 var underskuddet på 6,3 mia. kr.

*Handelsbalancen*

| | Indførsel | | Udførsel | | Merindførsel | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | 1969 | 1970 | 1969 | 1970 | 1969 | 1970 |
| | mill. kr. | | | | | |
| Januar ..... | 2160 | 2437 | 1665 | 1755 | 495 | 682 |
| Februar ..... | 2058 | 2524 | 1754 | 1841 | 304 | 683 |
| Marts ..... | 2358 | 2655 | 1870 | 2086 | 488 | 569 |
| April ..... | 2416 | 3029 | 1907 | 2195 | 509 | 834 |
| Maj ..... | 2202 | 2691 | 1645 | 1878 | 557 | 813 |
| Juni ..... | 2591 | | 2023 | | 568 | |
| Juli ..... | 2202 | | 1600 | | 602 | |
| August ..... | 2126 | | 1607 | | 519 | |
| September ..... | 2610 | | 2022 | | 588 | |
| Oktober ..... | 2483 | | 2010 | | 473 | |
| November ..... | 2410 | | 1934 | | 476 | |
| December ..... | 2886 | | 2145 | | 741 | |
| I alt ..... | 28501 | | 22182 | | 6319 | |

Underskuddet på betalingsbalancen over for udlandet foreligger kun oplyst for første kvartal af 1970, hvor det androg 1.090 mill. kr. eller dobbelt så meget som i samme kvartal i 1969. I 1968 var underskuddet i årets første kvartal 250 mill. kr. I fjerde kvartal 1969 var underskuddet på 760 mill. kr. Underskuddet i første kvartal modsvares af en betydelig opgang i de private virksomheders låntagning i udlandet. Disses nettolåntagning skønnes således at være øget med 750 mill. kr. i nævnte kvartal. Danmarks officielle internationale likviditet d. v. s. Nationalbankens beholdning af guld og valuta samt Danmarks nettostilling over for Den internationale Valutafond (IMF) og forretningsbankernes valutabeholdning blev således kun for-

*Kvantumindeks og indeks for enhedsværdier i udenrigshandelen*

| | Kvantumindeks | | | | Indeks for enhedsværdier | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | Indførsel | | Udførsel | | Indførsel | | Udførsel | |
| | 1969 | 1970 | 1969 | 1970 | 1969 | 1970 | 1969 | 1970 |
| | 1965 = 100 | | | | | | | |
| 1. kvartal .. | 126 | 139 | 124 | 131 | 107 | 113 | 108 | 112 |
| 2. kvartal .. | 135 | | 131 | | 108 | | 107 | |
| 3. kvartal .. | 131 | | 125 | | 109 | | 108 | |
| 4. kvartal .. | 146 | | 137 | | 111 | | 112 | |
| Hele året .. | 134 | | 129 | | 109 | | 108 | |

*Anm.:* Ekskl. skibe og fly.

ringet med 130 mill. kr., og den offentlige låntagning i udlandet blev netto kun forøget med 60 mill. kr. Ved udgangen af juni måned var Danmarks internationale likviditet dog forringet med ca. 645 mill. kr., hvortil kommer tilførslen i januar måned af 205 mill. kr. i Special Drawings Rights (SDR) i Den internationale Valutafond. Tildelingen af SDR i valutafonden er ikke medtaget i den ovennævnte betalingsbalanceopgørelse for januar kvartal.

I årets første måneder var der forventninger om en nedadgående tendens i 1970 i underskuddet på betalingsbalancens løbende poster i forhold til 1969, hvor underskuddet nåede rekorden 3,1 mia. kr. Forventningerne var baseret på en af kildeskat, kreditstramning m. m. forårsaget nedgang i den indenlandske efterspørgsel specielt dog i årets sidste halvdel. Ifølge redegørelsen i maj måned fra Det økonomiske Råds formandskab skulle der være udsigt til, at det samlede underskud vil tage af i løbet af året, og de finanspolitiske indgreb i foråret har yderligere gjort denne antagelse realistisk. Betalingsbalanceunderskuddet har imidlertid i den forløbne del af året været så stort, at der skal et usandsynligt kraftigt omsving til, for at underskuddet ikke bliver større end sidste års.

## PENGE- OG KREDITFORHOLDENE

I marts måned indgik Nationalbanken og pengeinstitutterne en aftale om med enkelte undtagne områder at fastlåse udlånsomfanget på niveauet ultimo februar måned. Aftalen blev indgået for en periode af seks måneder og gælder således til udgangen af august måned. Denne yderligere udlånsbegrænsning kombineret med de likviditetsopsugende virkninger af underskuddet på betalingsbalancen har betydet en forholdsvis kraftig nedgang i stigningen i pengeinstitutternes udlånsvirksomhed. Usikkerheden omkring det af kildeskat og byrdefordelingsreform ændrede likviditetsmønster fra de offentlige finanser har formentlig medvirket hertil, hvortil senere er kommet stramningen af importørernes likviditet på grund af importmomsens øjeblikkelige stigning fra 9 til 15 pct.

Ved udgangen af første halvår udgjorde bankernes samlede udlån 30,7 mia. kr., hvilket er 2,7 mia. kr. mere end på samme tidspunkt sidste år. Dette svarer for perioden juli 1969–juni 1970 til en procentvis stigning i udlånene på 9,7, og denne procent har været faldende gennem alle måneder i 1970, når disse anskues på år til år basis. I juni måned steg bankernes udlån således med 875 mill. kr., mens stigningen i samme måned i 1969 var på godt 1.300 mill. kr. og i 1968 på knap 1.100 mill. kr. I samme måned faldt de større sparekassers samlede udlån med 61 mill. kr., medens de året før gik i vejret med 16 mill. kr. i juni måned.

Indlånsstigningen i bankerne har i perioden juli 1969–juni 1970 været på

*Nettotilgang af børsnoterede obligationer*

| | 1968 | 1969 | 1970 |
|---|---|---|---|
| Januar | 357 | 949 | 485 |
| Februar | 605 | 1208 | 886 |
| Marts | 596 | 1540 | 917 |
| April | 495 | 1101 | 883 |
| Maj | 693 | 864 | 759 |
| Juni | 548 | 873 | |
| Juli | 623 | 817 | |
| August | 885 | 769 | |
| September | 911 | 918 | |
| Oktober | 1247 | 855 | |
| November | 1200 | 1047 | |
| December | 1105 | 835 | |
| Hele året | 9265 | 11776 | |

1,9 mia. kr. I samme tidsrum er de større sparekassers indlån vokset med 1,2 mia. kr. mod 1,5 mia. kr. fra juni 1968–juni 1969. Indlånsstigningen i bankerne har svaret til en vækst på 6,1 pct. mod 16,6 pct. i samme tolvmåneders-periode året før. Ved udgangen af juni måned androg de samlede indlån i bankerne 32,4 mia. kr. Godt 2 mia. kr. var på dette tidspunkt bundet i henhold til deponeringsaftalen mellem nationalbanken og pengeinstitutterne.

Nationalbankens fortsatte fravær som køber på obligationsmarkedet har tillige med den øvrige kreditstramning betydet mærkbare kursfald på obligationsmarkedet, hvor man i midten af juni måned kunne erhverve 7 pct. obligationer til kurser under 60 svarende til en effektiv forrentning på omkring 13 pct. Det har måske været en medvirkende faktor ved kursfaldene i juni måned, at obligationsmarkedet fra september måned vil blive tilført obligationer lydende på 8, 9 og 10 pct. rente. Obligationsudbuddet har i årets fem første måneder været mærkbart mindre end året før. Nettotilgangen har således hidtil i 1970 andraget 3,9 mia. kr. mod 5,7 mia. kr. i de tilsvarende måneder i 1969. I forhold til 1968 er nettotilgangen dog ca. 43 pct. større.

## DE OFFENTLIGE FINANSER

De offentlige investeringer er for den kommunale dels vedkommende i betydelig grad en funktion af forholdene på kapitalmarkedet. Kommunernes låntagning foreligger imidlertid kun opgjort for årets første kvartal og dermed den sidste fjerdedel af det kommunale regnskabsår 1969–70. I januar

kvartal optog kommunerne lån for 735 mill. kr. Afdragene udgjorde i samme kvartal 206 mill. kr., hvilket sammen med en nettolåntagning på kassekreditter og byggelån gav en samlet nettolåntagning på 648 mill. kr. Ved udgangen af regnskabsåret 1969–70 var den samlede kommunale gæld dermed oppe på 13.843 mill. kr., hvilket betegner en stigning i nettogælden på 2.101 mill. kr. i løbet af det omtalte regnskabsår. Fra 1. april fastsattes betydelige indskrænkninger i den kommunale låntagning med det sigte at nå frem til en forøgelse af den kommunale selvfinansiering. I forbindelse med det politiske forlig omkring realkreditten i maj måned skete der imidlertid visse lempelser.

Såvel de statslige som de kommunale driftsudgifter påvirkes af den forudseelige udløsning af dyrtidsportion nummer to efter reguleringspristallet for juli. Samtidig vil dog det budgetterede kildeskatteprovenu gå i vejret. Julipristallets udløsninger vil dog hverken på indtægts- eller udgiftssiden indgå med et fuldt års virkning på de offentlige regnskaber for 1970–71, idet løntillæggene først udbetales fra september og oktober måned, hvilket vil sige midt i finansåret. Tilsvarende gælder det for momsforhøjelsen fra udgangen af juni måned og med de af denne følgende sociale kompensationer i form af forhøjede sociale pensioner, børnetilskud m. v. Det midlertidige statstilskud til arbejdsgiverne skønnes at beløbe sig til 250 mill. kr. Ophævelsen af papirafgiften fra 1. juni 1970 betyder et mindreprovenu i indeværende finansår på 45 mill. kr. De samlede virkninger af maj-foranstaltningerne og udløsningen af dyrtidsportion nummer to efter julipristallet skønnes i 1970–71 at give en forøgelse af statens kasseoverskud på knap 300 mill. kr. til 2,3 mia. kr.

## PRISER, FORBRUG OG INVESTERING

Prisstigningstendenserne har været forholdsvis kraftige i de første måneder af 1970, men synes med prisindeksene for den seneste måned, juni, at være aftaget noget. I årets første kvartal viste månedsprisindekset således en stigning på 1,5 pct. mod 0,6 pct. i januar kvartal 1969, hvor prisudviklingen dog som helhed også var mere rolig. Månedsprisindekset frem til og med maj måned lå på et niveau på godt og vel 7 pct. på årsbasis. I maj måned steg indekset med 1,6 point til 141,7. Af denne stigning vedrørte 0,7 point reguleringen af boligposten på grundlag af huslejestigningen fra oktober 1969 til april 1970. Reguleringen af boligposten finder sted to gange årligt og indregnes i indeksene for maj og november måned. Ved beregningen foretages der fradrag for boligsikring og eventuelle andre huslejetilskud. For juni er månedsindekset opgjort til 141,8, en stigning på kun 0,1 point. De betydelige prisstigninger frem til og med maj måned har især været på kartofler, frugt og grøntsager, underholdning og ferie. Reguleringspristallet

for juli, der er lønregulerende for den overvejende del af det private arbejdsmarked og for statens og kommunernes tjenestemænd, beregnes som et gennemsnit af månedsindeksene for maj, juni og juli, hvor kun sidstnævnte mangler på nuværende tidspunkt. Den seneste lønregulering fandt sted ved reguleringspristal 136. Første dyrtidsportion efter julipristallet udløses således ved 139, da regulering finder sted for hver tre points udsving. Da der sker forhøjelse vil det sige, at dyrtidsportion nummer to vil blive udløst ved 141,5, der ændres til 142. Da de to første indeks for henholdsvis maj og juni var 141,7 og 141,8, skal der således ske meget kraftige prisfald, for at portion nummer to ikke skal til udbetaling.

Forbrugerprisindekset medtager i modsætning til månedsprisindekset og reguleringspristallet skatter og afgifter. Endvidere er vægtfordelingen i forbrugerprisindekset baseret på hele befolkningens forbrugssammensætning, hvorimod månedsprisindekset er baseret på lønmodtagernes forbrugsmønster. Forbrugerprisindekset viser stort set samme udvikling som månedsindekset for årets første halvdel, hvor der ikke har fundet afgiftsændringer sted. Prisstigningerne har især været at finde på fødevarer, underholdning og ferie, idet indekset for juni dog viste nedgang for fødevaregruppen.

Engrosprisindekset viste i årets første kvartal en stærkere stigning end forbrugerprisindekset, men stabiliseredes derefter omkring 138 og blev for juni 139. Fordelt efter varernes oprindelse har prisstigningerne været en smule stærkere for danske varer end for importvarer i årets første måneder, men i den sidste tid har udviklingen været meget parallel. Råvareprisindekset, der belyser prisudviklingen for importerede råvarer viser en forholdsvis

*Prisindeks*

| | Råvare-prisindeks | Engrosprisindeks | | Forbrugerprisindeks | | Månedsprisindeks | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | 1970 | 1969 | 1970 | 1969 | 1970 | 1969 | 1970 |
| | 1969 = 100 | 1955 = 100 | | 1964 = 100 | | Jan. 1963 = 100 | |
| Januar ..... | 107 | 125 | 135 | 133,8 | 140,3 | 130,8 | 137,9 |
| Februar .... | 107 | 125 | 136 | 134,1 | 141,3 | 131,1 | 138,9 |
| Marts ..... | 108 | 126 | 138 | 134,3 | 142,1 | 131,3 | 139,7 |
| April ..... | 108 | 126 | 138 | 134,7 | 142,5 | 131,8 | 140,1 |
| Maj ..... | 108 | 126 | 138 | 135,6 | 143,8 | 133,3 | 141,7 |
| Juni ..... | | 129 | | 136,4 | 143,9 | 134,1 | 141,8 |
| Juli ..... | | 128 | | 136,4 | | 134,0 | |
| August ..... | | 129 | | 137,1 | | 134,6 | |
| September .. | | 129 | | 137,6 | | 135,1 | |
| Oktober .... | | 130 | | 138,3 | | 135,6 | |
| November .. | | 132 | | 139,5 | | 137,2 | |
| December .. | | 133 | | 140,0 | | 137,6 | |

*Indeks for detailomsætningen*
1968 = 100

| | Januar–februar | Marts–april | Maj–juni | Juli–august | September–oktober | November–december |
|---|---|---|---|---|---|---|
| 1969 ..... | 96 | 102 | 109 | 111 | 111 | 133 |
| 1970 ..... | 109 | 113 | | | | |
| Stigning i pct. .. | 13 | 11 | | | | |

rolig prisudvikling, der imidlertid dækker over relativt forskelligartede tendenser. Således har der været kraftige prisstigninger på fast brændsel og på jern og stål samt en del andre metaller. Det seneste indeks tyder imidlertid på en faldende eller mere stabil tendens i prisudviklingen på jern og stål og fald for andre metaller.

Den kraftige indenlandske efterspørgsel i den forløbne del af året ses blandt andet på detailomsætningsindeksets udvikling. Indekset viste således en stigning på 13,1 pct. for månederne januar–februar i forhold til de samme måneder året før. Stærkest fremgang har der været i salget af varige forbrugsgoder, hvorimod det i mart–april især var i gruppen nærings- og nydelsesmidler, at den stærkeste omsætningsstigning fandt sted. Alt i alt blev omsætningen i disse to måneder dog lavere end i den foregående tomåneders periode, men stigningen var dog på 11 pct. i forhold til året før. Den faldende tendens igennem året synes at bekræftes af det foreløbige indeks for maj måned, der i de omfattede brancher viser en gennemsnitlig stigning på 10 pct. i forhold til 1969. I denne måned har det imidlertid atter været blandt de såkaldte hårde hvidevarer, at omsætningsfremgangen har været størst, nemlig 13 pct. mod 9 pct. for nærings- og nydelsesmidler og beklædning. Det må imidlertid haves i erindring, at den belyste periode som omtalt også har været præget af betydelige prisopgange. Den reale vækst i detailomsætningen har således været en del lavere, jfr. stigningen i forbrugerprisindekset. Også antallet af nyindregistrerede motorkøretøjer viser den kraftige forbrugsefterspørgsel. Antallet af nyindregistrerede personmotorkøretøjer ligger dog for årets fem første måneder omkring 2.000 lavere end sidste år, hvor niveauet dog også var meget højt. Indtil udgangen af maj måned var der indregistreret knap 55.000 nye personbiler.

Byggeriets omfang foreligger kun oplyst statistisk for hele landet for januar kvartal. Tallene tyder på stagnation, men på et meget højt niveau. Der påbegyndtes i januar kvartal 2,4 mill. m², hvilket er stort set samme omfang som i samme kvartal året før og fjerde kvartal 1969. Boligbyggeriet viste målt i m² en nedgang på ca. 5 pct., men opgjort i antal lejligheder var nedgangen på ca. 15 pct. i forhold til første kvartal i 1969. Det påbegyndte

*Konjunkturbarometer. Hele industrien*

| | Faktisk forløb i april kvartal 1970 i forhold til januar kvartal 1970 | | | Forventet forløb i juli kvartal 1970 i forhold til april kvartal 1970 | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | mindre | omtrent uændret | større | mindre | omtrent uændret | større |
| | Pct. | | | | | |
| Produktion | 8 (5) | 55 (57) | 37 (38) | 12 | 57 | 31 |
| Antal beskæftigede arbejdere, ultimo kvartalet | 12 (4) | 69 (76) | 19 (20) | 7 | 75 | 18 |
| Ordreindgang fra hjemmemarked | 13 (9) | 55 (62) | 32 (29) | 14 | 67 | 19 |
| Ordreindgang fra eksportmarked | 13 (9) | 48 (56) | 39 (35) | 12 | 61 | 27 |
| Færdigvarelagre, ultimo kvartalet | 24 (27) | 56 (59) | 20 (14) | 25 | 61 | 14 |
| Råvarelagre, ultimo kvartalet | 18 (22) | 58 (67) | 24 (11) | 20 | 69 | 11 |
| Samlede løbende investeringer | 7 (10) | 73 (70) | 20 (20) | 7 | 75 | 18 |
| Investeringsplaner, ændret i kvartalet | 6 | 83 | 11 | | | |

*Anm.:* Tallene i parentes angiver forventningerne for april kvartal, således som de fremgik af forrige konjunkturbarometerundersøgelse.

boligbyggeri var på 10.765 lejligheder. Af det påbegyndte lejlighedsantal var 5.617 énfamilieshuse mod 6.998 i 1969. Forøgelsen af lejlighedernes gennemsnitlige arealstørrelse kan således ikke skyldes forøget parcelhusbyggeri. Påbegyndelserne af erhvervsbyggeri viser en stigning på ca. 7 pct. Der fuldførtes i årets første tre måneder godt 12.000 lejligheder, hvilket er godt 1.000 flere end i samme tidsrum af 1969. Opgjort i $m^2$ lå boligbyggeriet 22 pct. højere og fuldførelserne af erhvervsejendomme 8 pct. højere end sidste år samme kvartal. Det igangværende boligbyggeri ligger således på et meget højt niveau, nemlig pr. 1. april 1970 12,0 mill. $m^2$ eller 1,0 mill. $m^2$ mere end året før. Pr. samme dato svarer dette til 60.400 lejligheder under opførelse mod 59.100 sidste år ved samme tid. Heraf var 28.300 énfamilieshuse, godt 3.200 flere end sidste år.

## PRODUKTION OG BESKÆFTIGELSE

Opgørelsen over antallet af ansatte i industrien ultimo de enkelte måneder viste for april en stigning på 3 pct. i forhold til sidste år. I de foregående måneder var væksten af samme størrelse. Industrien beskæftigede herefter på dette tidspunkt 396.400 personer, hvoraf 299.300 arbejdere og 97.100 funktionærer. Den største beskæftigelsesstigning har igennem hele året været at finde inden for jern- og metalindustrien og blandt plastvarefabrikker, hvorimod der har været konstant nedgang i blandt andet tekstilindustriens antal beskæftigede. Beskæftigelsesindekset, som beregnes på grundlag af

antal arbejdstimer udført af industriens arbejdere er for april måned beregnet til 98 mod 97 i april 1969 (1966 = 100).

I juni måned, der normalt viser ledighedens minimum, nåede den gennemsnitlige ledighedsprocent ned på 0,9 mod 1,6 pct. sidste år. Procenten svarer til et gennemsnitligt antal ledige i måneden på 7.000 personer mod 12.800 sidste år. I samtlige årets måneder har ledigheden været lavere end det i forvejen lave niveau for 1969. Fra maj til juni måned faldt ledigheden med 3.000 personer svarende til en nedgang i ledighedsprocenten på 0,4 fra 1,3 pct.

At manglen på arbejdskraft er meget udbredt og følelig fremgår tillige af konjunkturbarometret for april/juli kvartal. Ultimo marts måned viste konjunkturbarometret for industrien, at 50 pct. af virksomhederne havde givet udtryk for mangel på arbejdskraft. Ved udgangen af juni måned anførte 63 pct. af virksomhederne, at de manglede arbejdskraft. Manglen var meget betydelig for såvel faglært som ikke-faglært og kvindelig arbejdskraft.

Forventningerne til ordreindgangen fra hjemmemarkedet og eksportmarkederne var store i den forrige konjunkturbarometerundersøgelse, men som det fremgår af tabellen indfriedes forventningerne, og for så vidt angår ordreindgangen fra eksportmarkederne endog til og med. Mod forventning steg råvarelagrene, mens lagrene af færdigvarer holdt sig nogenlunde uforandret i omfang. I første kvartal fandt en tilsyneladende delvis utilsigtet lageropbygning sted, og denne synes ikke som ventet nedbrudt. De samlede løbende investeringer steg i andet kvartal stærkere end forventet.

Til trods for at denne samlede produktion i januar kvartal var stort set uforandret i forhold til oktober kvartal, blev den forventede optimistiske opgang i andet kvartal alligevel stort set indfriet. De store forventninger, der således blev næret til andet kvartal, karakteriserede stort set alle brancher, men måske nok først og fremmest brancher med en betydelig eksportandel.

De optimistiske forventninger synes fortsat at karakterisere industrien for juli kvartal målt i forhold til april kvartal. Produktionsforventningerne er fortsat optimistiske, men dog en smule afsvækkede. Ordreindgangen fra eksportmarkederne vurderes fortsat gunstig, og det samme gør sig gældende omend i lidt mindre udpræget grad med hensyn til hjemmemarked og beskæftigelse. Forventningerne går igen i juli kvartal i retning af en reduktion i såvel færdigvare- som råvarelagre, og investeringsplanerne er i andet kvartal ændret svagt i opadgående retning.

*P. M.*

26. 7. 1970.

# POLITISK KRONIK

## UDLANDET

## *April 1970*

1. – Premierminister Leabua Jonathan af Lesotho meddeler, at kong Moshoeshoe II, der siden begivenhederne i januar (se 27/1) har været holdt i husarrest, vil forlade landet på ubestemt tid. Under hans fraværelse vil dronning Mamohato fungere som regent. – 3. Kong Moshoeshoe II forlader Lesotho for foreløbig at tage ophold i Holland, hvor han har fået politisk asyl for 6 måneder.

3. – Ved præsidievalget i den nye finske rigsdag (se 15.-16./3) er samlingspartiet gået med til at støtte centerpartiets kandidat til formandsposten, Nestori Kaasalainen, men ved afstemningen kaster landsbygdpartiet sine 18 stemmer på socialdemokratiets kandidat Rafael Paasio, der vælges med 104 stemmer mod Kaasalainens 93. Kaasalainen vælges til første viceformand med 196 stemmer, hvorefter landsbygdpartiet sikrer valget af Olavi Lähteenmäki, samlingspartiet, til anden viceformand med 112 stemmer, medens folkedemokraten Matti Koivunen får de socialistiske partiers 83 stemmer. – 7. Præsident Kekkonen opfordrer samlingspartiets formand Juha Rihtniemi til at danne en parlamentarisk flertalsregering. Rihtniemi modtager opfordringen, men opgiver 10/4, efter at socialdemokraterne, folkedemokraterne og centerpartiet har nægtet at forhandle om et regeringsprogram under Rihtniemis ledelse. – 13. Præsident Kekkonen tilkalder Rafael Paasio, der i sin egenskab af rigsdagens formand får til opgave at undersøge mulighederne for en flertalsregering og derefter forelægge præsidenten forslag til en regeringskoalition.

Det meddeles, at fhv. udenrigsminister Jiri Hajek og 7 andre fremtrædende medlemmer af Czekoslovakiets kommunistiske parti, alle tidligere medlemmer af centralkomiteen, er blevet ekskluderet af partiet.

Efter at det militære direktorat i Dahomey (se 10/12 1969) 28/3 havde standset præsidentvalget, der begyndte 3/3 og skulle være afsluttet 31/3, meddeler direktoratets formand, oberstløjtnant Emile de Sousa, at valget definitivt er annulleret og bebuder, at der i løbet af en måned vil blive dannet en national samlingsregering. Forhandlinger mellem to af præsidentkandidaterne, Hubert Maga (præsident 1960–63) og Justin Ahomadegbé (premierminister 1964–65) resulterer omkring midten af april i en overenskomst om indførelse af et rotationssystem og offentliggørelse af et forfatningsudkast om oprettelse af et præsidentskabsråd, hvis 3 medlemmer skiftes til at være statsoverhoved. Forslaget tiltrædes af den tredie præsidentkandidat Sourou Migan Apithy (præsident 1964-65), medens den fjerde, fhv. præsident Zinsou, afsat ved kuppet i december 1969, trækker sig tilbage.

6. – Den vesttyske udenrigsminister Walter Scheel meddeler, at forbundsregeringen har hjemkaldt sin chargé d'affaires og det øvrige ambassadepersonale i Guate-

mala og henstillet til Guatemalas ambassadør i Bonn at forlade forbundsrepublikken. Denne reaktion er fremkaldt af mordet på den vesttyske ambassadør i Guatemala Karl von Spreti, som var blevet bortført af en oppositionsgruppe, der for at frigive ham forlangte 700.000 dollars i løsepenge og frigivelse af 25 politiske fanger, hvilket den guatemalske regering under præsident Montez Montenoegro (se 1/3) afviste med henvisning til, at det stred mod forfatningen, eftersom de pågældende fanger var dømt lovligt og retfærdigt. Karl von Spreti er den 9. diplomat i Latinamerika, der siden september 1969 er blevet bortført af partisaner og holdt som gidsel med krav om løsladelse af politiske fanger.

8. – Senatet forkaster præsident Nixons kandidat, dommer Harrold Carswell, til posten som højesteretsdommer, der blev ledig ved Abe Fortas' tilbagetræden (se 14/5 1969). I november 1969 forkastede senatet Nixons første kandidat til posten, dommer Clement Haynsworth. Begge de vragede er sydstatsmænd, og Nixon udtaler 9/4, at dette er grunden til senatets holdning, og at hans næste kandidat vil blive en mand fra nordstaterne.

10. – Ved parlamentsvalget i Rhodesia (se 2/3) erobrer premierminister Ian Smith's Rhodesiske Front alle 50 europæiske pladser, medens 7 af de 8 afrikanske pladser tilfalder centrumpartiet under Pat Bashford og den ottende den nationale folkeunion, der får valgt Josiah Gondo, en tidligere leder af partiets forgænger, det forenede folkeparti. Republikansk Alliance, et parti til højre for Rhodesiske Front, opnår ingen mandater. Centrumpartiet er modstander af flertalsstyre – en mand en stemme – men også af regeringspartiets racepolitik (»separat udvikling«). Foruden de valgte afrikanske medlemmer udpeges andre 8 af stammehøvdinge m. fl. – 13. Ian Smith danner regering, der dog næsten er identisk med den tidligere. – 14. Regeringen udnævner Clifford Dupont til republikken Rhodesias første præsident. – 30. De 50 europæiske medlemmer af parlamentet vælger som foreskrevet i forfatningen 10 europæiske senatorer.

12. – Den græske komponist Mikis Theodorakis, tidligere kommunistisk deputeret, løslades af den græske regering og ankommer dagen efter til Paris ledsaget af generalsekretæren i det franske radikale parti, Jean-Jacques Servan-Schreiber, der ved personlig henvendelse til ministerpræsident Papadopoulos har udvirket hans løsladelse mod at love, at Theodorakis' nærværelse i Paris ikke udnyttes politisk. 29/4 opfordrer Theodorakis ved en pressekonference til en samling af de græske modstandsbevægelser: Patriotisk Front, en prokommunistisk undergrundsbevægelse, som han selv var med til at starte for 3 år siden, Demokratisk Forsvar, hvis ledere blev dømt i Athen for 3 uger siden, og professor Andreas Papandreous Panhelleniske Befrielsesbevægelse. Theodorakis benægter rigtigheden af Servan-Schreibers udtalelse om, at han har forpligtet sig til at afstå fra politisk virksomhed.

18. – Det nordirske regeringsparti, unionisterne, taber 2 suppleringsvalg til de protestantiske unionister. Den ene af de nye parlamentsmedlemmer er den yderligående prebyterianske præst Ian Paisley, der efterfølger fhv. premierminister Terence O'Neill, som har nedlagt sit mandat efter at være blevet udnævnt til livsvarigt medlem af det engelske overhus. Partistillingen i det nordirske parlament er herefter: Unionisterne 29, uafhængige unionister 8, protestantiske unionister 2, nationalister 5, det nordirske arbejderparti 2, det republikanske arbejderparti 2, uafhængige 4. 19/3 udstødtes 5 medlemmer af den unionistiske parlamentsgruppe, fordi de den foregående dag enten havde stemt imod eller undladt at stemme ved afstemningen om et tillidsvotum til regeringen. – 21. Tilhængere af Den nye Ulsterbevægelse daner et nyt parti, Alliance-

partiet. Partiet omfatter moderate protestanter og katolikker og går ind for bevarelse af den forfatningsmæssige forbindelse mellem Nordirland og Storbritannien.

19. – Allerede før alle stemmer er talt op ved præsidentvalget i Columbia gør både regeringspartiets, den nationale fronts, kandidat Midael Pastrana Borrero og Gustavo Rojas Pinilla, det nationale folkeparti, krav på at have vundet. I de følgende dage kommer det til sammenstød mellem Rojas Pinillas tilhængere og sikkerhedsstyrkerne, og 21/4 erklærede præsident Carlos Llaras Restrepo undtagelsestilstand. Efter at 98. pct. af stemmerne er talt op, har Pastrana et forspring på ca. 50.000 stemmer og bliver erklæret for valgets sejrherre. Rojas Pinilla, der offentlig udtaler tvivl om valgresultatet, bliver sat i husarrest.

20. - Præsident Nixon meddeler, at yderligere 150.000 mand amerikanske tropper i løbet af de kommende 12 måneder vil blive trukket tilbage fra Vietnam. Siden den første meddelelse om tilbagetrækning blev givet i juni 1969, har i alt 115.500 mand forladt Vietnam. Han tilføjer, at uddannelsen og udrustningen af sydvietnamesiske tropper væsentligt har oversteget de oprindelige forventninger, og siger, at hvis den forøgede fjendtlige aktivitet i Vietnam, Laos og Cambodia skulle bringe de tilbageværende amerikanske tropper i fare, vil USA ikke tøve med modforanstaltninger. – 30. Præsident Nixon meddeler, at amerikanske tropper i Vietnam har fået ordre til at overskride grænsen til Cambodia for sammen med sydvietnamesiske tropper at gå til angreb på de hovedkvarterer og andre baseanlæg som NFL støttet af nordvietnamesiske afdelinger har bygget op i grænseområdet ved Sydvietnam.

21. – Efter at forhandlingerne mellem det østrigske folkeparti og socialisterne om en koalitionsregering (se 1/3) er brudt sammen, danner dr. Bruno Kreisky ren socialistisk mindretalsregering. Rudolf Häuser bliver vicekansler og socialminister, Østrigs tidligere ambassador i Praha Rudolf Kirchschläger udenrigsminister og Hannes Androsch finansminister.

Regeringen i Trinidad og Tobago erklærer landet i undtagelsestilstand efter flere ugers stadig mere voldsomme demonstrationer af »Black Power«-bevægelsen og plyndringer. Samme dag gør en del af Trinidad og Tobago-regimentet på 800 mand (landets hær) mytteri og besætter delvis Chaguaramas basen. Det meddeles, at to af »Black Power«-lederne, fagforeningslederen George Weekes og Clive Numez, er arresteret, medens en tredie, Geddes Granger, eftersøges. Han meldes arresteret 23/4. Politikorpsets 2.000 og kystvagtens 200 mand samt den største del af hæren forbliver loyale mod regeringen. – 24. meddeles fra Port of Spain, at mytteriet er brudt sammen. De oprørske tropper har overgivet sig og er gået ind på at løslade de gidsler, de havde taget.

22. – Valget i Sydafrika resulterer i, at regeringspartiet Det nationale parti trods tilbagegang i mandater bevarer et overvældende flertal i parlamentet, idet det med 54.4 (1966: 58.6) pct. af de afgivne stemmer får 117 (126) af i alt 166 mandater. Oppositionspartiet Det forenede parti under ledelse af Sir de Villiars-Graaf får med samme andel af stemmerne som i 1966, ca. 37 pct., 47 mandater mod 39, og endelig genvælges apartheid-bekæmperen fru Helen Suzman som Det progressive partis eneste repræsentant. De progressive, der opstiller i 19 valgkredse, får godt 3.4 pct. af stemmerne mod ca. 3.2 pct. i 1966. (Resultatet fra en valgkreds mangler, idet valget på grund af en kandidats død under valgkampen er udsat). Udbryderne fra nationalisterne under den tidligere trafikminister Albert Hertzog, der har dannet Det rekonstruerede nationale parti, Herstigte Nasionale Party (se 26/10 1969) havde opstillet i

80 valgkredse og samlede ca. 3.5 pct. af de afgivne stemmer, men får ingen valgt.

24.– Som den femte stat – de andre er USSR, USA, Frankrig og Japan – bringer Kina ved egen raket sin første kunstige jordsatellit, vægt 173 kg, i en bane, der fører den over både USSR og USA.

Gambia bliver republik indenfor Commonwealth efter en folkeafstemning. Premierminister Sir Dauda Kairaba Jawara bliver republikkens første præsident.

26. – På det norske høyres landsmøde vælges handelsminister Kåre Willoch til partiets formand efter bankchef Sjur Lindebrække, der ikke ønsker genvalg. Før landsmødet har udenrigsminister John Lyng meddelt, at han har besluttet at udtræde af regeringen, og at ministerskiftet i forståelse med statsminister Per Borten vil finde sted i midten af maj. Lyngs tilbagetræden skyldes hans ønske om at give plads for yngre kræfter.

29. – Ved parlamentsvalget i den canadiske provins Quebec vinder de liberale under deres nye leder, den 36-årige Jean Robert Bourassa, det absolutte flertal med 72 (1966: 51) af parlamentets 108 mandater. Det hidtidige regeringsparti, Union Nationale, under premierminister Jean-Jacques Bertrand, får kun 17 (55) mandater, det konservative Ralliement des Créditistes under Camil Samson 12 (0) og det separatistiske Parti Quebecois under René Levesque 7 (0) mandater. I 1966 valgtes desuden 2 uafhængige. Levesque opnår ikke valg, men hans parti får næsten en fjerdedel af de afgivne stemmer, mere end noget af de andre partier med undtagelse af de liberale, der får 46 pct. af stemmerne. Et hovedspørgsmål ved valget er Quebecs fremtidige status. Union Nationale kræver, at den føderale regering skal underskrive en forfatning, der giver Quebec langt større beføjelser end hidtil, og har truet med, at de, hvis dette ikke skete, ville afholde folkeafstemning om uafhængighed for Quebec i 1974. Parti Quebecois går videre og kræver øjeblikkelig uafhængighed for Quebec, der kun skal være forbundet med resten af Canada ved en told- og møntunion.

## *Maj 1970*

1. – Det militære direktorat i Dahomey meddeler, at Hubert Maga er udnævnt til statsoverhoved for 2 år og i samme tidsrum skal være formand for præsidentskabsrådet, hvis 2 andre medlmmmer, Ahomadegbé og Apithy (se 3/4) skal beklæde posten som statsoverhoved henholdsvis 1972-74 og 1974-76. Hubert Maga der også bliver regeringschef, overtager desuden posten som indenrigs- og forsvarsminister; Zaouda Badarou bliver udenrigsminister ligesom i præsident Zinsous kabinet.

Amerikanske og sydvietnamesiske tropper rykker ind i Cambodia i et forsøg på at lokalisere og ødelægge Vietcongs hovedkvarterer (se 20/4). – 2. Det amerikanske luftvåben foretager efter 18 måneders pause igen bombeangreb mod mål i Nordvietnam. 4/5 meddeler det amerikanske forsvarsministerium, at bombeangrebene er indstillet. – 5. Præsident Nixon erklærer, at de amerikanske tropper vil være ude af Cambodia igen i løbet af 7 uger. I Peking opretter Cambodias afsatte statschef fyrst Norodom Sihanouk en eksilregering, der straks anerkendes af Den kinesiske Folkerepublik. – 5. Nordvietnams og FNL's delegerede ved fredssamtalerne i Paris sender afbud til det 66. møde som protest mod USA's bombeangreb mod Nordvietnam. Det 27. møde afholdes 21/5. – 8. Præsident Nixon

udtaler, at indrykningen i Cambodia vil forkorte krigen i Sydøstasien og lover, at USA's landtropper vil være ude af Cambodia med udgangen af juni. – 12. Vicepræsident Nguyen Cao Ky erklærer, at Sydvietnam er rede til at holde tropper i Cambodia, så længe den nye regering under Lon Nol ønsker det. – 17. Cambodias næststørste by Kampong Cham, der er blevet omringet af nordvietnamesiske tropper og partisaner, undsættes af cambodianske styrker. – 27. Efter et møde i Saigon af Sydvietnams og Cambodias udenrigsministre meddeles, at de sydvietnamesiske styrker rykkede ind i Cambodia efter aftale med Cambodias regering, og at tropperne vil blive trukket tilbage, når de har løst deres opgave. Præsident Nguyen Van Thieu erklærer, at de sydvietnamesiske styrker til operere i Cambodia på ubestemt tid, efter at de amerikanske tropper har forladt landet, og at de behøver amerikansk logistisk støtte.

2.-4. – På det norske Venstres landsmøde vælges arbejds- og kommunalminister Helge Seip til partiets formand i stedet for Gunnar Garbo. Gunnar Garbo bliver politisk næstformand og Hallvard Eika næstformand for organisationsspørgsmål. – 22. Ved en rekonstruktion af den norske regering efterfølges John Lyng på udenrigsministerposten af formanden for Høyres stortingsgruppe Svenn Stray. Samtidig udnævnes forsvarsminister Otto Grieig Tidemand (h.) til handelsminister efter Kåre Willoch (h.), og til forsvarsminister udnævnes fylkesmand Gunnar Hellesen (h.) (se 26/4).

5. – Formanden for den finske rigsdag Rafael Paasio meddeler præsident Kekkonen, at hans undersøgelser (se 3/4) viser, at der ikke er grundlag for at danne en flertalsregering. Præsidenten opfordrer derefter samlingspartiets formand Juha Rihtniemi til at danne regering af de partier, der havde fremgang ved valget i marts (samlingspartiet og landsbygdpartiet) eventuelt suppleret med andre partier, som måtte være villige til at deltage i et sådant regeringssamarbejde. Rihtniemi forsøger at danne en flertalsregering på så bred basis som muligt, men socialdemokraterne og folkedemokraterne afviser at gå ind i en regering under Rihtniemis ledelse, og centerpartiet erklærer, at det ikke kan medvirke i en ikke-socialistisk flertalsregering. Samlingspartiet, landsbygdpartiet, det liberale folkeparti, det svenske folkeparti og Kristeligt Forbund erklærer sig villige til forhandlinger om en ikke-socialistisk mindretalsregering, og Rihtniemi foreslår præsidenten, at et sådant forsøg gøres. 15/5 udnævner præsidenten imidlertid en ekspeditionsregering under ledelse af overborgmesteren i Helsingfors Teuvo Aura med adm. direktør i arbejdsgiverforeningen Päiviö Hetemäki som vicestatsminister og finansminister og industriminister i Koivistos regering Väinö Leskinen som udenrigsminister. Aura selv er næstformand i det liberale folkeparti, Hetemäki tilhører samlingspartiet, Leskinen er en fremtrædende socialdemokrat, og flertallet af de øvrige ministre deltager eller har deltaget aktivt i partipolitik, men ingen af ministrene repræsenterer sit parti i regeringen. Statsminister Aura fremhæver, at formålet er snarest muligt at vende tilbage til en parlamentarisk regering.

6. – Den irske Republiks premierminister Jack Lynch meddeler, at han har anmodet landbrugsminister Neil Blaney og finansminister Charles Haughey om at træde tilbage på grund af deres holdning til hans ikke-interventionspolitik over for Ulster, og at socialminister Kevin Boland har taget sin afsked. Senere på dagen giver Fianna Fail's parlamentsgruppe premierministeren et enstemmigt tillidsvotum. – 7. I det engelske underhus udtaler indenrigsminister James Callaghan sin påskønnelse af premierminister Lynch's holdning og erklærer, at der er tilstrækkeligt militær og politi i Nordirland til at imødegå ethvert kriminelt anslag mod Nordirlands forfatningsmæssige stilling. – 8.

De forhenværende ministre Blaney og Haughey afviser, at de skulle være indblandet i våbensmuglerier til Nordirland. – 9. Parlamentet i Dublin giver premierminister Lynch et tillidsvotum med 73 stemmer mod 66. (Partistillingen er: Fianna Fail 75, Fine Gael 51 og arbejderpartiet 17). – 28. De fhv. ministre Haughey og Blaney arresteres sigtet for sammen med tre andre at have konspireret om ulovlig import af våben. Fhv. socialminister Boland udtaler, at premierminister Lynch har gjort sig skyldig i forræderi uden sidestykke og kræver, at han skal gå af.

11. – FN's sikkerhedsråd vedtager en resolution, hvori det tilslutter sig konklusionen i en undersøgelse, som er foretaget af en repræsentant for generalsekretær U Thant, og som går ud på, at det overvældende flertal af befolkningen i Bahrain (ca. 200.000 indbyggere) ønsker anerkendelse af Bahrain som en uafhængig og suveræn stat med ret til selv at bestemme sit forhold til andre stater. Hermed ender en længe standende strid mellem Persien og Bahrain, der var under persisk jurisdiktion, indtil territoriet for 150 år siden blev udlejet til Storbritannien og blev et britisk protektorat. I over 100 år har Persien gjort krav på at få suveræniteten over Bahrain tilbage, hvilket ikke blot den britiske regering og Bahrains herskere (for tiden Sheik Kalifa bin Sulman al Khalifa), men i den senere tid også en række arabiske stater, især Saudiarabien, har modsat sig. – 14. godkender den persiske Majlis (andetkammer) resolutionen med 189 stemmer mod 4. I senatet sker godkendelsen enstemmigt 18/5. Hermed har Persien opgivet sit suverænitetskrav. Før sagen er helt klar, kræves dog en ændring af den persiske grundlov.

12. – Det amerikanske senat godkender præsident Nixons tredie forslag til Abe Fortas' efterfølger som højesteretsdommer, nordstatsmanden dommer Harry A. Blackman, Minnesota (se 8/4).

16. – Ved præsidentvalget i Den dominikanske Republik genvælges Joaquin Balaguer, der er kandidat for reformistpartiet (Partido Reformista) for en ny 4 års periode med 54 pct. af de afgivne stemmer. Hans 4 modkandidater repræsenterer små centrums- og højrepartier. Den tidligere præsident Juan Bosch, afsat 1963, der i midten af april er vendt tilbage til Santo Domingo efter 3 års ophold i udlandet, opfordrer sit parti, det venstreorienterede Partido Revolucionario Dominicano, til at boycotte præsidentvalget, og heller ikke de socialistiske partier opstiller. Bosch har erklæret, at han er tilhænger af et diktatur baseret på folkelig støtte.

18. – Israels fhv. premierminister David Ben-Gurion, der er 83 år, nedlægger sit mandat i Knesset efter 22 års uafbrudt medlemskab siden statens Israels oprettelse.

20. – Den østrigske landbrugsminister dr. Hans Öllinger i den nye socialistiske regering træder tilbage efter et hjerteanfald. Efter udnævnelsen til minister er det kommet for dagen, at han som ung mand var medlem af SS. – 22. På en ekstraordinær kongres i det østrigske folkeparti vælges partiets hidtidige generalsekretær Hermann Withalm til formand for partiet efter fhv. forbundskansler Josef Klaus, der straks efter valgnederlaget 1/3 nedlagde sine hverv i partiet. Til ny generalsekretær vælges fhv. landbrugsminister Karl Schleinzer.

Roger Garaudy (se 4.-8/2) ekskluderes af det franske kommunistparti.

21. – Det andet møde mellem den vesttyske forbundskansler Willy Brandt og den østtyske ministerpræsident Willi Stoph (se 19/3) finder sted i den vesttyske by Kassel under gadedemonstrationer mod Stoph. Mødet slutter, uden at der træffes aftale om et nyt møde.

27. – Ved valget i Ceylon vinder Sri Lanka (Ceylon) Frihedspartiet, hvis leder er fhv. premierminister fru Sirimavo

Bandaranaike, en overvældende sejr over premierminister Dudley Senanayake's Forenede nationale Parti. Frihedspartiet får 90 (1965: 41) mandater i det nye repræsentanternes hus, og hendes allierede, det trotzkistiske Lanka Sama Samaja og det (moskvatro) kommunistiske parti får henholdsvis 19 (10) og 6 (4), tilsammen 115 (55) af i alt 151 valgte medlemmer i repræsentanternes hus. Desuden har premierministeren ifølge forfatningen ret til at udpege 6 medlemmer til at repræsentere forskellige minoriteter i parlamentet. Det hidtidige regeringsparti får kun 17 (66) mandater, og 11 af 15 ministre opnår ikke genvalg. Tamilpartiet Det føderale Parti bevarer status quo med 13 (14) mandater. – 28. Premierminister Dudley Senanayake demissionerer, og 31/5 præsenterer fru Bandaranaike den nye 21 mand stærke koalitionsregering af Frihedspartiet, Lanka Sama Samaja og kommunister. Hun overtager selv udenrigsministeriet, forsvarsministeriet og ministeriet for planlægning, trotzkistlederen dr. N. M. Perera bliver ligesom i fru Bandaranaike's første regering 1960-65 finansminister, hans næstkommanderende dr. Colvin R, de Silva, bliver minister for plantageindustrien, og partiets generalsekretær Leslie Gunewardena transportminister. Det kommunistiske partis generalsekretær Pieter Keuneman overtager boligministeriet.

29. – Argentinas tidligere præsident Pedro Eugenio Aramburu bortføres fra sit hjem i Buenos Aires. Aramburu blev præsident i november 1955 efter Peronstyrets fald og havde magten indtil han efter valget i 1958 afløstes af Arturo Frondizi, der blev styrtet ved et militærkup. I slutningen af 1969 opfordrede Aramburu til en tilbagevenden til demokratiet i Argentina og antydede, at han var villig til at overtage posten som midlertidig præsident efter Ongania, indtil valg var overstået.

## *Juni 1970*

1. – Den såkaldte Juan José Valle kommando, en organisation af tilhængere af ekspræsident Péron, har meddelt, at general Aramburu (se 29/5) vil blive henrettet. Péron, der lever i eksil i Spanien, udsender en erklæring, der udtaler afsky for bortførelsen og håbet om, at Aramburus liv vil blive skånet. – 3. Efter at der er fundet en erklæring fra de angivelige bortførere om, at Aramburu er skudt, udsteder regeringen en ordre om, at alle bortførere, der dræber eller skader deres ofre, skal henrettes ved skydning. – 8. Militærjuntaen under ledelse af de to værnschefer, general Alejandro Lanusse og admiral Pedro Gnavi, afsætter præsident Juan Carlos Ongania. – 14. Til ny præsident udpeges brigadegeneral Roberto Marcelo Levingston, der ved sin udnævnelse er militærattaché i Washington og Argentinas delegerede i det interamerikanske forsvarsråd.

Thailand beslutter at gribe direkte ind i krigen i Cambodia ved at sende frivillige. Ministerpræsident Thanom Kittikachorn udtaler, at hans regering dermed imødekommer et ønske fra Cambodia om militær støtte. – 4. Præsident Nixon erklærer, at alle væsentlige mål for de amerikanske tropper i Cambodia er nået, og tilbagetrækningen kan derfor genoptages planmæssigt ikke blot fra Cambodia, men også fra Sydvietnam. Den eneste amerikanske aktivitet i Cambodia efter 1/7 vil være luftoperationer mod fjendtlige bevægelser af tropper og materiel. – 7. Udenrigsminister William Rogers udtaler, at USA ikke vil gribe ind med nye troppestyrker i Cambodia, selv om Lon Nols re-

gering skulle komme i alvorlig fare. Dette gælder dog ikke, hvis fjendtlig fremtrængen i Cambodia igen skulle komme til at udgøre en trussel mod de amerikanske styrker i Sydvietnam. – 19. Det amerikanske udenrigsministerium har bekræftet, at USA og Thailand forhandler om betalingen af omkostningerne ved at sende thailandske tropper til Cambodia, når de amerikanske soldater er trukket tilbage. – 22. Det bekræftes af den amerikanske hærkommando i Saigon, at tilbagetrækningen fra Cambodia er begyndt. – 25. Cambodia mobiliserer alle mænd og kvinder mellem 18 og 60 år. Statsoverhoved Cheng Heng underskriver et dekret om oprettelse af et forsvarskorps.

4. – Kongeriget Tonga, bestående af ca. 150 øer i det sydlige Stillehav og med ca. 80.000 indbyggere, som i 70 år har været et britisk protektorat, bliver uafhængig og medlem af det britiske Commonwealth. Den regerende konge er Taufa'ahau Tupou IV.

6. – Præsident Nixon foretager den første ændring af sit kabinet, idet han udnævner undersekretær i udenrigsministeriet Elliot L. Richardson til sundheds-, undervisnings- og velfærdsminister i stedet for Robert H. Finch, der bliver præsidentens særlige rådgiver med hensyn til undervisnings- og ungdomsspørgsmål. – 10. udnævnes James D. Hodgson til arbejdsminister i stedet for George P. Shultz, der bliver ansvarlig for forberedelsen af budgettet.

6.-7. – Det finske centerparti afholder kongres, der på baggrund af valgnederlaget får et bevæget forløb. Dr. Johannes Virolainen genvælges dog som formand for partiet med klart flertal. På kongressens anden dag holder fhv. udenrigsminister Ahti Karjalainen en tale, hvori han erklærer, at han har grund til at tro, at der vil blive udskrevet valg, hvis der ikke senest til efteråret kan dannes en parlamentarisk regering (se 5/5). Han tilføjer, at dette kun kan ske ved en rekonstruktion af folkefrontsregeringen, der dog ikke behøver at have samme sammensætning som den foregående, idet de to socialistiske partier, der er mindretal i rigsdagen, også bør være mindretal i regeringen. Efter Karjalainens tale bemyndiger kongressen praktisk taget enstemmigt partiets ledelse til at medvirke i nye regeringsforhandlinger med det formål så snart som muligt at tilvejebringe en parlamentarisk flertalsregering med tyngdepunkt i centrumspartierne, dvs. centerpartiet, landsbygdpartiet og de to folkepartier. – 9. Med udgangspunkt i centerpartiets ændrede holdning til spørgsmålet om regeringsdeltagelse opfordrer præsident Kekkonen fhv. statsminister K.-A. Fagerholm (soc. dem.) til at foretage en ny undersøgelse af mulighederne for at tilvejebringe basis for en parlamentarisk flertalsregering. – 11. Fagerholm slutter sine sonderinger og anbefaler, at der søges dannet en flertalsregering med deltagelse af samtlige partier med undtagelse af samlingspartiet og Kristeligt Forbund. Han foreslår, at den nye regering kommer til at bestå af i alt 17 ministre, nemlig 8 fra de ikke-socialistiske og 8 fra de to socialistiske partier samt en upolitisk fagminister f. eks. på udenrigsministerposten. Da antallet af ministre ifølge forfatningen maksimalt er 16, vil en forøgelse af antallet til 17 kræve en grundlovsændring. – 12. Præsident Kekkonen opfordrer fhv. udenrigsminister Karjalainen til at danne regering på det af Fagerholm anbefalede grundlag. Karjalainen nedsætter straks en arbejdsgruppe med den opgave at udarbejde udkast til regeringsprogram.

10. – Efter voldsomme kampe i Jordan mellem hæren og palæstinensiske partisaner kontrollerer partisanerne det meste af hovedstaden Amman. Kong Hussein og Al Fatah lederen Yassir Arafat slutter våbenhvile, men aftalen forkastes af den marxistiske folkefront for Palæstinas befrielse, og kampene fortsætter. – 11. Kong Hussein bøjer sig for partisanernes krav

og afskediger den øverstkommanderende over Jordans væbnede styrker, generalmajor Sherif Nasser Ben Jamil (kongens onkel) og chefen for panserbrigaden, generalmajor Zaved Ben Shaker. Kongen overtager selv kommandoen over de væbnede styrker.

12. – Den vesttyske ambassadør i Brasilien Ehrenfried von Holleben er blevet bortført. Ligesom ved bortførelsen af ambassadør von Spreti i Guatemala (se 6/4) kræver bortførerne løsladelse af politiske fanger som betingelse for at frigive ambassadøren. – 15. 40 politiske fanger, der er blevet løsladt fra de brasilianske fængsler, flyves til Algeriet, der er gået ind på at tage imod dem. Blandt de 40 er 3 mænd og en kvinde, der deltog i bortførelsen af den amerikanske ambassadør C. Burke Elbrick i Rio de Janeiro i september 1969. Ambassadør von Holleben frigives 17/6. – 19. meddeles, at 10 stærkt venstreorienterede brasilianere er arresteret sigtet for forbindelse med bortførelsen af von Holleben. – 26. På Organisationen af amerikanske Staters generalforsamling foreslår USA en international aftale om beskyttelse af diplomater mod bortførelse og terrorhandlinger.

14. – Landdagsvalgene i de 3 vesttyske delstater Rheinland-Westfalen, Niedersachsen og Saarland viser stærk tilbagegang for de frie demokrater, der i Niedersachsen og Saarland ikke opnår 5 pct. af stemmerne og derfor ikke får repræsentanter i de nye landdage. Et andet træk ved valgene er det yderliggående nationaldemokratiske partis tilbagegang. I Niedersachsen får det kun 3.2 pct. af stemmerne mod 7 pct. i 1966, i Saarland 3.4 pct. og i Rheinland-Westfalen kun 1.1 pct. Kommunisternes andel af stemmerne er i Saarland 2.7 pct., i de to andre Länder under 1 pct. I Rheinland-Westfalen er resultatet for de tre største partier: CDU 46.3 (1966: 42.8) pct. af de afgivne stemmer og 96 mandater, SPD 46.1 (49.5) pct. og 94 mandater, FDP 5.5 (7.4) pct. og 11 mandater. Her fortsætter koalitionsregeringen af SPD og FDP. Niedersachsen: SPD 46.2 (43.1) pct. og 75 mandater, CDU 45.7 (41.7) pct. og 74 mandater, FDP 4.4 (6.9) pct. og 0 mandater. I Niedersachsen har CDU og SPD hidtil dannet koalitionsregering, men samarbejdet er afbrudt. Saarland: CDU 47.9 (42.7) pct. og 27 mandater, SPD 40.8 (40.7) pct. og 23 mandater, FDP 4.4 (8.3) pct., og 0 mandater. Her har CDU hidtil regeret i koalition med FDP. FDP's tidligere leder Erich Mende udtaler, at valgnederlagene har bragt partiet på randen af sin eksistens. Den nuværende leder, udenrigsminister Walter Scheel, erklærer, at partiet agter at fastholde sin kurs. – 23. FDP's kongres genvælger Scheel som partiets formand med 298 stemmer mod 64, og kongressen nægter at sætte et forslag fremsat af dr. Mende om en anden østpolitik og en anden økonomisk politik på dagsordenen. Den foregående dag har kongressen med 233 stemmer mod 102 vedtaget en resolution, der fordømmer dr. Mendes offentlige udtalelser og opfordrer partiet til at drage de nødvendige konklusioner, hvis han fortsætter.

Ved åbningen af Ceylons nye parlament (se 27/5) udtaler generalguvernøren, William Gopallawa, at der vil blive udarbejdet en ny forfatning, som gør Ceylon til en »fri, suveræn og uafhængig republik«, og dermed ender forbindelsen med det britiske monarki inden for Commonwealth. Han meddeler også, at Ceylon vil anerkende Nordvietnam, Nordkorea, FNL's provisoriske revolutionære regering i Sydvietnam og DDR, endvidere vil de diplomatiske forbindelser med Israel blive suspenderet. Indenrigspolitisk bebudes nationalisering af bankerne og udenrigshandelen, statslig dirigering af te-, gummi- og kokosnødplantageindustrien og støtte til uafhængige aviser for at gøre en ende på de kapitalistiske monopolers dominerende indflydelse. – 22. meddeles, at Ceylon har anerkendt DDR med virkning fra 16/6.

16. – Præsident Mobutu, Den demokratiske Republik Congo (Kinshasa) og præsident Ngouabi, Folkerepublikken Congo (Brazzaville) underskriver en overenskomst, der normaliserer forbindelserne mellem de to lande, der har været afbrudt siden oktober 1968.

18. – Ved underhusvalget vinder de konservative en overraskende sejr over arbejderpartiet – overraskende i hvert fald for så vidt som opinionsundersøgelserne i den seneste tid og lige til valgdagen har spået sejr for arbejderpartiet. Det konservative parti får i det nye underhus et flertal over alle andre partier på 31, over arbejderpartiet alene på 43. Partistillingen bliver: Konservative, incl. 8 Ulster unionister, 330 mod 253 i 1966 og 262 ved parlamentsopløsningen i maj, arbejderpartiet 287 mod henholdsvis 363 og 346, det liberale parti 6 mod henholdsvis 12 og 13. De 7 resterende medlemmer er – foruden The Speaker – 1 skotsk nationalist og 1 uafhængig Labour samt fra Nordirland 1 protestantisk unionist, Ian Paisley, der netop er kommet ind i det nordirske parlament ved et suppleringsvalg (se 18/4), 2 medlemmer af »Unity«, deriblandt Bernadette Devlin, der kom ind i underhuset i april 1969 ved et suppleringsvalg, samt, ligesom i 1966, 1 medlem af det republikanske arbejderparti.

Valgdeltagelsen er mindre end i 1966, nemlig ca. 72 pct. mod 75.3 pct. De konservative får 13.107.000 stemmer eller 46.4 pct. af samtlige afgivne stemmer mod 11.418.000 stemmer og 41.9 pct. i 1966, arbejderpartiet 12.142.000 stemmer og 43 pct. mod 13.065.000 og 47.9 pct. og de liberale 2.109.000 og 7.4 pct. mod 2.328.000 og 8.5 pct. Valget er det første, ved hvilket de 18-21-årige har valgret. Deres antal er ca. 1.8 millioner. To kendte medlemmer af arbejderpartiet, der har været medlemmer af underhuset i mange år, opnår ikke genvalg: fhv. udenrigs- og økonomiminister George Brown og Jenny Lee, enke efter Aneurin Bevan. Blandt de nyvalgte konservative er journalisten Winston Churchill, en sønnesøn af Sir Winston. Af det nye underhus' 630 medlemmer er 23 kvinder, nemlig 13 konservative og 9 Labour samt Bernadette Devlin. – 19. Premierminister Harold Wilson, der har ledet regeringen i næsten 6 år, siden oktober 1964, indgiver sin afskedsbegæring, og 20/6 har lederen af det konservative parti, Edward Heath, listen over kabinetsministre klar. Reginald Maudling, der var finansminister 1962-64, bliver indenrigsminister og vicepremierminister. Sir Alec Douglas-Home, tidligere premierminister og udenrigsminister, bliver på ny udenrigsminister og minister for Commonwealth, og Iain Macleod bliver finansminister. Quintin Hogg bliver lordkansler og dermed overhusets formand. Quintin Hogg, før Lord Hailsham, som i 1963 gav afkald på sin Viscount-titel for at kunne tage sæde i underhuset, vender nu tilbage til overhuset som livsvarigt medlem (Life Peer). Det konservative partis første indpisker, William Whitelaw, bliver Lord President of the Council og leder af underhuset, Lord Carrington forsvarsminister, Sir Keith Joseph socialminister og Anthony Barber kansler for hertugdømmet Lancaster. Barber har været formand for den konservative partiorganisation siden 1967 og får til opgave at lede de forestående forhandlinger om Englands optagelse i EEC. Geoffrey Rippon bliver minister for teknologi, Robert Carr minister for beskæftigelse og produktivitet, fru Margaret Thatcher minister for undervisning og videnskab, Gordon Campbell minister for Skotland, Lord Jellicoe Lord Privy Seal og leder af overhuset, Peter Walker boligminister og minister for kommunale anliggender, Peter Thomas minister for Wales, James Prior minister for landbrug, fiskeri og ernæring, Michael Noble handelsminister. I alt tæller Edward Heaths regering 18 kabinetsministre mod 21 i Harold Wilsons regering. I de følgende dage udnævnes en række ministre uden for kabinettet, hvorved antallet af regeringsmed-

lemmer når op på 84 mod 101 i Harold Wilsons regering.

20. – Kina har besluttet ikke foreløbig at føre forhandlinger med USA på ambassadørplan (se 20/1).

21. – Achmad Sukarno, den indonesiske republiks første præsident (til slutningen af februar 1967) afgår ved døden, 69 år gammel.

22. – Ecuadors præsident José Ibarra tager diktatorisk magt. Den umiddelbare anledning til dette skridt er, at højesteret vil erklære 4 nye skatter, som præsidenten ønskede at opkræve, i strid med forfatningen, fordi kun kongressen kan pålægge skatter, men det må også ses i forbindelse med de foregående ugers gadekampe mellem studenter og politi. Ibarra støttes af hæren, og politiet starter straks jagten på venstreorienterede og eftersøgning af vicepræsident Jorge Baquerizo, der sympatiserer med dem.

23. – Fra Praha meddeles, at den tidligere czekoslovakiske ministerpræsident Oldrich Černik er trådt tilbage fra sin post som minister for teknisk udvikling og investering (se 28/1). – 24. Det meddeles officielt, at Alexander Dubček er blevet afskediget fra sin post som ambassadør i Tyrkiet. – 26. Det czekoslovakiske kommunistpartis centralkomité udstøder Dubček af partiet.

Det schweiziske andetkammer, nationalrådet, der tæller 200 medlemmer, vedtager med 134 stemmer mod 0 et regeringsforslag om en grundlovsændring, der giver kvinderne valgret. Forslaget går nu videre til førstekammeret og skal, hvis det vedtages der, videre til folkeafstemning.

25. – Indiens udenrigsminister Dinesh Singh træder tilbage, fordi premierminister Indira Ghandi i forbindelse med en rekonstruktion af regeringen ønskede, at han skulle skifte over til ministeriet for sværindustrien. – 26. Ved omdannelsen af regeringen er Dinesh Singh gået med til at overtage industriministeriet. Den tidligere forsvarsminister Swaran Singh bliver udenrigsminister og Bali Ram Bhagat minister for sværindustrien. Fru Ghandi, der selv har haft posten som finansminister, bytter gårde med den hidtidige indenrigsminister Y. B. Chavan, og Jagivan Ram flytter fra ministeriet for landbrug og ernæring til forsvarsministeriet.

26. – Det britiske parlaments yngste medlem Bernadette Devlin, der netop er genvalgt i en nordirsk kreds med øget flertal, arresteres for at afsone en fængselsstraf på 6 måneder for sin rolle i gadekampene i Ulster i august 1969. Begivenheden fremkalder nye blodige kampe mellem protestanter og katolikker. – 28. Den øverstkommanderende over de britiske tropper i Nordirland, general Ian Freeland, meddeler, at civile, der bliver set med skydevåben, risikerer at blive skudt uden varsel. Troppeforstærkninger flyves til Nordirland, og den nordirske regering meddeler, at man har mobiliseret den nye hjælpepolitistyrke, Ulster Defence Regiment, der er oprettet i stedet for den opløste protestantiske milits, den såkaldte B-styrke. Den nye styrke, der endnu er under opbygning, skal tælle 6.000 mand. – 29. For at hindre våbensmugleri fra den irske republik forstærker de britiske tropper i Nordirland kontrollen ved grænsen.

28. – Det franske radikalsocialistiske partis nye generalsekretær Jean Jacques Servan-Schreiber (se 4.-8./2) vinder i anden valgomgang et suppleringsvalg i Nancy med 55 pct. af de afgivne stemmer, medens hans gaullistiske modkandidat får 25 pct. og en kommunist 20 pct.

29. – Ministerpræsident Papadopoulos omdanner den græske regering. Blandt de nye ministre er to, der deltog aktivt i politik før militærkuppet i april 1967, Angelos Tsoukalas, tidligere borgmester i Athen og parlamentmedlem for centrumpartiet, bliver justitsminister, og Pavlos Manolopoulos, tidligere leder af det nationalradikale partis ungdomsorganisation, bliver arbejdsminister. Der skal ansættes 25 særlige rådgivere for regeringen.

## DANMARK

# *April 1970*

3. – Finansminister Poul Møller fremsætter forslag til toldlov i overensstemmelse med en kommissionsbetænknings forslag om nye toldforvaltningsbestemmelser, der skal træde i kraft 1/4 1971. De foreslåede toldbehandlingsregler, der forsøgsvis har været prøvet på Lolland-Falster, bygger på følgende hovedprincipper: 1) Statens transitoplag (toldpakhuse m.v.) og tilsvarende private oplag afskaffes til fordel for et godsregistreringssystem, således at varerne efter registrering kan udleveres til opbevaring hos varemodtagerne. 2) Godsfrigørelsesfunktionen og betalingsfunktionen adskilles, hvilket indebærer, at varemodtagernes ret til frit at disponere over varerne ikke længere er betinget af, at tolden og afgifterne er betalt. 3) Der foreslås indført en almindelig kreditordning for så vidt angår tolden og de forbrugsafgifter, som skal erlægges i forbindelse med indførselen, og i denne forbindelse foreslås kreditoplagssystemet afskaffet. Gennemførelsen af kreditordningen anslås at ville medføre et provenutab for statskassen i 1971-72 på ca. 120 mill. kr. og en tilsvarende forøgelse af erhvervslivets likviditet. Ved gennemførelsen af toldbehandlingsreformen vil det blive muligt at overføre et personale på ca. 300 personer fra toldopgaver til forbrugsafgiftskontrollen, dvs. en effektivisering af kontrollen med merværdiafgiften. 1. behandling 22/4.

8. – I folketingets spørgetime afæsker Gert Petersen (s.f.) statsministeren svar på, om der i forbindelse med oprettelse og drift af det såkaldte kommunikationsknudepunkt i Kejsergade (se 20/11 1969) er sket brud på grundlovens § 72 eller andre af grundlovens forskrifter. Statsministeren henviser til ombudsmandens redegørelse af 19/3, der går ud på, at der ikke er grundlag for at give pålæg eller udtale kritik over for nogen minister eller tjenestemand.

9. – 2.393 B. & W.-arbejdere bliver af arbejdsretten idømt skærpet bod på grund af, at de under den ulovlige strejke 21.-26/1 ikke fulgte et pålæg fra et fællesmøde om at genoptage arbejdet.

10. – Ved 2. (sidste) behandling af det venstresocialistiske forslag til folketingsbeslutning om rigsretstiltale mod justitsminister Thestrup (se 14/1) foreligger der en enstemmig udvalgsindstilling om at forkaste forslaget, men Gert Petersen (s.f.) fremsætter et dagsordensforslag, hvorefter folketinget skal nedsætte et udvalg til at undersøge, om efterretningstjenesterne holder sig grundlovens forskrifter efterrettelig, og eventuelt udarbejde forslag til varig sikring heraf. Da socialdemokratiets ordfører Kjeld Olesen meddeler, at s. vil stemme for dagsordensforslaget, griber statsminister Baunsgaard ind i debatten og spørger fhv. statsminister J. O. Krag, idet han minder om, at Kejsergadecentralen blev besluttet oprettet under en tidligere regering, om han ville have svaret anderledes (se 8/4). J. O. Krag svarer, at den tidligere regering aldrig har truffet en sådan beslutning, og at den aldrig har hørt den omtale, og han tilføjer, at han med sit kendskab til afdøde tidligere forsvarsminister Victor Gram meget stærkt betvivler, at han har

siddet inde med viden om oprettelse af centralen og de funktioner, den er blevet tillagt i pressen, uden at være gået videre med det til regeringens chef. Efter en afbrydelse af forhandlingerne fremsætter Langkilde (k.f.) på de tre regeringspartiers vegne et dagsordensforslag, hvorefter folketinget skal beslutte at nedsætte et udvalg på 17 medlemmer til at overveje, hvorvidt der i forbindelse med efterretningstjenesternes virksomhed måtte være grundlag for at rejse rigsretssag mod nogen tidligere eller nuværende minister. Kjeld Olesen meddeler, efter at han af statsministeren har fået bekræftet, at det foreslåede udvalg også skal beskæftige sig med spørgsmålet om, hvorvidt grundloven er overtrådt, at socialdemokratiet kan stemme for regeringspartiernes dagsordensforslag. Aksel Larsen (s.f.) foreslår en tilføjelse til forslaget gående ud på, at udvalget også skal undersøge, om der er grundlag for rigsretstiltale mod andre end nuværende og forhenværende ministre. Forslaget om tilføjelsen forkastes med regeringspartiernes stemmer mod oppositionens, hvorefter Langkildes dagsordensforslag vedtages enstemmigt med 136 stemmer; 2 medlemmer undlader at stemme. Et forslag af Sigsgaard (vs.) om at afbryde forhandlingen om den foreliggende sag og henvise forslaget til folketingsbeslutning til fornyet udvalgsbehandling forkastes med alle stemmer mod vs., og forslaget til folketingsbeslutning forkastes derefter med 129 stemmer mod 3 (vs. og komm.).

På et møde mellem statsminister Baunsgaard, indenrigsminister H. C. Toft og formændene for folketingets partigrupper besluttes det at udsætte spørgsmålet om nedsættelse af valgretsalderen (se 24/6 1969) til næste folketingsår. Regeringen vil til den tid fremsætte forslag om nedsættelse af valgretsalderen til 20 år.

B. & W.-arbejderne protesterer mod arbejdsretten i almindelighed og dommen 9/4 i særdeleshed. Fællestillidsmand Bent Fjellerud anbefaler, at de dømte arbejdere insisterer på, at værftsledelsen må aftale inddrivelsen af boden med hver enkelt af de dømte i stedet for at gå med til en kollektiv ordning som hidtil. Boden er på 211 kr. pr. ikke-faglært arbejder og 265 kr. pr. faglært arbejder.

11. – Socialdemokratiets formand J. O. Krag opfordrer i et brev til folketingets formand Karl Skytte folketingets præsidium til at kontakte de øvrige lande i den såkaldte 10-lande gruppe (de østeuropæiske lande Runænien, Ungarn og Bulgarien, de 4 neutrale lande Sverige, Finland, Østrig og Jugoslavien, samt Belgien, Holland og Danmark) med forslag om, at der i København holdes en parlamentarikerkonference til uforbindende drøftelse af mulighederne for afholdelse af en europæisk sikkerhedskonference.

13. – På initiativ af to yngre præster stiftes Kristeligt Folkeparti, der vil gå i gang med at indsamle underskrifter til anmeldelse af partiet til næste folketingsvalg. Af en erklæring til offentligheden fremgår det, at det er liberaliseringen af pornografilovgivningen og den lettere adgang til abort, der har givet stødet til partidannelsen.

16. – Socialdemokratiet offentliggør et forslag til en ny forsvarsordning. Forslaget er godkendt af partiets folketingsgruppe og skal i sommerens løb drøftes i partiforeningerne, hvorefter man til efteråret vil fremsætte lovforslag i folketinget. Ifølge forslaget, der bygger på dansk medlemskab af NATO, »så længe der ikke er fundet et sikkerhedspolitisk alternativ«, skal hærens beredskabsstyrke reduceres fra ca. 13.000 til 7.000 mand og udelukkende bestå af hvervede, men herudover skal der opstilles et moderne lokalforsvar af værnepligtige, der efter 5-6 måneders uddannelse hjemsendes og indgår i mobiliseringsstyrken. Flyvevåbenets styrkemål nedsættes fra 112 til 72, søværnet skal lægge hovedvægten på missilførende motortorpedobåde, og man skal

gå bort fra større fartøjer bortset fra de strengt nødvendige til uddannelse og inspektion. Landforterne skal afvikles til fordel for mobile raketenheder. Der skal ikke udskrives værnepligtige hverken til flyvevåbnet eller søværnet. Behovet for yderligere frivillige til hær, flyvevåben og søværn opgøres til i alt 4.500-5.000 mand.

Forsvarsminister Ninn-Hansen udtaler, at forslaget er udtryk for en alvorlig svækkelse af forsvaret og udtrykker tvivl om, at det kan accepteres af NATO.

17. – Hanne Reintoft (komm.) fremsætter forslag til lov om særlig ydelse i anledning af 25 års dagen for Danmarks befrielse til personer, som oppebærer invalideerstatning i form af en årlig rente i henhold til lov om erstatning til besættelsestidens ofre. Forslaget forkastes 4/6 med 88 stemmer mod 62 (s., s.f., vs. og komm.).

Folketinget vedtager enstemmigt forslag til lov om udbygning af Odense universitetscenter (se 2/12 1969). Forslaget bemyndiger undervisningsministeren til indtil 1/4 1978 at anvende 385 mill. kr. til udbygningen af 1. etape.

21. – Søgaard (s.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om at henstille til regeringen, at der i NATO fremsættes forslag om, at medlemslande, der leverer militærudstyr til Grækenland, bringer disse leverancer til ophør. Ved 1. behandling 20/5 anbefaler Søgaard, at folketinget i stedet for at lade forslaget gå videre til 2. behandling vedtager en dagsorden af tilsvarende indhold. På regeringspartiernes vegne stiller Lembourn (k.f.) et dagsordensforslag, der henstiller, at regeringen fortsat direkte over for de NATO-lande, der leverer militærudstyr til Grækenland, og i NATO virker for, at disse leverancer bringes til ophør, indtil demokratiske tilstande er genindført i Grækenland. Med en ændring af Søgaard, hvorefter ordene »og i NATO virker for« erstattes af »og fortsat i NATO bl. a. under de forestående forhandlinger i ministerrådet aktivt virker for«, vedtages regeringspartiernes dagsorden med 117 stemmer fra regeringspartierne og socialdemokratiet mod 2 (de konservative Erik Kragh og Bøgholm), medens 12 undlader at stemme. Hermed bortfalder et dagsordensforslag af Gert Petersen (s.f.), der konstaterer, at NATO hverken har evne eller vilje til at forsvare demokratiet i medlemslandene, og opfordrer regeringen til at opsige Danmarks medlemskab af Den nordatlantiske Traktat.

22. – Dagbladet Aktuelt oplyser, at det danske socialdemokrati har været i kontakt med broderpartierne i Sverige, Holland og Belgien, der reagerede positivt på forslaget om en parlamentarikerkonference (se 11/4). Det tilføjes, at både den jugoslaviske og den rumænske ambassadør i København har givet deres regeringers støtte til forslaget.

23. – Ministeren for Grønland A. C. Normann fremsætter i folketinget en redegørelse for grønlandspolitikkens udvikling siden 1960 og udsigterne for 1970erne, efterfulgt af en længere debat 30/4. Det fremgår af redegørelsen og debatten, at udsigterne for Grønlands hovederhverv, fiskeriet, ikke tegner sig lyse, og olie- og mineralforekomsterne har endnu ikke givet sikre tegn på erhvervsmæssige muligheder. Ministeren nævner, at man måske skulle overveje at anvende en del af bevillingerne til Grønland til at forberede grønlandsk udvandring til Danmark.

28. – Finansminister Poul Møller fremsætter forslag om ændring af merværdiafgiftsloven. Forslaget går ud på at forhøje renten ved for sen indbetaling af afgift fra 3/4 til 1 pct. månedlig. Forslaget vedtages enstemmigt 28/5.

Poul Dalsager (s.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning angående lempelse for visse egne af landet i de ved aftale med Nationalbanken for pengeinstitut-

terne indførte udlånsbegrænsninger. 1. behandling 26/5.

29. – Statsminister Hilmar Baunsgaard fremsætter forslag om ændring af lov om en investeringsfond for Færøerne, der i finansårene fra 1964–65 til 1969–70 er tilført i alt 60 mill. kr. Forslaget går ud på, at der i finansåret 1970–71 og de følgende 5 finansår ydes fonden statstilskud på i alt 54 mill. kr. Forslaget vedtages enstemmigt 15/5.

Indenrigsminister H. C. Toft fremsætter forslag til lov om kommunal udligning. Forslaget tilsigter en udligning af kommunernes beskatningsgrundlag (herved forstås 20 pct. af grundværdierne plus den samlede skattepligtige indkomst efter personfradrag) således at de kommuner, hvis beskatningsgrundlag pr. indbygger ligger under landsgennemsnittet i princippet modtager 35 pct. af deres manglende beskatningsgrundlag. Udgifterne ved ordningen afholdes af staten og de kommuner, hvis beskatningsgrundlag ligger over landsgennemsnittet, med henholdsvis 2/7 og 5/7, således at kommunernes bidrag i princippet udgør 25 pct. af det overskydende beskatningsgrundlag. Samtidig med ordningens indførelse fra og med finansåret 1971–72 foreslås areal/indbyggertilskuddet i loven om generelle tilskud til kommunerne ophævet, medens derimod tilskuddet til særlig vanskeligt stillede kommuner bevares, men således, at det ydes med et mindre beløb end hidtil. Herved opnås en besparelse for statskassen, der for 1971–72 opgøres til ca. 64 mill. kr., hvoraf 50 mill. kr. stilles til rådighed for en låneordning for vækstkommuner. Den samlede overførsel til kommuner med beskatningsgrundlag under genemsnittet anslås for 1971–72 til ca. 335 mill. kr., hvoraf 239 mill. kr. fra kommuner med beskatningsgrundlag over gennemsnittet.

Om forslagets virkninger på den kommunale beskatning oplyses, at medens 16 kommuner efter den gældende ordning har et beskatningsniveau under 12 pct. og 39 et beskatningsniveau over 18 pct., vil der efter forslaget kun være 10 kommuner med et beskatningsniveau under 12 pct. og 19 kommuner med et beskatningsniveau over 18 pct. Forslaget vedtages uændret 2/6 med regeringspartiernes stemmer, medens oppositionspartierne samt den konservative Stæhr Johansen undlader at stemme.

Folketingets præsidium, statsministeren, udenrigsministeren og partiformændene drøfter det socialdemokratiske forslag om en parlamentarikerkonference (se 22/4) og man enes om, at folketingets formand skal udarbejde udkast til et brev, der uforpligtende spørger de 9 landes parlamenter om deres syn på sagen. Regeringspartiernes repræsentanter og ministrene udtrykker betænkelighed ved det formålstjenlige i netop nu at presse på for at få konferencen gennemført. Fra regeringspartiernes side bebrejder man J. O. Krag, at han havde indhentet østlige ambassaders syn på sit forslag uden forinden at underrette præsidiet og regeringen.

30. – Statsminister Baunsgaard fremsætter i folketinget en »udtalelse af særlig karakter« om regeringens planer om at supplere de traditionelle finans- og pengepolitiske midler med en politik, der tager sigte på direkte at begrænse omkostningsstigningerne for erhvervslivet. Baggrunden er sandsynligheden for, at julipristallet pr. 1/9 1970 vil udløse 2 dyrtidsportioner, og at vi vil gå ind i 1971 med et omkostningsniveau i stærk bevægelse opad, hvortil kommer, at der til foråret skal finde fornyelse sted af overenskomsterne på arbejdsmarkedet. For at ungå belastningen af konkurrenceevnen, agter regeringen at forelægge forslag om bortfald af pristalsportionerne efter reguleringspristal 139, 142 og 145 og fra 1/1 1971 at gennemføre et særligt fradrag i indkomstopgørelsen for alle lønmodtagere, et fradrag af en sådan størrelse, at den resulterende ned-

gang i kildeskatten svarer til den reelle værdi af de bortfaldne 3 pristalsportioner. Statsministeren nævner, at for en arbejder, hvis pristalsportion udgør 22 øre pr. time, vil den stigning, han opnår i sin disponible realindkomst ved udløsningen af en pristalsportion, ikke svare til mere end 5 øre i timen. Pensionister og uddannelsessøgende, der ikke får fordel af det særlige lønmodtagerfradrag, vil få udbetalt dyrtidstillæg svarende til dyrtidsportionens reelle værdi, og regeringen vil desuden stille forslag om, at der gennemføres en begrænsning i udbetalingen af udbytte i aktieselskaber for at de fordele, der opnås ved, at omkostningsstigningerne reduceres, fuldt ud udnyttes til fremme af investeringer i erhvervslivet. Også på anden måde agter regeringen at bidrage til en stabilisering af pengeindkomsterne; den finder således ikke, at der er muligheder for en generel udvidelse af landbrugets støtteordninger.

Statsministeren slutter med at meddele, at inden endelige forslag fremsættes i folketinget, vil regeringen drøfte skitsen med arbejdsmarkedets parter og erhvervslivets organisationer

Socialdemokratiet anmelder straks en forespørgsel til statsministeren om baggrunden for og indholdet af de påtænkte økonomiske indgreb og om forhandlingerne med arbejdsmarkedets parter og erhvervsorganisationerne.

Finansminister Poul Møller fremsætter forslag til lov om tillægsbevilling for 1969-70 og forslag om, at udskrivningsprocenten for kalenderåret 1971 fastsættes til 91 mod 95 i 1970. Den foreslåede nedsættelse forudsætter, at lovforslaget om den sociale pensionsfond (se 17/2) gennemføres, således at der i 1971 opkræves et særligt folkepensionsbidrag på 1 pct. af skalaindkomsten. Det særlige pensionsbidrag vil nogenlunde opveje virkningerne af nedsættelsen af udskrivningsprocenten.

Sigsgaard (vs.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om udligning af byrderne mellem kommunerne og forenkling af beskatningen. Forslaget går ud på, at al skat fremtidig skal opkræves af staten, der til gengæld dækker de kommunale og amtskommunale udgifter ved tilskud. 1. behandling 6/5.

Forslag til lov om organisation af den kliniske del af den lægevidenskabelige studenterundervisning m. m. (se 28/11 1969) vedtages enstemmigt, idet dog 4 undlader stemme. Lovforslaget er ved 2. behandling ændret til at omfatte hele landet, jfr. den ændrede titel.

## *Maj 1970*

1. – Dansk Arbejdsgiverforenings formand fabrikant Svend Heineke meddeler på et forretningsudvalgsmøde, at han ikke ønsker genvalg som formand ved den forestående generalforsamling.

6. – Efter drøftelser mellem folketingets præsidium og repræsentanter for partigrupperne og regeringen sender folketingets formand Karl Skytte indbydelse til drøftelse af den europæiske situation til 9 andre landes parlamenter (se 29/4). Når reaktionerne på indbydelsen i de pågældende parlamenter foreligger, forbeholder Karl Skytte sig at vende tilbage til sagen med henblik på forberedelsen af det første møde i København.

I folketinget behandles en forespørgsel af det kommunistiske medlem Hanne Reintoft, der ønsker en redegørelse af statsministeren for de udtalelser, han under sit besøg i Washington har fremsat om, at regeringens holdning til afholdelse af en europæisk sikkerhedskonference er

blevet ændret. Statsminister Baunsgaard erklærer, at der ikke er sket nogen ændring i regeringens holdning, og et dagsordensforslag af Hanne Reintoft, hvorefter folketinget udtaler, at Danmark agter aktivt at fremme afholdelse af en europæisk sikkerhedskonference, forkastes med 70 stemmer mod 10 (s.f., vs. og forslagsstilleren), medens 41 (s.) undlader at stemme.

Arbejdsminister Lauge Dahlgaard fremsætter forslag til lov om Danmarks forvaltningshøjskole. Ved forslaget etableres en administrativ mellemuddannelse. 1. behandling 22/5.

Kjær Rasmussen (vs.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning vedrørende garanti mod udlevering af Sorte Panterlederen Leroy Eldridge Cleaver, der af Århus Studenterforening er udnævnt til Århusstudenternes æreskunstner 1970 og har erklæret sig villig til at komme til Danmark, hvis man kan garantere ham, at han ikke bliver udleveret til USA. Ved forslagets 2. (sidste) behandling 4/6 foreligger en udvalgsbetænkning, hvor et flertal (udvalget med undtagelse af s.f. og den konservative Adam Møller) opfordrer justitsministeren til at meddele Århus Studenterforening, at Cleaver ikke på grundlag af de oplysninger, justitsministeriet nu er i besiddelse af, vil blive udleveret til USA, og at udlevering i det hele taget vil være udelukket på grund af handlinger, der kan betragtes som politisk kamp for racemæssig ligestilling. Adam Møller ønsker ikke at binde justitsministeren til nogen bestemt formulering og mener i øvrigt, at lovgivningen giver alle tilstrækkelig vejledning, medens s.f. indstiller forslaget til folketingsbeslutning til vedtagelse. Justitsminister Thestrup erklærer, at han kan følge udvalgsflertallets opfordring, og forslaget til folketingsbeslutning forkastes med 118 stemmer mod 11; 1 medlem undlader at stemme.

12. – Sigsgaard (vs.) fremsætter forslag om ændring af »kontrolloven«, forslag om ændring af borgerlig straffelov, forslag til folketingsbeslutning om udnyttelse af bestemmelser i kontrolloven, forslag til folketingsbeslutning om bogføringspligtens omfang og indhold samt forslag til folketingsbeslutning om oprettelse af et enhedsorgan til kontrol af overholdelsen af skatte- og afgiftslovene. Forslagene har til formål at effektivisere ligningen og skærpe kontrollen samt at overføre straffebestemmelserne for skattesnyderi fra kontrolloven til straffeloven og skærpe straffen for mere alvorligt skattesnyderi. Ved 1. behandling 28/5 udkaster Ømann (s.f.) tanken om amnesti for skattesnydere, således at efterbetaling af unddraget skat skulle kunne ske i f. eks. 3 måneder uden bøde eller anden straf, hvorefter straffebestemmelserne skulle skærpes.

13. – Finansminster Poul Møller besvarer en forespørgsel af Ømann (s.f.) om, hvad han agter at gøre med henblik på dels at begrænse omfanget af skatteunddragelser, dels at inddrage skattefrie kapitalgevinster og formuestigninger under en aktiv skattepolitik. Under debatten foreslår Ømann en dagsorden, der opfordrer regeringen til at træffe foranstaltninger til en kraftig styrkelse af en samordnet ligningskontrol og til at skabe grundlaget herfor gennem en valutareform med pengeombytning. Grünbaum (s.) udtaler, at socialdemokratiet har sympati for tanken om pengeombytning, men erklærer, at det er noget, der skal komme som et lyn fra klar himmel, og finansministeren og regeringspartiernes ordførere er enig med ham i, at en offentlig forhandling er ødelæggende for en pengeombytnings effektivitet. Ved forespørgselens afslutning vedtager folketinget en dagsorden, der tager finansministerens redegørelse til efterretning, med 69 stemmer mod 12, medens 36 (s.) undlader at stemme. Hermed bortfalder Ømanns dagsordensforslag.

14. – Lovforslaget om boligsparekontrakter (se 12/12 1969) vedtages ved 3. be-

handling med 85 stemmer mod 65 (den samlede opposition).

15. – I folketinget står socialdemokratiets forespørgsel til statsministeren (se 30/4) på dagsordenen. Forinden er regeringens forhandlinger med arbejdsmarkedets parter endt negativt. Hverken LO eller FTF (Fællesrådet for Tjenestemands- og Funktionærorganisationer) ville gå med til bortfaldet af 3 pristalsportioner, og Dansk Arbejdsgiverfrening var kun villig til indgreb i overenskomsterne, hvis LO var indforstået hermed. I sit svar på forespørgslen oplyser statsminister Baunsgaard, at regeringen under forhandlingerne som modydelse for bortfaldet af 3 dyrtidsportioner foruden det særlige lønmodtagerfradrag dækkende realværdien af almindelige dyrtidsportioner havde tilbudt udbyttebegrænsning såvel for aktieudbytter som for honorarer, tantiemer m. v. for en 2 års periode samt ligeledes for en 2 års periode forbud mod udstedelse af fondsaktier, prisstop for tjenesteydelser og forlængelse af gældende regler om vejledende priser samt forhøjelse af arbejdsgivernes bidrag til ATP uden samtidig forhøjelse af lønmodtagernes eget bidrag, dette sidste som en imødekommenhed over for LO, der havde fremlagt beregninger, der skulle vise, at en dyrtidsportions realværdi var højere end efter regeringens beregninger. Statsministeren nævner endelig, at organisationerne heller ikke havde villet indlade sig på en drøftelse af former for økonomisk demokrati og demokrati på arbejdspladsen, dels fordi LO tidligst til sommeren 1971 ville være færdig med sine egne udvalgsarbejder om disse ting, dels fordi de var af så principiel karakter, at de burde drøftes i et bredere forum og i forbindelse med overenskomstfornyelse.

På grund af de meget store betænkeligheder, der er forbundet med at foretage indgreb i bestående overenskomster, når både den ene part og et meget stort mindretal i folketinget vender sig imod det, havde regeringen besluttet sig til at forelægge et nyt sæt af forslag, som statsministeren derefter gør rede for, og som samme dag fremsættes i folketinget af de respektive fagministre.

Efter en langvarig debat vedtager folketinget imod den samlede oppositions stemmer et dagsordensforslag, der tager statsministerens redegørelse til efterretning og opdordrer regeringen til efter drøftelse med arbejdsmarkedets, de offentligt ansattes og erhvervslivets organisationer og med henblik på den kommende overenskomstperiode at fastlægge en på samfundsøkonomiske hensyn baseret ramme for en socialt afbalanceret indkomstudvikling, at tilskynde arbejdsmarkedets hovedorganisationer til at indgå ny aftale om samarbejdet på de enkelte virksomheder og i fornødent omfang at fremme gennemførelsen heraf ved lovgivningsmæssige foranstaltninger. Med vedtagelsen af denne dagsorden bortfalder et af Per Hækkerup stillet dagsordensforslag, der udtaler mistillid til regeringens økonomiske politik.

Finansminister Poul Møller fremsætter forslag om forhøjelse af merværdiafgiften fra 12½ til 15 pct. og om forhøjelse af importmomsen fra 9 til 15 pct. Afgiftsforhøjelsen fra 12½ til 15 pct. anslås at ville indbringe en årlig merindtægt på 1.400 mill. kr., hvorfra dog fragår ca. 150 mill. kr., som staten selv må betale mere i moms ved egne vareindkøb. Merindtægten for resten af finansåret 1970-71 anslås til 1.050 mill. kr., hvoraf de 450 mill. kr. er en engangsindtægt som følge af importmomsens forhøjelse. Endvidere fremsætter finansministeren forslag om bortfald af afgiften af papir og pap med et provenutab for statskassen i indeværende finansår på ca. 45 mill. kr.

Socialminister Nathalie Lind fremsætter forslag om midlertidigt tillæg til folke-, invalide- og enkepensionister samt om midlertidig forhøjelse af grænsen for hjælp til underhold og forslag om ændring af lov om børnetilskud og andre familieydelser. Forslagene tilsigter at give pensionister m. v. kompensation for de udgiftsstignin-

ger, der vil blive en følge af forhøjelsen af merværdiafgiften. Merudgiften for statskassen ved de to lovforslag anslås for finansåret 1970-71 til henholdsvis 51 og 80 mill. kr.

Arbejdsminister Lauge Dahlgaard fremsætter forslag til lov om begrænsning af omkostningsforøgelse som følge af dyrtidsregulering af lønninger. Baggrunden for lovforslaget er forventningen om, at lønningerne på arbejdsmarkedet pr. 1 september vil blive forøget med 2 dyrtidsportioner samtidig med, at der sker en forkortelse af arbejdstiden med 3/4 time om ugen med lønkompensation. Forslaget bestemmer, at såfremt reguleringspristallet for juli 1970 når 142 points, det vil sige udløser 2 dyrtidsportioner, yder statskassen arbejdsgiverne kompensation for udgiften til den ene dyrtidsportion for et halvt år ved at betale arbejdsgiveren et beløb svarende til 2 1/2 gange arbejdsgiverbidraget til ATP for oktober kvartal 1970 og januar kvartal 1971. Udgiften for statskassen anslås til 300 mill. kr.

Handelsminister Knud Thomsen fremsætter forslag om prisstop for tjenesteydelser m. v., hvorefter der indtil 1/3 1971 indføres generelt prisstop for tjenesteydelser pr. 15/5 1970. Til lovforslaget er desuden overført bestemmelsen om anmeldelsespligt for vejledende priser i loven af 18/6 1969 (se 13/5 1969) der udløber 1/7.

Landbrugsminister Peter Larsen fremsætter forslag om afsætning af frisk dansk frugt og danske gartneriprodukter, forslag om ændring af lov om en kornordning, forslag om ændring af lov om afsætning af danske landbrugsvarer m. m. og forslag om ændring af lov om udlån til yngre landmænd. Under forhandlinger med landbrugets organisationer er der opnået enighed om, at det bl. a. under hensyn til de markedspolitiske forhold er mest hensigtsmæssigt at fortsætte støtteordningerne som hidtil med visse ajourføringer og udbygninger. I hovedloven, lov om afsætning af danske landbrugsvarer, foreslås, at dispositionsfonden, foruden det hidtidige beløb, 432 mill. kr. årlig, skal tilføres de 50 mill. kr., der hidtil er udbetalt som tilskud til nedsættelse af prisen på kunstgødning, og et yderligere statstilskud på 20 mill. kr. Disse 70 mill. kr. og eventuelt yderligere tilskud fra fonden skal anvendes til fremme af produktionen af kvalitetsprodukter inden for mejeri- og kødsektoren og eventuelt svinesektoren. Med henblik på at fremme dyrkningen af proteinrige fodermidler foreslås endvidere, at der af statskassen ydes et tilskud på 200 kr. pr. ha, der dyrkes med hestebønner, foderærter og sødlupin til modenhed. De bestående hjemmemarkedsordninger opretholdes. Forslaget om ændring af kornloven betyder en i princippet uændret videreførelse af sidste års kornordning, dvs. at staten ikke garanterer faste priser på dansk korn, men medvirker til en stabilisering af kornmarkedet gennem indmalingsbestemmelser for dansk hvede og rug og gennem systemet med udligningsafgifter på indført korn m.v. og endelig ved en bemyndigelse for landbrugsministeren til at godkende aftaler mellem landbrugets og kornhandelens organisationer om prisniveauet for dansk korn. I loven om udlån til yngre landmænd foreslås etableringstilskuddet forhøjet fra 1 1/2 til 2 pct. af ejendommens handelsværdi og driftstilskuddet fra 3/4 til 1 pct. af den skattemæssige ejendoms- og besætningsværdi. Lovforslagene vedtages 4/6, vs. stemmer imod alle de 4 lovforslag, s.f. stemmer imod kornloven og afsætningsloven, og s. undlader at stemme om kornloven, men stemmer for de øvrige lovforslag.

Poul Dam (s.f.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om virksomhedsledelse. Herefter skal de beskæftigede i virksomheder med mindst 5 personer have andel i ledelsen. I virksomheder, hvis indtægter helt eller delvis hidrører fra det offentlige, eller som har særlig betydning for samfundsøkonomien, og hvis forhold reguleres af lovgivningen, skal der desuden være repræsentanter for det offentlige i ledelsen. 1. behandling 1/6.

Forslag til lov om styrelse af sociale og visse sundhedsmæssige anliggender med

flere forslag (se 14/1) vedtages ved 3. behandling. Hovedforslaget vedtages enstemmigt med 133 stemmer, medens 19 socialdemokrater undlader at stemme, fordi et ændringsforslag, der gik imod sygekassernes kommunalisering, er blevet forkastet.

Folketinget færdigbehandler endvidere forslag om ændring af lov om udlændinges adgang til landet m. m. og af lov om rettens pleje (Domstolskontrol med frihedsberøvelser m. m.) (se 3/2) og forslag om ændring af lov om folkeskolen (se 10/3), der begge vedtages enstemmigt, idet dog henholdsvis 4 og 6 undlader at stemme.

16. – Esbjerg Fiskeskipperforening beslutter at afvise et krav om overenskomst fra Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejderforbunds medlemmer blandt partsfiskerne.

19. – Forslagene om forhøjelse af importmomsen, ophævelse af afgiften på papir og pap og prisstop for tjenesteydelser m. v. (se 15/5) gennemføres som hastesager med alle tre behandlinger samme dag. Forslaget om importmomsen vedtages med 90 stemmer mod 2 (vs. og komm.) medens 54 (s. og s.f.) undlader at stemme. De to andre lovforslag vedtages enstemmigt. For alle 3 love fastsættes ikrafttrædelsestidspunktet til 21/5.

Den af DASF varslede strejke i Esbjerg fiskerihavn træder i kraft.

20. – Indenrigsminister H. C. Toft fremsætter forslag til lov om udskrivning af skat til amtskommunerne. Forslaget går ud på, at den hidtidige udskrivning af amtsfondsbidrag på primærkommunerne fra 1/1 1972 erstattes af en direkte amtskommunal indkomstskat. 1. behandling 28/5.

LO's repræsentantskab henstiller til fagforbundene at samle kræfterne om relativt få krav ved næste overenskomstsituation. LO's formand Thomas Nielsen foreslår forbedring for lavtlønsfagene, ligelønsproblemet, 4 ugers ferie, uddannelsesfond betalt af arbejdsgiverne og ajourføring af dyrtidsreguleringen.

Hovedbestyrelserne for Dansk Fiskeriforening og Danmarks Havfiskeriforening vedtager på et fællesmøde i Esbjerg en resolution, hvori LO opfordres til at afblæse strejken og blokaden af Esbjergkutterne. I resolutionen gør fiskeriets to hovedorganisationer gældende, at ønsket om, at procentlønsystemet afløses af minimalløn kun deles af et ganske lille antal partsfiskere; partsfiskerne har et naturligt ønske om bevarelse af fuld udbyttedeling og ønsker ikke et arbejdsgiver–lønmodtagerforhold.

21. – Sigsgård (vs.) fremsætter forslag om ændring af lov om skattemæssige afskrivninger m. v., forslag om ændring af lov om skattemæssig opgørelse af varelagre m. v., forslag om ophævelse af lov om investeringsfonds, forslag om ophævelse af lov om indskud på etableringskonto, forslag om ændring af lov om særlig indkomstskat m. v. og forslag til folketingsbeslutning vedrørende beskatning af kursgevinster. Forslagene går ud på at afskaffe de investeringsfremmende afskrivningsregler, forhøje skatten af særlig indkomst fra 30 til 50 pct. samt at indføre beskatning af kursgevinster, når gevinsten konstateres.

Til 2. behandling af forslaget om Københavns universitets placering og universitetscentre (se 28/11 1969) har de socialdemokratiske medlemmer af udvalget stillet forslag om, at Næstved og ikke Roskilde skal være den anden sjællandske universitetsby, men ændringsforslaget forkastes med 85 stemmer mod 48, medens 2 medlemmer undlader at stemme. Hele udvalget indstiller, at der udtrykkeligt kommer til at stå i loven, at det nye universitetscenter i Aalborg skal påbegynde uddannelserne i 1974–75, dette vedtages med 132 stemmer mod 4; 1 medlem undlader at stemme. Udvalget med undtagelse af de konservative Haunstrup Clemmensen og Ellen Strange Petersen, ven-

stremanden Johan Philipsen og socialdemokraten Knud Nielsen stiller ændringsforslag om, at universitetscenteret i det sydlige Jylland placeres i Esbjerg-Ribe området, medens Knud Nielsen foreslår Haderslev. Dette sidste forslag forkastes med 103 stemmer mod 26, deriblandt en række konservative, medens 8 undlader at stemme, hvorefter udvalgsflertallets forslag om Ribe-Esbjerg området vedtages med 100 stemmer mod 30; 8 stemmer ikke.

Det radikale venstres folketingsgruppe vælger Svend Haugaard til gruppeformand i stedet for Bernhard Baunsgaard. Haugaard udtaler, at formandsskiftet ikke vil resultere i en ændret politisk kurs. Til næstformand i stedet for Haugaard vælges Ole Samuelsen.

22. – Socialminister Nathalie Lind fremsætter i folketinget en redegørelse for regeringens planer om en dagpengereform fra 1/1 1972. Ordningen skal omfatte alle erhvervsmæssigt beskæftigede, selvstændige såvel som lønmodtagere, såfremt de mister indtægt på grund af sygdom, fødsel eller arbejdsulykke. Ordningen skal finansieres ved et egetbidrag på 1/2 pct. af skalakomsten samt ved bidrag fra arbejdsgiveren og staten, og den vil fuldt udbygget koste ca. 1.500 mill. kr. om året eller ca. 400 mill. kr. mere end den nugældende dagpengeordning. Ved en forhandling om redegørelsen 28/5 giver alle partier tilslutning til tankerne.

Folketinget færdigbehandler forslag til lov om registrerede revisorer (se 13/1), forslag til lov om økonomisk bistand til et finansieringsinstitut for dagspressen (se 13/3), forslag til lov om en særlig ydelse til folke-, invalide- og enkepensionister (se 12/3), forslag til lov om forlængelse af statsgaranti i forbindelse med Danmarks deltagelse i det skandinaviske luftfartssamarbejde (se 5/2) samt forslag til folketingsbeslutning om ratifikation af den af den internationale arbejdskonference i Genève i 1964 vedtagne konvention om beskæftigelsespolitik (se 4/2), der alle vedtages enstemmigt. Desuden vedtages ved 3. behandling forslag om ændring af lov om beskatningen af renteforsikringer m. v. (se 12/3) med 131 stemmer mod 8 (s.f. og vs.), medens 2 undlader at stemme. I et samråd i udvalget om bistand til et finansieringsinstitut for dagspressen har statsministeren oplyst, at der vil blive nedsat et udvalg med den opgave at udarbejde forslag til mulige retningslinier for den offentlige annoncering. Kontorchef Ole Hansen, statsministeriet, vil blive formand for udvalget.

25. – Fiskeriets to hovedorganisationer opfordrer til totalt fiskestop. På et orienteringsmøde i Esbjerg udtaler fiskeriminister A. C. Normann, at regeringen ikke vil gribe ind, men giver tilsagn om at virke som mægler, hvis det måtte ønskes.

26. – Bogtrykker Leif Hartwell vælges til formand i Dansk Arbejdsgiverforening (se 1/5) og afløses på næstformandsposten af direktør, civilingeniør Kaj Poulsen, formand for Industrifagene.

27. – Trafikminister Guldberg fremsætter forslag om oprettelse af Københavns Luftfartsvæsen, som skal forestå anlæg og drift af offentlige lufthavne i København, Frederiksberg, Københavns, Roskilde og Fredensborg amter, derunder driften af den nuværende Kastrup lufthavn og anlæg af en ny storlufthavn på Saltholm, København Vest ved Tune m. v.

Det meddeles, at over 3.000 af Danmarks i alt 4.000 søgående fiskekuttere har stoppet fiskeriet.

28. – Undervisningsminister Helge Larsen fremsætter forslag til lov om Forskningscentret ved Hørsholm, og lønnings- og pensionsminister Hastrup fremsætter forslag til lov om kgl. udnævnelse af tjenestemænd i staten og folkekirken, der indeholder en væsentlig begrænsning af antallet af tjenestemænd med kgl. udnævnelse.

Forslag til lov om Københavns universitets placering og universitetscentre (se 21/5) vedtages enstemmigt med 90 stem-

mer, s. undlader at stemme. Forslag til lov om uddannelsesstøtte (se 15/1) vedtages med 82 stemmer mod 11 (s.f. og vs.); 52 (s.) undlader at stemme. Forslag til lov om universiteternes styrelse (se 16/1) vedtages med 82 stemmer mod 54 (s.), medens 9 (s.f.) undlader at stemme. Endvidere færdigbehandles forslag om ændring af lov om opkrævning af indkomst- og formueskat af personer m. m. (Kildeskat) – forhøjelse af personfradrag for folke-, invalide- og enkepensionister (se 12/3) og forslag til lov om værnepligtens opopfyldelse ved bistandsarbejde i udviklingslande (se 12/3), der begge vedtages enstemmigt.

29. – Folketinget færdigbehandler forslag om ændring af den kirkelige lovgivning som følge af ændringerne i den kommunale inddeling (se 12/3), der vedtages enstemmigt. Ved 2. behandling 25/5 er der vedtaget en ændring, hvorefter menighedsrådet med biskoppens tilladelse kan overlade kirken til medlemmer af kristne trossamfund uden for folkekirken til afholdelse af gudstjeneste.

Følgende lovforslag vedtages ligeledes enstemmigt: forslag til lov om visse hovedlandevejsstrækninger (se 23/10 1969), forslag til lov om projektering af en ny fast forbindelse over Storstrømmen med tilsluttende motorvejsanlæg (se 4/2), forslag til lov om teatervirksomhed (se 2/12 1969), forslag til lov om ferie (se 22/10 1969) – 9 medlemmer (s.f.) undlader at stemme), forslag til lov om folkehøjskoler, landbrugsskoler, husholdningsskoler og efterskoler (se 22/1). Endelig vedtages forslaget til lov om den sociale pensionsfond (se 17/2) med 86 stemmer mod 9 (s.f.), medens 58 (s.) undlader at stemme.

## *Juni 1970*

1. – Minister for offentlige arbejder Guldberg fremsætter forslag til lov om begrænsning af refusion i henhold til lov om tilskud til offentlige veje. Efter forslaget vil statens udgift til refusion af vejudgifterne i 1971–72, der udbetales i 1972–73, udgøre ca. 500 mill. kr. mod ca. 600 mill. kr. i 1970–71.

2. – Folketinget vedtager ved 3. behandling forslaget om, at udskrivningsprocenten for kildeskatten i kalenderåret 1971 skal være 91 (se 30/4) med 87 stemmer mod 4 (vs., komm. og Kai Moltke), medens 60 (s. og s.f.) undlader at stemme. Forinden har folketinget forkastet et dagsordenforslag af Grünbaum (s.) om at udsætte fastsættelsen af udskrivningsprocenten til først i det nye folketingsår, så vedtagelse kan ske senest 10/10, der er kildeskattedirektoratets sidste frist. Der henvises til, at folketingets skatteudvalg og eventuelt 21 mands udvalget om udskrivningsprocenten mødes 15/9 for at modtage de senest foreliggende oplysninger om den økonomiske situation og de finansielle udsigter. Finansminister Poul Møller advarer imod at tro, at der til efteråret vil være mulighed for en yderligere nedsættelse af udskrivningsprocenten og siger, at eventuelle lempelser måske burde ske på andre områder. Dagsordenforslaget forkastes med 87 stemmer mod 61 (s., s.f., vs. og komm.).

Endvidere færdigbehandler folketinget lovkomplekset af 15/5. Forhøjelsen af momsen og forslaget om begrænsning af omkostningsforøgelse som følge af dyrtidsregulering af lønninger vedtages mod den samlede oppositions stemmer, medens forslagene om kompensation for momsforhøjelsen – midlertidigt tillæg til folke-, invalide- og enkepensionister og midlertidig forhøjelse af børnetilskud og andre familieydelser – vedtages enstemmigt.

Forslaget om ændring af ligningsloven

(se 9/12 1969) vedtages ved 3. behandling med regeringspartiernes og s. og s.f.'s stemmer, medens vs. stemmer imod og kommunisten Hanne Reintoft undlader at stemme. I lovforslaget, som det blev fremsat, er der foretaget den ændring, at satsen 4 pct. for den skattemæssige lejeværdi af nyopførte og nyerhvervede enfamiliehuse kun skal gælde den del af vurderingssummen, der ligger under 400.000 kr. For den del af ejendomsværdien, der ligger over 400.000 kr., beregnes lejeværdien med 6 pct. Til gengæld nedsættes lejeværdien af ejerlejligheder fra 5 til 4 procent af vurderingen.

Folketinget færdigbehandler også forslagene om ændringer i boliglovgivningen (se 13/3). Forslag om ændring af lov om midlertidig regulering af boligforholdene og forslag om ændring af lov om boligbyggeri vedtages mod den samlede oppositions stemmer, medens forslag om ændring af lov om boligsikring vedtages enstemmigt; 1 (komm.) undlader at stemme.

Den socialdemokratiske folketingsgruppe offentliggør et 12 punkts program som alternativ til regeringens økonomiske politik: Sikring af større opsparing bl. a. gennem fondsdannelser, forstærket indsats mod skattesnyderi, omgående revision af B-skatteydernes skatteansættelse for 1970, forstærket beskatning af fortjeneste ved salg af jord og fast ejendom og af ejerlejligheder, afsætning af danske obligationer i udlandet i begrænset omfang, oprettelse af en kapitalmarkedsstyrelse med repræsentanter for folketinget, regeringen, erhvervslivet, lønmodtagerne, pengeinstitutterne og kommunerne. Kapitalmarkedsstyrelsen skal sikre, at de knappe kapitalmidler stilles til rådighed for de mest samfundsvigtige formål: eksportindustri, byggeri, sociale institutioner, udviklingskommuner og egnsudvikling. I denne forbindelse foreslås oprettet en samfundsejet investeringsbank. De midler, staten får ind ved den seneste momsforhøjelse og ved forhøjelsen af folkepensionsbidraget, indsættes i fonds, der stilles til rådighed for erhvervspolitisk indsats. Bolig- og byggefonden udbygges med midler fra statens kasseoverskud. Kommuner skal kunne ekspropriere byggegrunde til sikring af byplaner og til samfundsnyttigt byggeri, herunder boligbyggeri. Endvidere siges det, at indkomstpolitiske løsninger ikke kan afvises i ganske særlige situationer. De skal dog have et udpræget socialt sigte, et bredt samfundsmæssigt indhold, åbne perspektiver til mere demokrati på arbejdspladserne og en mere rimelig formuefordeling. Eventuelle indkomstpolitiske løsninger skal på forhånd være forhandlet med lønmodtagerorganisationerne og arbejdsgiverne, og de må ikke anfægte den frie forhandlings- og aftaleret.

Udvalget til behandling af spørgsmålet om, hvorvidt der i forbindelse med efterretningstjenesternes virksomhed måtte være grundlag for at rejse rigsretsag mod nogen tidligere eller nuværende minister (se 10/4) afgiver beretning, hvis konklusion er, at det ikke kan fastslås, at der gennem Kejsergade-kommunikationsknudepunktets oprettelse og virksomhed er sket en krænkelse af beskyttelsesreglerne i grundlovens § 72, som kan give grundlag for tiltalerejsning mod nogen minister eller tjenestemand. SF's medlemmer af udvalget, Gert Petersen og Poul Dam, er enige heri, men mener, at den parlamentariske kontrol ikke har været tilstrækkelig effektiv.

3. – Den politiske debat ved tillægsbevillingslovforslagets 3. behandling drejer sig især om den økonomiske politik, herunder også det socialdemokratiske 12 punkts program, der er offentliggjort den foregående dag. Under et ordskifte med fhv. statsminister J. O. Krag udtaler statsminister Baunsgaard, at socialdemokratiet ikke er regeringsdueligt efter et valg, medmindre det radikalt ændrer sin holdning til de økonomiske spørgsmål. Sigsgaard (vs.) foreslår en dagsorden, hvorefter folketinget fordømmer den amerikansk-sydvietnamesiske invasion i Cambodia.

Heroverfor henviser statsministeren til, at han 6/5 i folketingets spørgetime udtalte dyb beklagelse af, at den amerikanske regering havde indledt midlertidige operationer mod fjendtlige tilholdssteder på cambodiansk territorium, og udtrykte regeringens ønske om, at disse operationer indstilledes. Dagsordenforslaget forkastes med 82 stemmer mod 12; 53 (s.) undlader at stemme. Derefter vedtages forslag til tillægsbevillingslov for 1969–70 med 145 stemmer mod 4 (vs., komm. og Kai Moltke).

Formændene for de to fiskeriforeninger, Henry Sørensen og Fr. Lodberg Jensen, henstiller til regeringen at gribe ind i fiskerikonflikten.

4. – I sit sidste møde før sommerferien færdigbehandler folketinget en række lovforslag.

Efter at der i det nedsatte folketingsudvalg er opnået enighed om en række ændringer til boligministerens forslag til lov om realkreditinstitutter (se 13/3) vedtages lovforslaget med 148 stemmer (k.f., v., r.v., s. og s.f.) mod 4. Efter den nye ordning skelnes der mellem to slags realkredit. Almindelig realkredit ydes til alle formål med indtil 40 pct. af ejendommens værdi, for landbrugsejendomme m. v. dog 50 pct. Herudover kan der ud over lånegrænsen ydes lån mod sekundær prioritet til bestemte formål (særlig realkredit). Lån til opførelse af ejendomme til helårsbeboelse, herunder kollegier og plejehjem, samt til daginstitutioner for børn og unge, kan ydes inden for en lånegrænse på 75 pct. Denne lånegrænse forhøjes dog for almennyttigt boligbyggeri til 90 pct. og for andet byggeri til 80 pct., hvis den del af lånet, der får sikkerhed efter 75 pct., tillige sikres ved stats- eller kommunegaranti eller anden uomtvistelig god sikkerhed. For almennyttigt boligbyggeri kan boligministeren yderligere forhøje lånegrænsen, såfremt den resterende finansiering ikke kan dækkes ved beboerindskud på 6 pct. af låneværdien sammen md lån, som af det almennyttige byggeris landsbyggefond ydes på grundlag af indbetalinger i henhold til lov om boligbyggeri. Lån til om- og tilbygninger af udlejningsejendomme til helårsbeboelse kan ydes inden for en lånegrænse på 75 pct., lån til opførelse af kontor- og forretningsejendomme, hoteller samt ejendomme til industri og håndværk 60 pct. Kommunernes låntagning begrænses, med lempelser for udviklingskommuner og skolebyggeri. Endelig kan nævnes, at der for boligejendomme, kontor- og forretningsejendomme samt hoteller skal stiles efter enhedsprioritering, dvs. at hele belåningen af en ejendom kan finde sted i ét realkreditinstitut, fra 1/1 1975.

Også forslag til lov om ændring af færdselsloven (Hyrevogne) (se 28/10 1969) gennemføres i enighed mellem de 5 største partier, og forslaget om ændring af folketingsvalgloven (se 19/2) der er undergået store ændringer under udvalgsbehandlingen, vedtages ligeledes med alle de 5 partiers stemmer. Antallet af opstillingskredse nedsættes fra de nuværende 126 til 103, nemlig for hovedstadens område fra 22 til 19, for øernes område fra 46 til 39 og for Jyllands område fra 58 til 45. Samtidig flyttes 2 mandater fra Jyllands område til hovedstadens og øernes område. Desuden får syge vælgere på sygehuse eller andre offentlige helbredelses- og plejeinstitutioner samt på plejehjem med overenskomst med kommunalbestyrelsen samt fanger adgang til at stemme pr. brev. Det samme gælder personer, der er ansat i den danske stat og beordret til tjeneste i udlandet og de med disse personer samlevende ægtefæller.

Forslaget om offentlighed i forvaltningen (se 8/10 1969) vedtages enstemmigt. Justitsminister Thestrup har over for det nedsatte udvalg udvalg oplyst, at regeringen vil nedsætte et udvalg til at overveje de problemer vedrørende den personlige retsbeskyttelse, som er forbundet med oprettelse og brug af offentlige og private registre. Endvidere vedtages forslag til lukkelov (se 12/3) enstemmigt med 139 stemmer, men 13 med-

lemmer undlader at stemme. Lovforslaget er under udvalgsbehandlingen ændret således, at de nugældende åbningstider bevares uændrede. Derimod gennemføres det oprindelige lovforslags bestemmelser om, at kommunalbestyrelserne kan fastsætte udvidede åbningstider for butikker i en række tilfælde.

Folketinget færdigbehandler endelig forslag til folketingsbeslutning af Karl Max Rasmussen (s.) om offentlig forebyggende børnetandpleje (se 13/3) der vedtages i ændret skikkelse, og forslag til folketingsbeslutning af Aksel Larsen m. fl. om oprettelse af diplomatisk forbindelse med fem regeringer, der forkastes med 83 (regeringspartierne og Erhard Jakobsen (s.)) stemmer mod 47. Forslaget er under udvalgsbehandlingen begrænset til spørgsmålet om anerkendelse af Nordvietnam. Udenrigsminister Hartling har tilkendegivet, at han vil forhandle med andre lande, specielt de nordiske, om tidspunktet for anerkendelse.

I folketingsåret 1969–70 er der fremsat 197 lovforslag, nemlig 168 regeringsforslag og 29 fremkommet ved privat initiativ. Af de fremsatte lovforslag er 158, heraf 156 regeringsforslag, endeligt vedtaget, medens 39, heraf 12 regeringsforslag, ikke er behandlet til ende eller bortfaldet. Desuden er der fremsat 54 forslag til folketingsbeslutning, hvoraf 12 (8 regeringsforslag og 4 fremkommet ved privat initiativ) er vedtaget. Endvidere er der stillet 9 forespørgsler og fremsat 6 redegørelser af ministre.

Fiskeriets hovedorganisationer ophæver det landsomfattende fiskestop, da det bliver klart, at regeringen ikke vil gribe ind. Formanden for Esbjerg Fiskeriforening, Knud Schrøder erklærer, at Esbjerg-kutterne vil prøve at bryde DASF's blokade.

5. – En ny renteaftale (se 4/3) træder i kraft. Indlånssatserne forhøjes med ½–1 pct. p.a., og sparekasserne har i den forbindelse meddelt, at de føler sig tvunget til også at forhøje udlånsrenten, medens forhøjelsen for bankernes vedkommende går ud over rentemarginalen. Ved den nye aftale afskaffes indlån på 6 måneders opsigelse. For indlån, der hidtil har indestået på 6 måneders opsigelse, forhøjes renten fra 7½ til 8 pct., og opsigelsesfristen nedsættes samtidig til 3 måneder. For indlån på 12 måneders opsigelse fastsættes renten til 9 pct.

7. – De ca. 1.200 lokomotivmænd, som i marts 1969 lammede DSB-trafikken et døgn, er hver ikendt en bod på 250 kr.

9. – Forbundsrepublikken Tysklands præsident Gustav Heinemann ankommer til København på et officielt 3 dages besøg i Danmark. Det er første gang siden 1907 at et tysk statsoverhoved er på officielt besøg.

Den konservative folketingsgruppe har udarbejdet et oplæg til et program for 1970erne, som lægges frem til debat, hvorefter det er meningen, at det skal vedtages på det konservative folkepartis landsmøde til november. For at fremme trivselen på arbejdspladserne foreslås i et af udkastets afsnit, at medarbejderne i virksomheder med over 50 ansatte skal sikres medbestemmelsesret og medansvar ved oprettelse af kontaktorganer og ved, at en medarbejderrepræsentant får indsigt i virksomhedens ledelse. Drejer det sig om et aktieselskab, skal medarbejderne have en repræsentant i bestyrelsen. Alle lønmodtagere skal efterhånden have en funktionærlignende status med fuld dækning for tabt arbejdsfortjeneste under sygdom og ulykke, og gennem lovpligtig forsikring skal der sikres 6 måneders efterløn til efterladte. Inden for visse grænser skal der ydes fuld dækning for tabt arbejdsfortjeneste under efteruddannelse. Denne uddannelse træder i stedet for arbejdsløshedsforsikring og finansieres af en erhvervsuddannelsesfond på bidrag fra virksomheder og ansatte.

Økonomi- og markedsminister Nyboe Andersen giver tilsagn om at lade sig op-

stille som venstres folketingskandidat i Københavns amt.

Fiskeriet er nu genoptaget fra samtlige danske havne med undtagelse af Esbjerg.

10. – På initiativ af formanden for Sammenslutningen af Landbrugets Arbejdsgiverforeningen (SALA) godsejer A. U. Juhl, opstilles der et program for forhandlinger om løsning af fiskerikonflikten i Esbjerg, der dagen efter godkendes af organisationerne. I programmets første punkt fastslås, at de to fiskeriforeninger anerkender DASF's ret til at få overenskomst for sine medlemmer blandt partsfiskerne, og at strejken og blokaden skal ophøre fra og med 11/6, hvorefter der omgående skal optages forhandlinger om DASF's overenskomstkrav. Forhandlingerne skal i givet fald foregå ved hjælp af en mæglingsmand, og er enighed ikke opnået senest 20/7, står parterne frit.

Landbrugsrådets præsident, folketingsmand Anders Andersen udtaler på rådets halvårsmøde, at der er noget betænkeligt ved, at lokalpatriotiske og prestigebetonede hensyn sinker strukturrationaliseringsprocessen.

15. – Socialminister Nathalie Lind har udpeget formanden for socialreformkommissionen, forstander H. C. Seierup som chef for den nye socialstyrelse og formand for socialstyrelsens styrelsesråd. Socialstyrelsen skal samordne de områder, der hører under direktoratet for børne- og ungdomsforsorg, direktoratet for revalidering og forsorg, direktoratet for statens åndssvageforsorg og direktoratet for mødrehjælpen.

23. – Czekoslovakiets ambassadør i Danmark, Anton Vašek, har anmodet de danske myndigheder om politisk asyl for sig og sin familie. Udenrigsminister Hartling udtaler, at anmodningen vil blive behandlet som enhver anden anmodning om politisk asyl i Danmark.

30. – Markedsminister Nyboe Andersen præsenterer Danmarks forhandlingsoplæg på fællesmarkedsmødet i Luxembourg (se Udlandet, 2/12 1969).